

І-ША МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

*«Національне та міжнародне право:
історія, сучасність,
перспективи розвитку»*

*до 110-річчя Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

09-10 ЧЕРВНЯ 2022 РОКУ

м. Вінниця

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
Сьомий апеляційний адміністративний суд
Господарський суд Вінницької області
Вінницький міський суд Вінницької області
Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у
Вінницькій області
Вінницький місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової
допомоги
Відділ протидії кіберзлочинам у Вінницькій області Департаменту
кіберполіції Національної поліції України
Старопольська академія прикладних наук у м. Кельце (Республіка Польща)*

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО: ІСТОРІЯ,
СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

(м. Вінниця, 09-10 червня 2022 р.)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

Вінниця 2022

УДК 34(100)(06)

Н35

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №14 від 22.06.2022) та Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (протокол №6 від 27.06.2022).

Редакційна колегія:

Лазаренко Н. І. – ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України;

Пилипчук В. Г. – директор Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч наук і техніки України;

Коломієць А. М. – проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

Яременко О. І. – декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат наук з державного управління, доцент, Заслужений юрист України;

Кононенко В. В. – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор історичних наук, професор;

Мельничук О. Ф. – завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор юридичних наук, професор;

Кронівець Т. М. – завідувач кафедри фундаментальних і приватно – правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, адвокат, старший партнер АО «СОЛОМОН»;

Ланшин С. А. – заступник декана з наукової роботи факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент.

Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку. Збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. 279 с.

Збірник матеріалів друкується за результатами роботи I-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку». У збірнику висвітлено актуальні проблеми національного і міжнародного права в контексті його історії, сучасності, зокрема воєнного стану в Україні, а також перспектив розвитку. Приділено увагу напрямам удосконалення чинного законодавства, функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судового захисту прав людини, а також розвитку окремих інститутів національного і міжнародного права. Видання розраховане на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, суддів, адвокатів, правників, усіх, хто цікавиться проблемою забезпечення прав людини.

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст наукових публікацій.

©ВДПУ, 2022

©Колектив авторів, 2022

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

**Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових
учень. Конституційне право; муніципальне право.**

**Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне
право; військове право**

Смокович М. І. Правосуддя в умовах війни: формат його здійснення.....	6
Корж І.Ф. Національне законодавство в контексті побудови української нації.....	11
Богуцький П.П. Українське право перед екзистенційними викликами сучасності.....	16
Баранов О.А. Чи існують цифрові права людини?.....	20
Батанов О.В. Міжнародні правові стандарти парламентаризму: теорія та практика.....	25
Батанова Н.М. Розвиток законодавства про місцеве самоврядування як стратегічний напрямок правової реформи в Україні.....	31
Ляшенко Р.Д. Значення правової доктрини у процесі нормотворчості та правозастосування.....	35
Дорогих С.О. Основні напрями державної інформаційної політики України в умовах війни.....	39
Черниш Р.Ф. «Інформаційний вірус» як один із елементів інформаційно-психологічної операції.....	45
Дубняк М.В. Цифрова трансформація та Інтернет майбутнього: роль Декларації про майбутнє Інтернету.....	48
Мельник В.І. Правові засади забезпечення функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану.....	52
Удод М.В. Безпекові заходи протидії кримінальним та адміністративним правопорушенням з боку органів місцевого самоврядування.....	56
Ковальчук Ю.І. Нормативно-правові засади державної антикорупційної політики.....	59
Кудерська Н.І. Культурна спадщина в Україні: правова охорона під час війни 2014р. – т.ч.....	65
Кудерська І.О. Зарубіжний досвід окремих країн з охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини: правовий аспект.....	70
Охотнікова О.М., Охоцька Р.В. Запровадження штучного інтелекту в юридичному менеджменті: зарубіжний досвід.....	75
Лихоступ С.В. Організація системи автоматизованого використання законодавчих документів на рівні окремих соціальних структур.....	79
Магась – Демидас Ю.І. Правовий статус жінки у Стародавньому Римі..	83
Горбонос В.В. Право дитини на виїзд за кордон та належне забезпечення: окремі аспекти захисту під час дії воєнного стану.....	87
Шикір Д.О. Актуальні питання лібералізації антикорупційного законодавства щодо інституту «Обмеження та заборони», встановлені	

Розділом IV Закону України «Про запобігання корупції».....	92
Лікарчук М.М. Повноваження Президента України під час воєнного стану.....	97
Домінюк І.А., Лаврієнко М.М. Конституційно-правовий статус української мови як державної: виклики сьогодення.....	101
Ільченко І.П. Організація роботи в парламентах зарубіжних країн.....	104

СЕКЦІЯ 2.

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право.

Господарське право, господарсько-процесуальне право.

Трудове право; право соціального забезпечення; медичне право.

Земельне право; аграрне право; екологічне право;

природоресурсне право

Сенюта І.Я. Захист медичних даних: окремі новели.....	109
Мельник Я.Я. Особливості нормативності соціальних послуг в Україні та ЄС.....	115
Міліціанов Р.В. Наявність спору про право у справах про банкрутство..	122
Оверковська Т.К. Правові засади маркування органічної сільськогосподарської продукції	127
Князькова Л.М. Захист соціальних прав внутрішньо переміщених осіб у зв'язку з військовою агресією Росії проти України.....	132
Кронівець Т.М., Одобецька І.С. Правові засади захисту приватного життя людини в умовах воєнного стану.....	136
Голишева О.С. Розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі в Україні.....	140
Мазуренко О.А. Особливості регулювання медіації у зарубіжних правових системах: сучасні виклики.....	143
Харченко Д.Р. Зміна режиму роботи в умовах пандемії.....	148
Олаг В.І. Регрес та суброгація у цивільному праві України: поняття, ознаки та розмежування.....	153

СЕКЦІЯ 3.

Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Кримінальний процес та криміналістика; правоохоронна та експертна діяльність. Судоустрій; прокуратура та адвокатура

Грібов М.Л. Використання неправдивих відомостей у кримінальному провадженні.....	156
Шамара О.В., Книженко О.О., Комашко В.В. Проблеми законодавчого врегулювання системи органів боротьби з організованою злочинністю через призму євроантлантичної інтеграції України.....	161
Войтович Н.Ф. Військові та воєнні кримінальні правопорушення.....	176
Удод А.М. Відмежування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України) від опору працівникові правоохоронного органу (ст. 342 КК України).....	180
Ващук О.В. Генезис кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність аудитора як спеціального суб'єкта кримінального	

правопорушення	183
Морозовська О.А. Кримінальна відповідальність за умисне введення в обіг небезпечної продукції в Україні та Німеччині.....	188
Нежурбіда С.І., Скулиш Є.Д. Ганс Гросс: нові факти з життя вченого у Чернівцях.....	193
Червінський В.В. Трудовий колектив ФОП, як суб'єкт поручительства за особу, яка звільняється від кримінальної відповідальності.....	199
Бойко М.М. Інституційна спроможність органів адвокатського самоврядування України.....	204

СЕКЦІЯ 4.

Міжнародне публічне право; міжнародне гуманітарне право; міжнародне кримінальне право; міжнародне приватне право

Жукорська Я.М. Відповідальність міжнародних організацій у сучасному міжнародному праві.....	209
Подорожна Т.С. Міжнародно-правові засоби забезпечення національної безпеки в умовах російської агресії в Україні.....	215
Рудницька О.П. Основні етапи розвитку міжнародного правосуддя.....	220
Бобров Ю.О., Боброва Ю.Ю. Перспективи діяльності Міжнародного кримінального суду в Україні.....	226
Дракохруст Т.В. Захист прав українських біженців у Російській Федерації.....	231
Кортукова Т.О. Відповідальність Російської Федерації за вчинення злочину геноциду українського народу.....	233
Марценко Н.С. Застосування технологій штучного інтелекту при здійсненні митного контролю (зарубіжний досвід).....	237
Пилипенко Т.І., Очертний І.О. Міжнародні стандарти правосуддя перехідного періоду (Transitional Justice) та їх актуальність для України в умовах війни, спричиненої збройною агресією Російської Федерації.....	243
Кобернюк В.М. Захист прав дитини міжнародним та зарубіжним законодавством.....	248
Мельничук О.Ф. Забезпечення права на освіту в умовах збройних конфліктів.....	254
Тарасевич Т.Ю. Захист прав ненародженої дитини: право на життя в контексті практики ЄСПЛ та зарубіжного досвіду.....	259
Тихонюк О.В. Проблеми правового регулювання статусу українських біженців в Естонії: з досвіду волонтерської практики.....	263
Корж Т.І. Право на життя людини в умовах війни: основи міжнародного права.....	270
Глуган В.С. Окремі нормативно-правові акти в системі стандартів праці моряків: конвенція МОП та циркулярний лист (рекомендації) для моряків під час воєнного стану.....	275

СЕКЦІЯ 1.

**Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.
Конституційне право; муніципальне право.
Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
військове право**

Смокович М. І.

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
Голова Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду

ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФОРМАТ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Правосуддя є надважливим видом державної діяльності, здійснення якого де-юре не залежить від будь-яких форс-мажорних факторів, зокрема й війни. За Конституцією України правосуддя має здійснюватися постійно і безперервно. Жодного мораторію, навіть тимчасового, на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану Конституція України не допускає (стаття 64). Більше того, в умовах воєнного стану за статею 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII «скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється» [1]. Отже, навіть в умовах війни має бути забезпечена непохитна стабільність правосуддя, оскільки судовий захист є незамінним видом державного захисту конституційних прав кожного.

Водночас війна створює важкі щоденні виклики у сфері життєдіяльності нашого суспільства, тому держава змушена належно на це реагувати, вносити певні корективи у сферу здійснення правосуддя в Україні та запроваджувати оптимальний формат його здійснення. Про що йдеться? *Передусім – це дистанційна форма правосуддя.* Нагадаю, перші кроки щодо дистанційної форми правосуддя було зроблено ще за два роки до війни 2022 р. Причиною інтересу щодо такої форми правосуддя став Covid-19. Верховна Рада України 30 березня 2020 р. прийняла Закон України № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових

соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», який визначив: «Під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів»[2].

Загалом розвиток е-суду є позитивним кроком України, яка зобов'язана не лише ментально сприймати розвиток цифрового соціуму, хмарних технологій, IT-інфраструктури, а й активно запроваджувати їх у сфері судочинства. Поза межами розвитку та активного запровадження комплексних цифрових технологій у власну «інфраструктуру» жодна держава не може бути успішною, конкурентно стійкою в сучасному світі. Ці технології є важливими й для правосуддя. В Україні де-юре сторони судового процесу, зокрема й кожен позивач, після реєстрації в Електронному кабінеті може подавати до суду та отримувати документи, знайомитись з матеріалами судової справи тощо.

Отже, правова система України вперше визнала право учасників судової справи брати участь в судових засіданнях у дистанційному форматі і в такий спосіб реалізувати своє право на судовий захист. Загалом в умовах карантину дистанційна форма фактично уможливила здійснення правосуддя. Проте в умовах війни такий формат правосуддя ознаменувався значно ширшим спектром ускладнень: не кожен учасник судового процесу під час війни має безпечне місцезнаходження та технічні можливості доєднатися до відеоконференції; непередбачуваність оголошення сирени тривоги та невизначеність її тривалості, під час якої суддя зобов'язаний призупинити хід судового засідання, що впливає на фактичний перебіг судового засідання; не всі суди системи судоустрою України мають технічний зв'язок з підсистемою «Електронний суд», що унеможлиблює використання е-ресурсів і можливостей сторін судового процесу, суддів, працівників апарату судів тощо. *Це, по-перше.*

По-друге, в контексті наведеного, можна акцентувати увагу й на інших проблемних аспектах застосування дистанційного правосуддя. Так, дистанційна

форма правосуддя задумувалася, передусім, для об'єктивної зручності сторін судового процесу, а не суддів. Проте судді також люди. Судді відповідно до статті 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. «перебувають під особливим захистом держави» безвідносно до правового режиму, що діє на території всієї держави чи її окремих територій. Особливість конституційно-правового статусу суддів в Україні, як і безперервність здійснення ними правосуддя, зобов'язують державу виконувати свої конституційно визначені функції щодо забезпечення особистої безпеки суддів безвідносно до будь-яких форс-мажорних обставин. Проте наразі чіткої відповіді на питання: як в умовах воєнного чи надзвичайного стану забезпечити, з одного боку, реалізацію конституційного принципу щодо непорушності і безперервності правосуддя, а з іншого – безпечні умови реалізації права суддів на працю і кожного позивача – на гарантований судовий захист у цих умовах.

Дистанційна форма правосуддя може хоча б частково вирішити питання безпеки для суддівського корпусу. Проте не все так просто. Справа в тому, що дистанційна форма правосуддя є значно ускладненою в першій та апеляційній інстанціях, порівняно з касаційною. Чому? Тому що перші дві інстанції приймають рішення у справі на основі дослідження фактичних обставин, доказів у судовій справі, тобто досліджують не тільки питання права, правозастосування, а й вивчають та аналізують докази, факти тощо. Для суддів перших двох інстанцій інколи украй важливо отримати не лише той чи інший документ у відсканованому примірнику чи вигляді його ксерокопії, а й взяти його оригінал до рук, щоб упевнитися в його дійсності, нефальшивості тощо. Водночас суд касаційної інстанції приймає рішення у судовій справі з питань права, що в цілому не потребує предметного аналізу доказів, фактів у цій чи іншій судовій справі.

По-третє, дистанційна форма правосуддя є правомірною, за умови якщо її процедурно-змістовний формат, навіть у таких нестандартних умовах як воєнний чи надзвичайний стан, укладатиметься у рамки спеціалізованого

судового процесу. Законність в організації діяльності суддів і судових інституцій під час дії правового режиму воєнного стану є важливою вимогою забезпечення належного правосуддя як важливої форми державного захисту прав і свобод людини. Це означає, що: а) дистанційна форма роботи суддівського корпусу не може виходити за рамки правил судового процесу. Дії суддів не можуть порушувати процесуальний та й інший закон, лише забезпечувати правомірну реалізацію їх положень; б) у рамках дистанційної форми роботи суддівського корпусу може бути вирішено лише певні процедурні питання. До прикладу, письмове провадження судової справи тощо.

Загалом письмове провадження означає розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та/або виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, встановлених КАС України (пункт 10 частини 1 статті 4). З огляду на сутність цього правила, письмова форма провадження адміністративного судочинства полягає у дослідженні судом наявних у справі матеріалів та ухваленні на їх основі судового рішення у справі без проведення класичного судового засідання. Перевагами письмової форми судового провадження адміністративної справи є: а) неможливість затягування судового процесу через зловживання сторонами своїми процесуальними правами (неспрацювання інституту відкладення судового засідання у зв'язку із неявкою сторони у судове засідання); б) дбайливе використання сторонами судового процесу свого робочого та/чи вільного часу; в) письмовий формат заяв, звернень, пояснень та інших клопотань, що подаються сторонами до суду, створює комфортні умови для їх попереднього і виваженого обмірковування, посилення власної аргументації шляхом цитування предметного законодавства, наведення задалегідь підібраної правової позиції (позицій) суду з національної чи міжнародної практики тощо; г) виведення сторін судового процесу із стресового становища, що має місце у режимі реального судового засідання, під час якого сторони зобов'язанні без зволікання конструктивно реагувати на

щойно озвучені доводи іншої сторони, наводити контраргументи, спростовувати правомірність дій чи бездіяльності іншої сторони, вміти оперувати нормами права; г) скорочення терміну розгляду справ.

Важливим аспектом письмової форми судового провадження і вирішення адміністративної справи є її юридична рівність усній формі. Для суду немає значення сама форма (письмова чи/або усна) доводів і доказів, лише їх зміст. Наведене вище у логічній сув'язі із сучасними викликами та наслідками війни в Україні, потребою активного розвитку е-судових та урахуванням можливостей ІТ-технологій свідчить, що інститут письмового провадження адміністративної справи або окремого процесуального питання має бути розширено. Такий підхід не шкодить якості правосуддя, сторонам судового процесу і є прийнятним для організації роботи суддів, працівників апарату судів України як в умовах воєнного стану, так і поза його дією. Спектр судових справ, розгляд і вирішення яких здійснюється судами адміністративної юстиції, має бути розширено шляхом внесення змін до КАС України. Отже, дистанційна форма правосуддя у період війни є можливою і «робочою», проте цей вид державної діяльності має здійснюватися на міцному нормативному фундаменті і потужному матеріально-технологічному забезпеченні.

Важливою умовою здійснення безперервного правосуддя в умовах війни є *зміна територіальної підсудності*. Зарозпорядженням Голови Верховного Суду змінено територіальну підсудність понад 130 судів. Наразі 21% апеляційних та місцевих судів не здійснюють (або не здійснювали) правосуддя, понад 10 % судів перебувають на тимчасово непідконтрольних територіях, майже 7% приміщень судів зруйновано, що робить їх непридатними для здійснення правосуддя. Отже, в умовах війни правосуддя в Україні має здійснюватися з урахуванням умов, зумовлених війною та її наслідками.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30 березня 2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n156>.

Корж І.Ф.
*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного
парламенту та правової інформації
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»*

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Як зазначає Тиводар М. [1, с. 3-5], хід історії і події сьогодення показують, що одною із важливих невирішених проблем України є питання становлення та функціонування української нації, її життєздатності в сучасних умовах. Із зазначеною проблемою системно пов'язана така сучасна, гостра проблема, як питання належного забезпечення національної безпеки України. Згадані дві проблеми у своїй діалектичній єдності є складовими однієї комплексної проблеми – проблеми подальшого існування Українського народу та його політико-правового утворення держави України.

В Україні, після здобуття нею незалежності, у цьому процесі превалював рудиментний законодавчий підхід щодо формалізації основних критеріїв визначення нації, що не лише не сприяло консолідації суспільства в одну націю, а навпаки, за підривної діяльності Російської Федерації загострив поділ суспільства за етнічною ознакою. З огляду на зазначене є необхідність у корегуванні дефініційних, правових і нормотворчих підходів щодо розуміння та розбудови української нації в сучасних умовах.

Виникнення нових держав підтвердило широкомасштабність етнічних процесів у нових державотворчих етносів, що охопили всі сфери їх буття.

Етнічні форми буття найкраще проявляються у внутрішній єдності культури. Саме через неї проявляється колективний феномен однакового світобачення і світосприйняття, однакової поведінки у різних чи схожих ситуаціях членів одного етносу.

Як зазначається в наукових дослідженнях [1, с.147-148], сутність і зміст націй можна розкрити лише через історичний розвиток етносів. Серед націоконсолідуючих рис звичайно називають мову, традиції і звичаї, морально-історичні цінності, соціально-побутовий уклад, психологічні установки, що передаються від покоління до покоління. Принцип історизму дає змогу побачити джерела і перспективи розвитку етносів і досягнення ними рівня нації.

До об'єктивних умов слід віднести соціальні інститути і зв'язки, центральні і регіональні державні інститути, розвинуті економічні відносини, що інтегрують життєдіяльність членів етносу. До суб'єктивних умов належить усе духовне життя, в якому найвиразніше проявляється етнонаціональна самосвідомість, поведінкові стереотипи, психологічна єдність і таке інше.

Більшість учених виходить з того, що в нації не можна відокремити етнічне від соціального і політичного, що нації визначаються характером етнокультурної специфіки домінуючих етнічних спільнот. Як зазначає С.Г. Кара-Мурза [2], поняття нація набуло важливого значення для життя і самосвідомості народів, особливо великих держав. В уявленні, що притаманно формаційному підходу, нація є вища стадія розвитку етнічних спільнот, що відповідає умовам індустріального суспільства.

Нині домінують два головні, принципові підходи до формування нації: нація як громадянство, як колективний суверенітет, що базується на спільній політичній участі, тобто державницьке розуміння нації. Це – французька модель. І нація як етнічність, спільнота тих, кого поєднує спільна мова, історія або культурна ідентичність, тобто етнічне розуміння нації. Це – німецька модель.

В етносоціології в науковому обігу вживається ще один термін «народ». Якщо не враховувати радянські підходи до визначення цього терміну, то під терміном «народ» (з точки зору його об'ємності), мають на увазі «всі етноси-автохтони (корінні), традиційні діаспорні спільноти та натуралізовані новітні етнофори-іммігранти країни», до яких ще додають і усі етноси не автохтони. Тобто – це форма національної та етнічної єдності (нація, народність, іноді плем'я) [3, с.300]; це населення держави, що утворює єдину спільність незалежно від кількості національних спільнот, які в ній існують [4, с.46].

В Україні формально вживаються і інші терміни із зазначеної сфери: національні групи; національності; етнічні групи; національні меншини тощо. Вжиття такої різноманітності термінів, на нашу думку, не лише не сприяло консолідації усіх етносів України в один великий Український народ та в політико-правове об'єднання, яким має бути Українська нація, а навіть навпаки, посилює етнічне розшарування в Україні, що негативно сказалося на питанні забезпечення національної безпеки.

Одною із головних причин, на нашу думку, породження згаданих негативних фактів є те, що до цього часу і в Конституції України і в національному законодавстві, і в політикумі, і в повсякденному житті українського суспільства домінують рудиментні, экс-радянські наративи про співіснування різних національностей, національних меншин. Якщо брати до уваги колишній СРСР, то подібний наратив можна було б сприймати як реальне і належне. На той час СРСР фактично був своєрідною конфедерацією : складався з 15 республік, які мали формальні ознаки держав, дві з яких на рівні з самим СРСР – Україна і Білорусь, були засновниками ООН. Ці республіки склалися з одноіменних народів – національностей. Тобто, відповідні народи формально мали свою державність і національність, що відповідало положенням критеріїв про нації.

Саме зазначений підхід був взятий в основу при формуванні правових актів України «Декларації про державний суверенітет України», а також при прийнятті «Конституції України». В них використовуються такі терміни, як :

«громадяни України всіх національностей»; «всі національності»; «національні групи»; «національні меншини»; «національні мови»; «всі народи» тощо.

Уже за інших історичних обставин, що склалися в Україні, на державному рівні продовжують рудиментно вживатися ті ж штампи, що і на початку незалежності. Народилися і вирости цілі покоління громадян України, які мають національний український паспорт, українське громадянство, однак не вважають себе українцями, а ідентифікують себе представниками інших націй, хоча ними не являються, бо відповідних зв'язків (політичних, територіальних, юридичних тощо) з націями відповідних країн не мають, крім належності до одномовної групи (росіяни, білоруси, поляки, угорці, румуни тощо).

Зазначене не може в подальшому мати місце в Україні, і цю ситуацію потрібно змінювати. Такі громадяни України мають мати правовий статус представників відповідних етносів, національних груп в Україні, оскільки вони не можуть бути націями і народами (за виключенням корінних народів), як це і зазначено в Декларації прав національностей в Україні [5], так як вони не мають зазначених вище відповідних зв'язків з одномовними націями тих чи інших країн. Саме зазначене вище заважає створенню в Україні такої спільноти як Український народ, що має поєднувати в собі усіх представників народів та етносів, а в подальшому утворити політико-правову спільність – українську націю, що є найвищим рівнем розвитку етносів і народів на відповідній території.

Нині в Україні зроблено певні кроки у цьому напрямку, тобто задля сприяння консолідації та розвитку української нації, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів на законодавчому рівні визнано три народи України автохтонними (корінними) – кримських татар, кримчаків і караїмів [6], що відповідає положенням Віденської декларації та Програмі дій, прийнятих на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 року, Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів від 13 вересня 2007 року. Разом з

державоутворюючим українським етносом, згадані автохтонні народи є невід’ємними складовими Українського народу та української нації, до яких відносять себе і більшість представників інших етносів – росіян, білорусів, поляків, словаків, молдован, румунів тощо.

Як зазначає Л.Залізник, «нація – це вища форма розвитку етносу, що проявляється в національній державі. Іншими словами, нація – це одержавлений етнос. У сучасному світі народ здатен нормально розвиватися лише в формі нації, тобто у власній державі» [7, с.583-584].

Отже, подальший розвиток українського суспільства, Українського народу та української нації, належне забезпечення національної безпеки неможливі без внесення відповідних змін до національного законодавства. Насамперед зазначене стосується Конституції України, а також прийнятих на її основі законів. В цих документах потрібно відійти від минулих штамів про національність, і вживати терміни, які відповідають нинішнім реаліям, тобто термін «народи України», що включає в себе етнічних українців і представників корінних народів, а також представників усіх етносів, що населяють Україну : росіян, білорусів, поляків, угорців, румунів, молдован, євреїв, грузинів, вірмен, ромів тощо.

Список використаних джерел:

1. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. Львів : Світ, 2004. 624 с.
2. Корж І. Мова й нація як важливі чинники безпеки держави. Віче. 2009. № 13. С. 37–39.
3. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / наук. ред. Л.І. Андрієвський. Київ : Аконт, 2005. Т.2. 927 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю.С.Шемшученко та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 2002. Т.4. 720 с.
5. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р. № 1771-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 07.05.2022).

6. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 р. № 1616-IX / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 38. Ст. 319.

7. Залізник А. Стародавня історія України. 2-ге вид. доповн. Київ: Темпора, 2019. 640 с.

Богуцький П. П.

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії регіональної безпеки та військового права
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки
і права Національної академії правових наук України»*

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО ПЕРЕД ЕКЗИСТЕНЦІЙНИМИ ВИКЛИКАМИ СУЧАСНОСТІ

Українське право проходить складний шлях формування власної ідентичності на правовій палітрі світу. Найбільш складними виявилися не стільки актуальні проблеми утворення та організації діяльності інституційних елементів національної правової системи, скільки ідеологічна, психологічна складова правової системи, де виявляється особистісне ставлення до права, рефлексія його сутнісних, змістовних ознак і втілення ідеї права у соціальних комунікаціях.

Українське право упродовж усього сучасного періоду піддається серйозним екзистенційним випробовуванням, які мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження.

Внутрішні причини викликів для національної правової системи полягають у відсутності стійких, системних ознак національної правової культури, розмитої упродовж історичних етапів існування України різними ціннісними підходами до права, різними критеріями оцінки, різним соціетальним розумінням права на особистісному та на соціальному рівнях. Відтак елементи деформації правової культури, ідеологічне та психологічне сприйняття права свідомістю через віддалені від ідеї права наративи

сформували внутрішні чинники викликів для усіх складових національної правової системи.

Зовнішні причини викликів для національної правової системи – у цілеспрямованій позасистемній діяльності щодо протидії самовизначенню українського права. Цей складний процес має такі загальні ознаки: протидія розвитку національної правової культури, що має відбуватися на основі формування індивідуального, професійного ціннісного сприйняття права як втілення справедливості, свободи і рівенства; правова акультурація у формі правової експансії; упровадження неефективних та неякісних нормативів у нормотворчій і правозастосовній діяльності та відверте ігнорування принципу правовладдя; використання неправових практик з відповідними засобами та ресурсами; численні випадки зловживання правом та корумпованість інститутів правозастосування, насамперед, судової влади.

Найбільш небезпечними є безпосередні гібридні та неприховані дії стосовно руйнування та знищення національної правової системи у спосіб відкритої агресії, що продемонстровано під час збройної агресії РФ проти суверенітету, територіальної цілісності України. Адже знищення державної організації українського суспільства, національного суверенітету має безумовним наслідком знищення національного права.

Відтак на стратегічному рівні вирішення проблеми подолання екзистенційних викликів для українського права стає можливим внаслідок формування відповідної стратегічної культури, надання пріоритету не лише захисту українського конституціоналізму, але й правовому забезпеченню національної безпеки через розвиток цілісної системи права національної безпеки, його компонентів, які стосуються як нормативних, так й інституційних складових, посилення взаємодії права національної безпеки з військовим правом, упровадження у соціальну практику принципу верховенства права.

Досить важливою у контексті протидії викликам і загрозам українському праву є взаємодія національної правової системи з міжнародним правом, яка

найбільш інтенсивно та ефективно проходить через взаємодію права національної безпеки та права міжнародної безпеки.

Реальні загрози існуванню національної правової системи, що виявилися у збройній агресії РФ проти України, відкрили шлях до розуміння позачерговості безпекових питань для вирішення екзистенційної проблеми українського суспільства, української державності та українського права.

Новітні виклики суттєво вплинули на формування української правової реальності, де особистість, як носій правової ідеології та правової культури, зосереджується на вирішенні проблеми особистої безпеки життєдіяльності, невіддільної від вирішення проблеми існування суспільства та держави.

За обставин критичного стану безпеки індивідуальні, групові та суспільні оцінки важливості свободи, справедливості та рівенства, що утворюють сутність права, набувають такого значення, яке є достатнім для розуміння реальної цінності права. У такому критичному стані для формування, існування індивідуальної, національної правової культури, рефлексія права свідомістю посилюється, властивості права та його ознаки сприймаються відповідно до їхнього фактичного змісту, набувають реального смислу.

Агресивна війна, яку РФ веде на знищення українського суспільства, держави і української правової системи, демонструє нездоланий розрив між правом і неправом, у найжорстокішій його (неправа) формі, якою і є збройна агресія, злочини проти миру, людяності, воєнні злочини.

У такій ситуації важливого значення набувають ті нормативні та інституційні компоненти національної правової системи, які здійснюють правове забезпечення національної безпеки та, насамперед, національної безпеки у воєнній сфері (у сфері оборони), де безпосередньо у сучасних умовах вирішується проблема подолання екзистенційних викликів для українського суспільства, держави та правової системи. Серед таких нормативних та інституційних компонентів виділяються право національної безпеки і військово-правові.

Військове право необхідно розуміти не лише як системне утворення санкціонованих державою правил поведінки у воєнній сфері, але й як певну юрисдикційну діяльність. Така юрисдикційна діяльність здійснюється у межах системи військової юстиції з акцентуванням уваги на забезпеченні правосуддя [1]. Військове право, його інституційна складова, якою є система військової юстиції, зосереджують основні елементи українського права у його критичному стані, обумовленому агресією РФ проти України, та мають забезпечити найбільш ефективний шлях досягнення національної безпеки України, підтвердивши загалом ціннісне значення права.

Українське право у своєму розвитку відтворює загальні закономірності становлення та розвитку національного права. Важливо відкрити нелінійні процеси формування українського права як певної системи, що дозволяє виявити загрози руйнування цілісності системи. Адже в основі утворення системи права перебувають морально-етичні, ціннісні нормативи, що визначають номенальний рівень реальності, духовність людини та нації [2, с.141-142]. Звідси стає доступним для вирішення через застосування правових засобів і ресурсів національного та міжнародного права у їхній взаємодії та взаємозалежності формування національної стійкості.

Проблема стійкого розвитку суспільства, де право відіграє стабілізуючу роль, на чому зосереджують увагу науковці [3, с.55], не може бути вирішеною без подолання існуючих викликів українському праву, які мають екзистенційний характер та потребують зосередження уваги для визначення та реалізації теоретико-прикладних завдань, насамперед, щодо модернізації національної правової системи.

Список використаних джерел:

1. Богуцький П. Військова правоохоронна система сучасної України: проблема інституціонального та законодавчого визначення. Юридичний вісник. 2015. № 4. С.54-59.
2. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки

України: монографія. Київ-Одеса : Фенікс. 2020. 376 с.

3. Хаустова М.Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. №1 (76). С.54-63.

Баранов О. А.

доктор юридичних наук, керівник

Наукового центру цифрової трансформації і права

Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

ЧИ ІСНУЮТЬ ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ?

Права людини – це права, які притаманні кожній людині тому, що вона є людиною [1]. Історично тема основних прав людини відома з початку виникнення перших релігійних традицій світу *індуїзм, іудаїзм, християнство, буддизм, конфуціанство та іслам (від 4500 до 1500 років тому)*. Мова йшла про наступні цінності: людське життя священне; цінність і святість всіх дітей Бога; всі люди рівні; належна повага до всіх людей і терпимість до інших; абсолютна рівність між народами тощо.

Сучасне розуміння змісту прав людини було визначено актами міжнародного права: громадянські та політичні права, так звані права свободи – Загальна декларація прав людини (далі – Декларація, 1948 р.); економічні, соціальні і культурні права, так звані права рівності – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – Пакт, 1966 р.). Крім того, відповідно до міжнародно-правових актів були сформовані регіональні системи захисту прав людини. В Європі це була Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЕКПЛ).

У статті 14 ЄКПЛ особливо наголошується, що користування правами та свободами має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань,

національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Таким чином, міжнародна спільнота протягом майже сімдесяти років створила потужну систему захисту прав людини, до якої залучаються різні стейкхолдери: міжнародні організації, національні держави та їх інституції, політичні партії, інститути громадянського суспільства, правозахисні рухи, державні, політичні та громадські діячі і окремі люди.

Серед сукупності прав людини особливу роль відіграє право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та доступу до інформації. Це пояснюється тим, що саме наявність актуальної, повної та достовірної інформації, ефективність інформаційних відносин та інформаційної взаємодії – є базовою умовою забезпечення ефективності людської діяльності у будь-якій сфері соціальної активності, що є фундаментальною запорукою самозбереження та розвитку цивілізації.

Слід зауважити, що ані у Декларації, ані у Пакті, ані у статті 34 Конституції України не зазначаються можливі методи, способи або засоби пошуку, одержання і поширення інформації та ідей, що свідчить про дотримання правового принципу технологічної нейтральності в цих нормах. З іншого боку у Пакті та Конституції України зазначаються та деталізуються можливі форми представлення інформації: «усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами – на свій вибір».

Майже одночасно, зі становленням міжнародної системи захисту прав людини, зокрема, права на свободу слова та доступу до інформації, розпочався епохальний етап в історії людства – етап широкого та повсюдного впровадження інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ), що історично послідовно отримував назви: автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація, розвиток інформаційного суспільства та цифровізація. Терміни змінювалися, але суть залишалася однією – людство стало широко використовувати ІКТ для вирішення проблеми протидії цивілізаційному виклику. А з кінця 70-х років в

професійне та особисте життя людей стрімко стали входити мережа Інтернет та інтернет-технології.

80-90-ті роки минулого сторіччя ознаменувалися початком активного світового руху щодо затвердження як на національному, так і на міжнародному рівні стратегічних документів, політик та програм з розвитку інформаційного суспільства. Пильна увага до впровадження та використання ІКТ у світовому масштабі приділяється з боку ООН, на рівні регіональних міжнародних організацій та регіональних об'єднань – Ради Європи, ОБСЄ, Організації американських держав, Африканського Союзу, Ліги арабських держав та великої кількості окремих національних держав.

У результаті розвитку ідеї інформаційного суспільства сучасне людство отримало і продовжує отримувати величезний спектр цифрових технологій для найрізноманітніших сфер використання, які функціонують на базі комп'ютерної та телекомунікаційної техніки, що дозволило різко збільшити ефективність людської діяльності.

Таким чином, практично реалізується місія та реальна базова мета широкого впровадження цифрових технологій та розвитку інформаційного суспільства – створення сприятливих технологічних умов для забезпечення високої ефективності діяльності у будь-яких галузях чи сегментах людської активності.

Внаслідок стрімкого та широкого впровадження цифрових технологій в суспільному лексиконі з'являються словосполучення цифрова держава, цифрова економіка, цифрова людина, цифрові документи, цифровий підпис і, навіть, цифрове право, цифрові права людини.

Останнє словосполучення – «цифрові права людини» – раптово зацікавили певну кількість вчених юристів в якості нового предмету наукового пошуку. З'явилась значна кількість публікацій предметом яких стали дослідження щодо визначення змісту поняття «цифрові права людини», їх цінностей та значення у сучасному житті. Загальним обґрунтуванням

актуальності проведення таких наукових розвідок вважалось широке використання мережі Інтернет, інтернет-технологій та цифрових технологій.

Незважаючи на значну кількість публікацій вважаємо, що в роботі О. Братасюка та Н. Ментуха [2] представлено найбільш узагальнений варіант результатів таких пошуків. Автори визначають, що цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо). До цифрових прав людини вони відносять: 1) право на доступ до Інтернету; 2) свобода вираження поглядів онлайн; 3) право на приватність і захист персональних даних; 4) право на свободу та особисту безпеку онлайн; 5) право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії; 6) право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутих в онлайні.

Відповідно до Закону України «Про електронні комунікації» нагадаємо наступне визначення: *мережа Інтернет (Інтернет) - глобальна електронна комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами.*

Таким чином, мережа Інтернет – це сукупність електронних комунікаційних мереж, які в свою чергу є *комплексом технічних засобів електронних комунікацій та споруд*, призначених для надання електронних комунікаційних послуг. Тобто мережа Інтернет – це *комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд*.

Відповідно до Закону України «Про електронні комунікації» доступ до мережі Інтернет відбувається шляхом надання електронної комунікаційної послуги, однією з умов отримання якої є укладення договору та оплата суб'єкту господарювання за її надання.

Настав час задати питання виходячи зі змісту процитованих визначень [2]:

– яким чином *цифрові права людини можуть бути реалізовані в мережі Інтернет*, тобто в комплексі технічних засобів електронних комунікацій та споруд?

– яким чином можна реалізувати *цифрове право людини на доступ до Інтернету* як оплатну послугу, якщо воно відповідно до статті 14 ЄКПЛ має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - ... майнового стану... або за іншою ознакою?

– чи можна за аналогією *цифрового права людини – «свобода вираження поглядів онлайн»* ввести письмове право людини – «свобода вираження поглядів письмово» або ввести друковане право людини – «свобода вираження поглядів друком»?

– у чому є різниця законодавчого захисту *цифрового права людини на захист персональних даних* від «звичайного» права на захист персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»?

– у чому сенс та зміст *цифрового права людини на мирні зібрання, асоціації*, а також його відмінність від «звичайного» права на мирні зібрання, асоціації?

І наприкінці задаємо останнє питання: чи існують цифрові права людини?

Список використаних джерел:

1. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. New York: Cornell University Press. 2003. 290 p.
2. Братасюк О., Ментух Н. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 58-61.

Батанов О.В.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Проблеми парламентаризму та функціонування парламенту в сучасному конституційному процесі України займають важливе місце в політико-правових та наукових дискусіях, що вимагає постійного моніторингу та узагальнення парламентської діяльності. Складність дослідження парламентаризму, його ролі та значення у політичних процесах обумовлена динамізмом державотворення та правотворення, підвищенням ролі представницької демократії у процесах конституційної модернізації.

У своєму генезисі парламентаризм сягає своїм корінням у середньовіччя та є «формою представництва народу у вигляді обраного або скликаного зібрання, яке володіє відповідними дорадчими правами або повноваженнями на прийняття рішень у рамках конкретної системи влади або державного ладу». У конституційній доктрині панує думка, що «тільки в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодалного сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)» [1, с. 44].

Парламентаризм потребує дослідження не лише в аспекті осмислення його сутності, змісту, принципів, функцій, зміцнення в контексті конституційної реформи тощо, а і рецепції зарубіжного досвіду парламентської демократії, формування парламентського права як іманентної складової

системи інститутів національного конституційного права, а самого парламентаризму – як свого роду міжнародного правового стандарту демократії та конституційності держави [2–3].

Саме тому існування та розвиток парламентаризму в політико-правовому житті необхідно розглядати не лише однією з ключових умов демократичного розвитку держави і суспільства, а і міжнародного співтовариства в цілому. При цьому динамічність розвитку конституційного права та в цілому правової системи суспільства знаходиться у синергетичному зв'язку із станом політичних та щільно пов'язаних із ними (економічних, соціальних, інформаційних, культурних тощо) відносин, визначальне місце у системі яких займає діалог громадянського суспільства та держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться саме парламентаризму. У свою чергу, існуючий у міжнародному праві підхід до ідентифікації основних демократичних стандартів парламентаризму вказує, що їх цінність не залежить від національних кордонів чи політичного контексту [2].

Важливо й те, що тільки послідовне втілення цінностей конституціоналізму та конституційного ладу, їх охорона та захист, у тому числі й насамперед інструментами конституційного та парламентського контролю означатиме рух до реальної, а не фасадної демократії та, відповідно, реального, а не декоративного парламентаризму, де усі його атрибути, критерії та складові: народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, сам парламент із функціонально дієвими та статутарно визначеними прерогативами, – працюють узгоджено, енергійно, на повну силу. З іншого боку, чим повнішим, досконалішим є парламентаризм, тим ширшим, ефективнішим є його вплив на формування істинного представницького мандату, виробленого в умовах реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму; на забезпечення того, щоб у центрі уваги завжди були і залишались права людини як найвища конституційна цінність.

Для того, що парламентаризм функціонував реально, ефективно та результативно, необхідно не лише сформувати, а й послідовно реалізовувати,

систему правових принципів та норм, функціонально-телеологічно спрямованих та структурно визначених і розрахованих на його матеріальне та процедурно-процесуальне забезпечення. Це завдання покладене насамперед на конституційне право як фундаментальну галузь національного права, предметно формалізуючись і функціонально реалізуючись в одній з його підгалузей, якою традиційно виступає парламентське право [4].

Лише системна реалізація на практиці відповідних засад парламентської демократії, виконання відповідних умов дає підстави говорити про повноцінну реалізацію демократичних цінностей парламентаризму. Водночас, ігнорування, спотворення чи імітація будь-яких з зазначених принципів у практиці функціонування парламенту є свідченням існування уявного парламентаризму та дефектності парламентської демократії, що є свого роду аномалією у конституційному праві.

Так, зокрема, проведення чесних виборів ще не гарантує того, що інтереси громадян будуть ефективно представлені в законодавчому органі. Справжня демократія потребує умов, за яких народні обранці повною мірою зможуть виконувати свої конституційні обов'язки. Відповідно до положень Загальної декларації про демократію (1997 р.), «демократія вимагає існування представницьких інституцій, зокрема, парламенту, у якому представлені усі складові суспільства, та який наділений необхідними владними повноваженнями та засобами для вираження волі народу через здійснення законодавчої діяльності та нагляд за діяльністю уряду». У свою чергу, сторони-підписанти Варшавської декларації (2000 р.) – зокрема й Україна – погодилися, що «законодавча влада має бути обрана належним чином, бути прозорою і звітувати перед народом». Тобто парламент має не лише в прозорий та справедливий спосіб обиратися, але й виконувати свою представницьку функцію, дотримуючись загальноприйнятих демократичних стандартів та принципів.

Якщо у міжнародній практиці організації та проведення демократичних виборів вже тривалий час існує загальне порозуміння щодо базових виборчих

стандартів, то в сфері належної організації парламентської діяльності певний консенсус було досягнуто лише протягом останнього десятиліття. Узгодження ключових принципів демократичності парламентів відбулося завдяки скоординованим зусиллям, зокрема таких авторитетних міжнародних організацій, як Інститут Світового банку, Програма розвитку ООН, Європейська Комісія, Міжпарламентський Союз, Парламентська Асоціація Співдружності Націй, Національний демократичний інститут міжнародних відносин тощо.

На сучасному етапі конституційного будівництва та формування конституціоналізму (у тому числі й глобального конституціоналізму та міжнародного конституційного права) основними міжнародними стандартами (принципами) демократичності парламенту та парламентаризму в цілому, поряд із зазначеними вище принципами народного суверенітету, верховенства права, поділу влади, реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму, визнаються принципи репрезентативності, інституційної незалежності, прозорості, відкритості та підзвітності [2].

Так, репрезентативність означає, що обраний парламент є соціально та політично репрезентативним і надає рівні можливості для його членів виконувати надані їм повноваження. На практиці це означає, що існують вільні та чесні вибори (це стосується як самої виборчої системи, так і практики її впровадження); спеціальні процедури, які дозволяють відобразити в парламенті наявне у суспільстві гендерне та регіональне різноманіття і забезпечують представництво маргіналізованих та соціально виключених груп; відкриті, незалежні та демократичні партійні структури для представництва громадських інтересів; механізми забезпечення прав політичної опозиції та інших політичних груп, що дають можливість усім парламентарям вільно – без неправомірного впливу та тиску – здійснювати свої повноваження; свобода слова та об'єднань; гарантії депутатських прав та недоторканості; рівні процедурні та політичні можливості депутатів; недискримінаційні умови праці для службовців парламенту.

В основі інституційної незалежності знаходиться ідея незалежної організації роботи парламенту у відповідності з демократичними нормами та принципами. На практиці це означає, що наявні механізми та ресурси, які забезпечують незалежність та автономність парламенту, включаючи контроль над власним бюджетом, кадровими ресурсами та інфраструктурою; функціонують ефективні механізми участі парламенту в бюджетному процесі на всіх його етапах, включно з подальшим аудитом бюджетних коштів; діють регулярні процедури звітування виконавчої влади перед парламентом; парламент спроможний у робочому порядку вирішувати проблеми, що найбільше хвилюють суспільство; парламент формує державні інституції, які обслуговують інтереси усього населення; до роботи в парламенті залучено позапартійний професійний штат працівників; наявні процедури ефективного планування та програмування роботи парламенту; існують системи моніторингу та оцінки парламентської роботи; проводиться регулярне вивчення громадської думки, щодо ставлення суспільства до роботи парламентарів.

Прозорість означає те, що парламент відкритий для громадян і прозоро здійснює свою роботу. На практиці це означає, що документація парламенту відкрита для громадськості; існує вільний доступ медіа до парламентських процедур; інформація доступна відповідною мовою; парламент повинен стимулювати увагу громадськості до своєї роботи; наявні зручні у користуванні інструменти отримання інформації (зокрема, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) і використовуються різні канали поширення інформації тощо.

Відкритість пов'язана із залученням до роботи парламенту громадськості, в тому числі організацій громадянського суспільства та інших громадських рухів. На практиці це означає, що виборці, незалежно від їхньої партійної приналежності, мають можливість безпосередньо озвучувати свої очікування та проблеми депутатам; існують процедури, які дозволяють громадянам (індивідуально чи колективно) звертатися до парламентських органів (комітетів, слідчих комісій); наявні різноманітні практичні механізми

безпосередньої участі громадян у законодавчому процесі (референдум, петиції тощо) та публічних консультаціях.

Підзвітність передбачає відповідальність парламентарів перед виборцями за результати своєї роботи та свою поведінку. На практиці це забезпечується функціонуванням дієвих процедур звітування депутатів перед виборцями; наявністю та дотриманням депутатами правочинних кодексів поведінки; функціонуванням прозорих та надійних процедур уникнення конфлікту фінансових та інших інтересів у парламентській діяльності; наявністю дієвого механізму контролю щодо фінансування партій та кандидатів, що гарантуватиме незалежність депутатів при виконанні їхніх повноважень; наявністю прозорості та зрозумілої системи оплати праці депутатів; декларуванням (реєстрацією) депутатами позапарламентських інтересів, які вони представляють, та зовнішніх джерел доходів тощо.

Підсумовуючи зазначимо, що погляд на парламентаризм як складний феномен, концепт та міжнародний стандарт у конституційному праві змушує звернути увагу на комунікативну роль і значення процесів парламентаризації як в деяких країнах, так і на окремих континентах та глобалізованому світі в цілому. Аналіз сутнісних, змістових, функціональних, інституціональних та інших параметрів та атрибутів парламентаризму з позицій глобальних політичних, економічних та крос-культурних міждержавних комунікацій дозволяє розглядати парламентську демократію як інструмент реалізації одного з головних завдань сучасності – поєднання в єдине ціле інтересів держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бадура П. Парламентская демократия. В кн.: Государственное право Германии. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. Том 1. Москва: Институт государства и права РАН, 1994. С. 44–53.
2. Демократичний парламент: міжнародні стандарти. Сайт Громадянської мережа ОПОРА. URL:<https://rada.oporaua.org/novyny/novini/129-demokratychnyi-parlament-mizhnarodni-standarty>

3. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). Український часопис конституційного права. 2019/2. С. 60–73.

4. Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. Часопис Київського університету права. 2017. № 4. С. 74–79.

Батанова Н.М.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

В умовах викликів сьогодення, обумовлених повномасштабною військовою агресією російської федерації та триваючої російсько-української війни, а також перспектив післявоєнного відтворення соціальної, економічної та інших систем суспільства, актуалізується питання проведення в Україні масштабної правової реформи.

Правова реформа в Україні зумовлена необхідністю вдосконалення системи національного законодавства на принципах гідності, свободи, справедливості, верховенства права, забезпечення прав людини, створення дієвих механізмів їх захисту, реалізації принципів соціальної, правової та демократичної державності та поділу державної влади, розв'язання системних протиріч у сфері право-державотворення.

У першу чергу правова реформа пов'язана з Конституцією України, яка безпосередньо визначає фундаментальні права людини, закріплює засади конституційного ладу України та його гарантії, визначає принципи та порядок організації та функціонування державної влади. Саме в Конституції України

закріплено головний орієнтир і критерій конституційного правопорядку – людина, громадянин, їхні права та свободи. У цьому значенні саме права людини мають слугувати тим індикатором, що виявляє справжню мету конкретної правової реформи.

Водночас не менш важливе стратегічне питання у рамках правової реформи, яке набуває особливої актуальності та значення в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації, російсько-української війни та, з часом, післявоєнного відновлення суспільства та держави, є децентралізація та функціонування реального місцевого самоврядування. Останні роки муніципального будівництва ознаменували собою не лише докорінну відмову від концептуально еkleктичних та здебільшого радянських за своєю суттю принципів формування, організації та, особливо, функціонування місцевого самоврядування, а і перехід до європейських засад місцевої демократії, субсидіарності, самоорганізації та територіального врядування.

Втім, залишають системні проблеми в організації та діяльності місцевого самоврядування, які потребують свого вирішення та законодавчого забезпечення. У числі першочергових завдань, вважаємо за потрібне, слід звернути увагу на необхідність забезпечення територіальної громади усією необхідною сукупністю функцій та правомочностей як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Насамперед, територіальна громада має наділятися статусом юридичної особи. Важливим є і питання компетенції місцевого самоврядування: територіальні громади вільні вирішувати будь-які питання, крім тих, які має забезпечувати і регулювати держава.

Не вирішеним залишається питання щодо утворення на регіональному та субрегіональному рівні місцевого самоврядування власних виконавчих органів – муніципальних служб, з міркувань ефективності регіонального представництва (на рівні областей та районів).

З метою реалізації цих та інших стратегічних завдань, необхідно завершити другий етап реформи децентралізації та внести відповідні зміни до

Конституції України. Також необхідно прийняти низку нових законів: «Про загальні засади місцевого самоврядування» (нова редакція профільного Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»), «Про самоврядування територіальних громад», «Про самоврядування на районному рівні», «Про самоврядування на обласному рівні» тощо.

Важливе значення в умовах післявоєнної відбудови набуватимуть різноманітні форми асоціацій у місцевому самоврядуванні, об'єднання територіальних громад та міжмуніципального співробітництва, що, у свою чергу, потребуватиме змін до законодавства, насамперед, законів «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про асоціації органів місцевого самоврядування» тощо.

Зміни філософії організації та функціонування місцевого самоврядування, продовження курсу на децентралізацію влади, потребуватиме кардинальних змін у системі територіальної організації держави, головними важелем якої має стати максимальна доступність для людини публічних послуг. Громада має стати первинною одиницею у системі територіального устрою. Район (можливо, враховуючи історичний досвід України, повіт) – це середнього рівня одиниця у системі територіального устрою, до складу якої входять декілька громад. Область (можливо, враховуючи історичний досвід України, край) – одиницею вищого рівня, до складу якої входять райони (повіти).

Територіальні зміни мають носити як адміністративно-інституційний, географічний, економічний, так і номінаційний та топонімічний характер. При цьому усі назви територіальних одиниць мають бути частиною української історії і традицій Українського народу.

Втім головне, має стати визначення та конституційне гарантування статусу території як фундаментальної основи Української держави, символу єдності та інструмента консолідації Української нації. Територія має бути просторовим вираженням мовних, етнічних і культурних традицій Українського народу, а унітаризм – засобом їх забезпечення. Умови сучасної

російсько-української війни, адекватне розуміння її причин та оцінка наслідків, перспективи післявоєнного відновлення суспільства та держави, мають розглядатися у фокусі принципів унітаризму, територіальної цілісності та непорушності кордонів Української держави, її республіканського устрою, які у системній єдності визначають спрямування національної безпеки.

У зв'язку з цим актуальним є питання внесення системних змін до Конституції України у частині щодо територіального устрою та прийняття спеціального законодавства, насамперед, Закону «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою».

Особливе значення в умовах подолання катастрофічних наслідків повномасштабної збройної агресії російської федерації, російсько-української війни та післявоєнного відновлення суспільства, держави, економіки, соціальної та інших сфер суспільного життя, матиме формування ефективних та дієвих правових та інституційних механізмів забезпечення та гарантування визначальної ролі Українського народу в конституюванні та функціонуванні усіх форм публічної влади. Насамперед, йдеться про запровадження принципово нових форм безпосереднього впливу громадян на публічну владу, у тому числі й на муніципальному рівні (збори за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, опитування, електронні голосування тощо). Водночас мають запроваджуватися сучасні правила та форми голосування (як на загальнонаціональному, так і муніципальному рівнях), які б не лише сприяли попередженню абсентеїзму, а й ставати ефективною та справедливою формою реагування на складні політико-правові виклики, обумовлені проблемами сепаратизму, колабораціонізму з рашистськими окупантами. Це сприяло б політичній реструктуризації соціуму та територіальних громад в умовах післявоєнного відновлення суспільства та держави.

Ляшенко Р.Д.
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
Поліського національного університету

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ У ПРОЦЕСІ НОРМОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Формування юридичних категорій, конструкцій, дефініцій, прийняття нормативно-правових актів – процес поступовий. Це результат тривалих дискусій, внесення пропозицій, поправок, підготовки висновків, експертиз тощо. В умовах сучасних тенденцій розвитку правової держави проблема розвитку та удосконалення права набуває нового значення, усі дискусії про зміст та сутність права, форми джерел права повинні інтегрувати досвід і здобутки юридичної науки. Науковий підхід до феномену правового пізнання має гносеологічну основу. Наразі наукове пізнання правових явищ та процесів відбувається у тісному зв'язку з суспільно-історичною практикою державотворення. Процес формування права неможливо уявити без знання основоположних принципів, усталених наукових теорій, які пояснюють сутність еволюційного розвитку, необхідність пристосування до сучасних правових реалій та пошуку прийнятних та науково-обґрунтованих рішень.

Останнім часом у юридичній науковій літературі спостерігається ідея обґрунтувати існування «доктринального права».

Поняття «доктрина» трактується у словниках (лат. *doctrina* – це вчення), як систематизоване вчення (філософське, політичне, ідеологічне), узгоджена концепція, сукупність принципів. Термін «доктрина», на відміну від майже синонімічних йому за змістом понять «учення», «концепція», «теорія», також зустрічається в позначенні схоластичних поглядів і догматизму, від яких походять поширені в суспільстві висловлювання: «доктринерський», «доктринерство», хто педантично захищає або дотримується застарілої, відірваної від реального життя доктрини. У теології, яка принципово «замкнула» свої горизонти через механізми догматизації, відповідно – свої

догми, термін «концепція» замінено близьким йому терміном «доктрина» (лат. *docere* – учити, *doctrina* – вчення). Часто доктрина сприймається як авторське вчення, сукупність принципів, система теоретичних положень про те чи інше явище, система поглядів певного вченого, мислителя [1, с. 309-310].

Досліджуючи розвиток європейської континентальної правової системи, Р. Давид підкреслював, що правова доктрина була основним джерелом права в романо-германській правовій сім'ї, саме в університетах були сформульовані основні принципи права. І лише з перемогою ідей демократії, перевага доктрини була замінена пріоритетом закону. Р. Давид, розглядаючи правову доктрину як джерело права, відзначав, що можна, звичайно, правом назвати лише правові норми. Для тих же, хто зіштовхується з реальністю і має більш широкий та правильний погляд на право, доктрина в наші дні, так само, як в минулому, становить життєве джерело права. Ця її роль проявляється в тому, що саме правова доктрина, суб'єктами якої є провідні фахівці у галузі права, формулює поняття та принципи, які використовуються у сфері правотворчості [2, с. 111].

Є. Євграфова наводить думку німецького вченого Г. Пухти, який зазначав, що наука є третім джерелом права. Сприйняття правової науки (доктрини) як джерела права, навіть третім за значенням, насправді є визнанням тих її досягнень, що використовуються в законотворчості та правозастосуванні (зокрема при здійсненні правосуддя як обґрунтованих висновків щодо застосування правових норм у конкретній справі). Разом з тим у рішеннях судів загальної юрисдикції містяться посилання лише на норми законів, їх статті, частини, а не на наукові праці чи позиції науковців, хоча останні можуть бути використані (і використовуються) під час розгляду справи та ухвалення судом рішення, проти чого навряд чи будуть заперечення. У судовій практиці достатньо прикладів, які свідчать про звернення органів державної влади до наукових установ і авторитетних учених-юристів з проханням надати експертний висновок, фахову консультацію з тієї чи іншої проблеми права. Така практика є усталеною в діяльності органу конституційної юрисдикції та

Верховного Суду, що підтверджує рекомендаційний характер правової доктрини, її субсидіарну роль у вирішенні практичних питань в юридичному процесі [3, с. 307-308]. Суб'єкти правової діяльності застосовують правову доктрину, вживаючи, наприклад, формулу «відповідно до усталеної в науковій літературі думки». Особливого значення правова доктрина як джерело права набуває у країнах, де, з огляду на різні обставини, існують істотні прогалини у праві, оскільки саме правові ідеї є фундаментом права, його основою і мають велике значення для процесу тлумачення права, прийняття нормативно-правових актів [1, с. 258].

Говорячи про вплив правової доктрини на нормотворчість, слід звернутися до думки В.С. Ковальського щодо розуміння терміну «доктринальні доробки», до яких учений відносить *науково-практичні заходи*. Зараз на професійній основі нормопроекування займається чимало фахівців-учених та висококваліфікованих практиків. Їх творчі здобутки, ідеї та пропозиції значною мірою визначають шляхи розвитку вітчизняного законодавства, втілюються в проекти і чинні правові норми. При формуванні намірів щодо розробки проекту нормативно-правового акта, формулюванні завдання, перш за все необхідно відповісти на запитання: чи потрібно взагалі розробляти цей проект? Справа в тому, що вже зараз у деяких сферах відчувається «перевиробництво» у нормативному регулюванні (особливо у гуманітарній сфері – освіта, інформація, а також у сферах оподаткування, підприємництва та ін.). Приймаючи позитивне рішення з розробки проекту закону чи підзаконного нормативно-правового акта, потрібно визначити як і яким чином у разі прийняття (затвердження) він буде узгоджуватися з національними та міжнародними нормами; чи вдасться уникнути можливих суперечностей; чи забезпечуватиметься його органічне входження до правової системи держави, а згодом – належне застосування на практиці [4, с. 82-83].

Після прийняття Конституції та у зв'язку із вступом України до Ради Європи було сформульовано прогноз щодо визначальних напрямів розвитку законодавства, одним із яких є адаптація чинного законодавства до норм

європейського та міжнародного права [5, с. 28-29]. Прикладом впливу доктрини на норми міжнародного права є доктрина прямої дії права ЄС, що поширюється на міжнародні відносини, які укладає ЄС з країнами-не членами, якщо, виходячи із змісту такої угоди, її цілі і завдання містять чіткий і зрозумілий обов'язок його виконання, і для цього не потрібне прийняття будь-яких імплементаційних мір, включно із спеціальними правовими актами. Відповідно право ЄС є складовою національних систем права, в якому мають бути створені певні механізми для забезпечення дії норм [6, с. 143-144].

Водночас найменш вирішеною залишається проблема застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України і особливо в судовій практиці. Подальший розвиток інтеграційних процесів потребує внесення змін у національне законодавство, в тому числі і прийняття спеціального закону, для створення у внутрішньому правопорядку умов для дії в ньому законодавства інтеграційних структур ЄС та міжнародних принципів і стандартів [7, с. 161].

Таким чином, правова доктрина є результатом наукових досягнень і розробок у сфері права. Правова доктрина втілюється в концепціях законопроектів, програмах соціально-економічного розвитку, на науково-практичних заходах тощо. Сьогодні правові доктрини знаходять втілення в рішеннях конституційних та верховних судів. Прикладом впливу доктрини на норми міжнародного права є доктрина прямої дії права ЄС. Наразі можна стверджувати про формування доктринальної моделі вирішення суспільно-політичних проблем. Проте, далеко не усі «новели» що пропонуються, враховуються та втілюються на практиці правотворення та державотворення [8, с. 252]. Але те, що саме вони є передумовами початку процесу внесення змін до чинного законодавства – не викликає сумнівів.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.

2. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с фр. В. А. Туманов. М. : Международные отношения, 2003. 399 с.

3. Євграфова Є.П. Об'єктивність права. Проблеми теорії і реальність: монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2014. 414, [1] с.

4. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. К.: Юрінком Інтер, 2005. 192 с.

5. Заєць А.П. Правова держава в контексті сучасного українського досвіду. К.: Парламентське видавництво, 1999. 248 с.

6. Пархоменко Н.М. Розвиток законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. 254 с.

7. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. К.: Юрінком Інтер, 2003. 583 с.

8. Ляшенко Р.Д. Значення конституційної доктрини у практиці правотворення та державотворення. Наукові засади державотворення та правотворення: історія, сучасність і перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 серпня 2021 р.). Київ: Видавництво «Юридична думка», 2021. С. 249-252.

Дорогих С.О.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інформаційна політика є одним з найважливіших напрямів діяльності держави, який забезпечує інформаційний суверенітет країни. Втрата інформаційного суверенітету – є прямим шляхом до втрати суверенітету державного.

Інформаційна політика держави здійснюється повсякчасно у мирний час, проте в умовах війни її важливість зростає ще більше. В сучасних умовах війна фактично відбувається одночасно на полі бою, на економічному та інформаційному фронтах - й інформаційний фронт є обов'язковою запорукою перемоги. Отже розглянемо напрями державної інформаційної політики в умовах війни.

Перелік напрямів інформаційної політики затверджений Законом України «Про інформацію».

Згідно статті 3 цього Закону, основними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Слід зазначити, що в умовах війни інформаційна сфера не відходить на другий план, навпаки – щільність інформаційних потоків в умовах війни зростає в рази. Кожної години користувач отримує величезну кількість інформації, частина якої прямо чи опосередковано генерується ворогом у

рамках інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО). Спостерігається навіть певна психологічна залежність людей від новин.

Держава, яка бажає перемогти у цій війні, повинна забезпечувати протидію кібератакам на критичну інфраструктуру, інформаційні системи та ресурси країни, знаходити відповіді на ІПСО ворога, генерувати власний контент, здійснювати власні ІПСО спрямовані на населення, владні структури та збройні сили противника. Всі ці дії повинні здійснюватися буквально 24 години на добу й сім днів на тиждень. Держава в інформаційному плані повинна працювати відразу на декількох фронтах: захищати власних громадян від ІПСО противника та підтримувати цілісність інформаційної системи, проводити власні ІПСО, спрямовані проти ворога, а також доводити власні меседжі та спростовувати наративи супротивника на світовій арені (так би мовити, інформаційний та дипломатичний фронти). Тож, серед напрямів інформаційної політики на перше місце виходить забезпечення інформаційної безпеки держави.

Крім цього, розглянемо детально й інші напрями інформаційної політики, яким держава повинна приділити особливу увагу.

Згідно Закону України «Про інформацію» перші два пункти інформаційної політики держави це: забезпечення доступу кожного до інформації та забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. В умовах війни на перше місце виходить підтримка цілісності інформаційної системи взагалі. Тобто заходи, спрямовані на захист від кібернетичних атак інформаційних систем державних органів, інформаційних систем, які містять національні інформаційні ресурси, комп'ютерних систем критичної інфраструктури, а також налагодження й забезпечення безперебійної роботи систем оповіщення населення щодо небезпеки (повітряні тривоги, артилерійські обстріли, необхідність евакуації у зв'язку з наближенням ворога, тощо).

І тут варто відзначити визначальну роль у доступі населення до критично важливої інформації під час війни, яку виконують офіційні інформаційні канали в соціальних мережах, а також українські державні сервіси, реалізовані у таких застосунках, як, зокрема, «Дія», «Київ цифровий» та застосунках, призначених для миттєвого оповіщення населення щодо повітряної тривоги та доведення іншої необхідної інформації.

Зазначаємо, що особливістю інформаційної системи в Україні стало те, що робота багатьох організацій, установ та підприємств, а також система освіти перейшли на віддалений режим роботи. Це відбулося ще до початку російської агресії проти України під впливом пандемії COVID-19 2019-2022 років. Ця вже налагоджена система дозволяє багатьом громадянам працювати дистанційно без відриву від їх основної діяльності навіть в умовах евакуації, а також збільшує цінність інформаційних мереж в Україні. Пошкодження цієї системи призведе до розірвання зв'язків, як всередині окремих організацій, так і між ними, тож нагальним завданням держави є недопущення такого сценарію.

Згідно із вже згаданим Законом України «Про інформацію», в окремий напрям інформаційної політики нашої держави виділено створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства.

В умовах війни українське громадське суспільство показало високий рівень самоорганізації, зокрема, щодо протистояння ворогу в інформаційній сфері. Величезна кількість Телеграм та YouTube каналів, створених українцями, дозволяє забезпечувати громадян актуальною інформацією та швидко спростовувати ворожі фейки. Незважаючи на численні спроби з боку Російської Федерації створювати фейкові канали, які маскуються під патріотичні українські, мають розхитувати громадську думку і сіяти панічні настрої всередині нашого суспільства, існує помітна та ефективна протидія всім цим спробам.

Так, в Україні створено значний і виражений пул каналів в соцмережах, які, завдяки лідерам думки з боку українського громадського суспільства, пропонують перевірену офіційну інформацію та аналітичні матеріали,

рекомендують інші канали варті довіри, а також завдяки чітким і правдивим даним, які підтверджуються численними доказами, виграють інформаційну війну за думки українців. Таким чином, співпраця держави з громадянським суспільством та активними інформаційними каналами і блогерами в умовах війни стає ще більше нагальною та сприяє консолідації української нації, зміцненню цілісності України на основі соціальних зав'язків, спільних цінностей, завдань та ідей.

Варто згадати, що окупація Криму і частин Донецької та Луганської областей у 2014 році стали можливими, у тому числі, і через недоліки в тодішній державній інформаційній політиці – відсутності в цих регіонах якісного національного контенту. Це дозволило країні-агресору перехопити ініціативу і фактично зайняти українське інформаційне поле, розпочати пропагування власних ідей та формування світогляду українських громадян, схиляючи їх до сепаратизму та колабораціонізму.

Наступний напрям інформаційної політики держави, згаданий у Законі України «Про інформацію», це – забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень, попри нагальну необхідність не розголошення і навіть втаємничення певної інформації про стан збройних сил та діяльність органів влади у воєнний період, проте цей напрям нікуди не зникає. Навпаки, постійне доведення громадськості чіткої та правдивої інформації щодо діяльності влади, заходів, які вона здійснює для організації оборони країни, протистояння агресору, налагодження економічних та соціальних зав'язків, мирного життя, тощо – є значним вкладом у співпрацю з громадянським суспільством.

Навіть за часів, коли йде війна, такі напрями інформаційної діяльності держави, як створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування та постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів залишаються актуальними. Більше того, створюються державні інформаційні ресурси, яких у мирний час не існувало, зокрема ресурси, які акумулюють інформацію щодо військових злочинів країни

агресора, нанесеної шкоди громадянам України, а також держава буде зворотний зв'язок через який громадяни можуть, наприклад залишити інформацію, щодо пересування військових частин ворога.

Останнім напрямом інформаційної політики зазначеним у Законі України «Про інформацію» – є сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Зазначимо, що можливість активного та успішного опору України військовій агресії РФ, окрім самого героїчного супротиву народу України, постала, зокрема, і завдяки значній економічній та військовій підтримці світового співтовариства. Україна змогла донести до світової громадськості своє бачення цієї війни і спростувати більшість наративів ворога, завдяки активній дипломатичній і безпрецедентній інформаційній роботі з іноземними ЗМІ, чіткого і правдивого висвітлення перебігу подій в Україні на всіх рівнях. Наслідком успішно проведеної роботи стала військова, економічна і соціальна допомога та надзвичайна моральна підтримка з боку громадянського суспільства світових демократичних країн.

У підсумку можна зазначити, що основні напрями інформаційної політики держави в умовах війни не змінилися, проте виклики, які кидає ворожа агресія, вимагають від держави значної активізації дій у напрямі інформаційної безпеки, співпраці з громадянським суспільством, побудові системи інформування громадян, відстоюванні інформаційного суверенітету та активній діяльності на світовій арені у розповсюдженні бачення подій, які відбуваються в Україні та спростуванні наративів та відвертих фейків ворога.

Реалізація цих напрямів повинна відбуватися системно у законодавчій, економічній, внутрішньо та зовнішньополітичній сферах, а також сфері національній безпековій та освітній сферах.

Черниш Р.Ф.
кандидат юридичних наук, доцент
Національної академії Служби безпеки України

«ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВІРУС», ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

З моменту проголошення України незалежною державою [3, 2] розпочався стрімкий перехід від тоталітаризму до демократії. Однак, окрім позитивних змін є й певні негативні моменти, які можуть нести загрозу національному суверенітету на фоні розв'язаної російською федерацією війни. Передумовою останньої, в т.ч. стала й підтримка військової агресії окремими громадянами, що обумовлена цілеспрямованим впливом на їх (насамперед молоді) свідомість і підсвідомість та формування антигромадської позиції (недовіри до чинної влади, правоохоронних органів тощо), а також спонукання до вчинення актів непокорі чи інших протиправних дій [5,4]. Можемо констатувати, що українці, як нація, стали незахищеними перед «інформаційними вірусами». Адже, з'явився вільний доступ до інформації, проте, пересічному громадянину інколи досить важко її оцінити внаслідок небажання, або відсутності необхідних знань для критичного мислення. Вказане, активно використовується рашистами в процесі реалізації інформаційно-психологічних операцій (з англ. Psychological Operations, PSYOPS, далі ПсО) [6].

Інформаційно-психологічні впливи можуть проявлятися не одразу, а через деякий час. Саме на цьому побудована концепція Effects-Based Operations (скорочено - ЕВО), де розрізняються ефекти першого, другого, третього і далі порядків. Людська свідомість налаштована сприймати тільки найближчі наслідки, а вони можуть бути і віддаленими в часі. Можливі випадки, коли те, що здається позитивом, як наслідок першого порядку, може розвиватися як негатив у подальшому і призводить до здійснення поставленої деструктивної мети із найменшими затратами. Суть концепції ЕВО викладена у послідовності – «механізм», «дія», «ефект». Тобто завершальною стадією є саме ефект, який

буде створений певним інформаційно-психологічним впливом, і результат відображення встановленого ефекту на психологічний стан ворогуючої сторони інформаційного конфлікту [1]. Зокрема, на первинному етапі процесу їх реалізації відбувається вплив на настрої груп у суспільстві. В подальшому, поширення вказаних «настроїв» прямо позначається на діях представників цього ж суспільства. ПІсО в цілому та ЕВО зокрема, реалізуються як в мирний час, так і в ході війни з метою забезпечення загартування оптимальних умов для взяття під контроль територій (вплив на почуття, мотиви, критичне мислення населення, його деморалізація, спонукання до покори та сприйняття ситуації, що склалася, розбрат у суспільстві, підтримка дій з повалення національного суверенітету тощо).

Об'єктивна реальність: майже десять років війни, пандемія COVID-19, системні економічні турбулентності тощо, не дозволяють критично проаналізувати інформацію, якої з кожним днем стає все більше. Адже, якщо ще до 2000-х років інформація, в переважній більшості, ширилася через телебачення, радіомережу та друковані засоби масової інформації (далі ЗМІ), то наразі кожен акаунт у соціальних мережах є окремим каналом, який транслює певний контент. Відповідно, мережа Інтернет стає хабом для поширення «інформаційних вірусів».

При цьому, ускладнюється формат спілкування. В аналогову еру ЗМІ, транслюючи сюжети або публікуючи відповідні новини не передбачали можливість їх обговорення в соціумі, а лише «вузьким колом» (родина, друзі, знайомі тощо). Наразі, будь-який пост в соціальній мережі на актуальну тематику викликає жваву дискусію. При цьому, завдяки коментарям, первинний посил автора може бути модифіковано та подано у вигідному ракурсі для зацікавленого суб'єкта, а також використано в процесі формування і поширення «інформаційних вірусів», яких, наразі, є досить багато. За часів тоталітарного режиму, в переважній більшості, можливість їх розробки та поширення мали лише співробітники спеціальних служб. В умовах сьогодення вказаним суб'єктом може бути будь-яка особа, яка має доступ до мережі

Інтернет. Зважаючи на те, що ми перебуваємо в стадії трансформації і переділу сфер впливу, за умови зовнішньої агресією вплив на свідомість стає найбільш ефективним способом досягнення цілей.

Констатуємо, що саме інформація визначає напрям руху суспільства в цілому. Розвиток демократії, впровадження реформ тощо насправді залежить від того, наскільки в своїй масі громадяни зможуть фільтрувати інформацію і матимуть інформаційну гігієну. У разі їх відсутності у «критичної» маси населення, будь які позитивні зміни можуть бути досить легко дискредитованими з ініціативи зацікавлених суб'єктів (зовнішній агресор, внутрішні дестабілізуючі сили). Вказане досить помітно на прикладі багатьох процесів, які розпочинаються, при цьому порушують інтерес (в переважній більшості випадків – протиправний) окремих олігархів чи груп і за допомогою інформації – дискредитуються (медична та освітня реформи, цифроватизація тощо).

Підсумовуючи вищевикладене, беручи до уваги т.зв. зміну ер (перехід з «аналогової» до «цифрової»), збільшення можливостей для поширення інформації, концентрацію «інформаційних вірусів» тощо, вважаємо за доцільне спрямувати зусилля відповідних спеціально створених суб'єктів на розробку «правил споживання інформації» та активізації критичного мислення у громадян.

Список використаних джерел:

1. Кобільник Б.Ю., Гізун А.І. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні задачі та досягнення у сфері кібербезпеки», м. Кропивницький, 23-25 листопада 2016 року, с. 28-29.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Про проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 38, ст.502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> <http://www.uazakon.com>

4. Черниш Р.Ф. Окремі аспекти підготовки співробітників Служби безпеки України до участі в антитерористичній операції на сході України. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: мат. постійно діючого наук.-прак. семінару (м. Харків, 29 травня 2015 року). 2015. Вип.6. 344 с.

5. Черниш Р.Ф. Фейк, як один із інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. Часопис київського університету права. № 2. 2019. С. 109-114. URL: http://kul.kiev.ua/doc/chasopys2019/CHAS19_2.pdf

6. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. URL: <https://tyzhden.ua/News/254439>

Дубняк М.В.

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІНТЕРНЕТ МАЙБУТНЬОГО : РОЛЬ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО МАЙБУТНЄ ІНТЕРНЕТУ

Із розвитком Інтернету відбулось і зростання інновацій, “живої” комунікації, збільшення транскордонних потоків даних і зростання ринку. Було винайдено нові цифрові продукти і послуги, які зараз пронизують усі аспекти нашого повсякденного життя. Потреба у безпечному інтернет середовищі, де люди все частіше працюють, спілкуються, навчаються і проводять дозвілля буде зростати.

Проте, поряд із перспективним інноваціями за десятиліття розвитку мережі Інтернет з’явилися численні проблеми і загрози. Це, зокрема, загрози

технічного блокування доступу до мережі Інтернет авторитарними урядами, та блокування доступу онлайн платформами, які самостійно встановлюють правила доступу і користування — чим реально обмежують вільний обмін інформацією, даними, впливають на розвиток вільної і чесної конкуренції. Окрему групу загроз становлять кіберзлочини, особливо ті, які посягають на безпеку та стійкість критичної інфраструктури, та життєво важливі державні та приватні активи.

Цифрові інструменти все частіше використовуються для поширення дезінформації, пропаганди насильства і жорстокості, придушення свободи вираження поглядів та заперечення інших прав людини та основних свобод.

Колись децентралізована Інтернет економіка стала дуже сконцентрованою, і багато користувачів мережі обґрунтовано занепокоєні збереженням даних про своє приватне життя, персональні дані, які збираються чи зберігаються в мережі Інтернет [1].

Саме тому для підтримання потенціалу цифрових технологій для розбудови відкритого, безкоштовного, глобального сумісного і надійного інтернету для координації дій усіх стейкхолдерів було розроблено Декларацію майбутнього Інтернету.

Цей документ включає преамбулу, розділи “Відновлення довіри до Інтернету” “Бачення” (щодо реальних кроків розбудови безпечного Інтернету), “Економічне процвітання”, “Принципи забезпечення розбудови безпечного інтернету”, “Захист прав людини та основоположних свобод” “Глобальний Інтернет” “Інклюзивний та доступний Інтернет” “Довіра у цифровій екосистемі” “Багатостороннє управління”.

Важливо відзначити, що у тексті Декларації, крім опису загальних позитивних та негативних процесів розвитку мережі Інтернет, у відповідних розділах викладено принципи, якими мають керуватись усі, хто розробляє державну політику, громадяни, бізнес та організації громадянського суспільства. Водночас підкреслено, що вказані принципи не є юридичними

зобов'язаннями, а є своєрідним “довідником” для тих, хто розробляє політику доступу до мережі Інтернет.

У контексті забезпечення цифрової трансформації, з усього тексту Декларації особливо хочеться звернути увагу на декілька принципів. Зокрема:

- Принцип підтримки мережевого нейтралітету. У Декларації наголошується необхідності повного утримання від запровадження урядом відключення чи погіршення доступу до мережі Інтернет.
- Принцип пропагування, популяризації та співробітництва в галузі інновацій, вільних потоків безпечних даних.
- Принцип підтримки цифрової грамотності і розвиток цифрових навичок для реалізації економічного та соціального потенціалу цифрової економіки.
- Захист конфіденційності. Особливо захист прав споживачів, від онлайн-шахрайства, недобросовісної практики продажів небезпечних продуктів і товарів в мережі Інтернет.
- Принцип мінімізації маніпулюванням інформації, яка здатна підривати виборчу інфраструктуру, політичні процеси і вибори.
- Принцип утримання від неправомірного використання або зловживання алгоритмічними інструментами чи методами для незаконного спостереження, утисків та репресій, які не відповідають міжнародним принципам прав людини, включаючи розробку карток соціального бала чи інших механізмів внутрішнього соціального контролю [1].

28 квітня 2022 року Міністерство цифрової трансформації спільно із США, Європейською комісією, Великою Британією, Австралією, Канадою, Новою Зеландією та Японією підписали Декларацію про майбутнє Інтернету. Цим кроком Україна підтвердила свій намір розвивати безпечний простір в інтернеті для всіх [2].

Отже, Декларація про майбутнє Інтернету є збірником принципів для розбудови вільного, відкритого, глобального, спільного, надійного та безпечного цифрового майбутнього. Недоліком Декларації і опису проблем, які

необхідно вирішити, є те, що у ній міститься ретроспективний опис негативних проявів в мережі Інтернет за останні десятиліття.

Декларація не містить прогнозів чи векторів розвитку на “майбутнє”, а лише дублює і без того відомі принципи. Наприклад, принцип, що “права і свободи людини мають в однаковій мірі забезпечуватись як онлайн, так і офлайн”. Побічно вказано про проблеми використання алгоритмізованої обробки даних та згадуються питання незаконного спостереження і соціального рейтингування. Однак, у Декларації не формулюються засадничі підвалини Інтернету-майбутнього, тому назва декларації, після ознайомлення з її змістом, видається передчасною. Разом з тим мета Декларації — консолідація цілей та інтересів учасників-підписантів, можливо реальні кроки і прогнози на майбутнє стануть результатом напрацювань стейкхолдерів.

Список використаних джерел:

1. A Declaration for the Future for the Internet. URL: https://www.soumu.go.jp/main_content/000812325.pdf
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Новини. Мінцифри підписало декларацію про майбутнє інтернету. 28.08.2022 URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-pidpisalo-deklaraciyu-pro-majbutnye-internetu>

Мельник В.І.

*кандидат юридичних наук, викладач кафедри
профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
Інституту державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, території, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [1].

В умовах воєнного стану зазнали змін всі сфери суспільного життя. Введення в Україні воєнного стану позначилося й функціонуванні єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДС ЦЗ).

Нові реалії вимагають від органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, пошуку і формування нових рішень щодо функціонування єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період в країні.

Єдина державна система цивільного захисту – сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту [2].

Основною метою функціонування ЄДС ЦЗ є об'єднання дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, підпорядкованих їм сил цивільного захисту для реалізації заходів державної політики у сфері цивільного захисту як в мирний час, так і в особливий період.

Статтею 8 Кодексу цивільного захисту України (далі – КЦЗ України) [1] визначено завдання Єдиної державної системи цивільного захисту. Також Законом України від 15 березня 2022 р. № 2132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» ст. 8 КЦЗ України доповнено частиною четвертою такого змісту: «4. Додатковими завданнями єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період є: – проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій; – ліквідація наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження; – вжиття заходів для відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери життєзабезпечення населення; – визначення населених пунктів та районів, що потребують проведення гуманітарного розмінування, маркування небезпечних ділянок, проведення очищення (розмінування) територій; – залучення до ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій міжнародної допомоги» [3].

Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 7 травня 2022 р. № 545 «Про внесення зміни до Положення про єдину державну систему цивільного захисту» [4], якою Положення про єдину державну систему цивільного захисту доповнено новим пунктом, що визначає додаткові завдання у відбудовний період в країні. Своєю чергою, це дасть змогу підвищити ефективність проведення робіт з ліквідації наслідків збройної агресії РФ на території України.

До таких завдань віднесено: – проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій; – ліквідацію наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження; – вжиття заходів для відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери життєзабезпечення населення; – визначення населених пунктів та районів, що потребують проведення гуманітарного розмінування, маркування небезпечних ділянок, проведення очищення (розмінування)

територій; – залучення до ліквідації наслідків ведення воєнних дій та надзвичайних ситуацій міжнародної допомоги [4].

Керівництво єдиною державною системою цивільного захисту здійснює Кабінет Міністрів України. Безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту здійснює Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 179-р «Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану» введено в дію план цивільного захисту України на особливий період, при цьому встановлено ступінь готовності «ПОВНА ГОТОВНІСТЬ» [5].

Також Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, які утворюють функціональні підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту та спеціалізовані служби цивільного захисту, місцевим органам виконавчої влади наказано ввести в дію власні плани цивільного захисту на особливий період; забезпечити здійснення передбачених планами цивільного захисту на особливий період заходів щодо переведення функціональних та територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту у ступінь готовності «ПОВНА ГОТОВНІСТЬ»; інформацію про стан здійснення передбачених планами цивільного захисту на особливий період заходів щодо переведення функціональних та територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту у ступінь готовності «ПОВНА ГОТОВНІСТЬ» подавати до Державної служби з надзвичайних ситуацій у строки, визначені Державною службою з надзвичайних ситуацій [5].

Отже, функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану має свої особливості, що визначено внесенням змін до чинних нормативно-правових актів, які регулюють питання здійснення заходів цивільного захисту в державі.

Державна служба з надзвичайних ситуацій довела свою стійкість, практично миттєво ставши надійною основою для урядового реагування на

надзвичайні ситуації [6]. Працюючи в умовах війни, ДСНС ефективно реагує на виклики, і сьогодні вже розробляються плани відновлення зруйнованої цивільної інфраструктури країни.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
2. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січ. 2014 р. № 11. Редакція від 13 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період: Закон України від 15 берез. 2022 рю № 2132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#n6>
4. Про внесення зміни до Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 трав. 2022 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2022-%D0%BF#Text>
5. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2022 р. № 179-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-organizaciyu-funkcionuvannya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-v-umovah-voyennogo-stanu-179-240222>
6. Державна служба України з надзвичайних ситуацій – надійна основа для реагування на надзвичайні виклики. Офіційний вебсайт ПРОООН в Україні. 2022. 13 квіт. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/>

Удод М.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

БЕЗПЕКОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ З БОКУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На сьогоднішній день заходи щодо протидії кримінальним та адміністративним правопорушенням в своїй більшості здійснюються правоохоронними органами. Це передбачено законами України, що регламентують діяльність правоохоронних органів, законом про кримінальну відповідальність, кодексом про адміністративні правопорушення, кодексом адміністративного судочинства і кримінально-процесуальним кодексом. Інструменти, які мають в своєму розпорядженні працівники правоохоронних структур для профілактики та запобігання вчиненню протиправних дій з боку суб'єктів правопорушення, є різноманітними та ефективними. В той же час, заходи протидії вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, які здійснюють працівники правоохоронних органів, є недостатніми для стримування їх поширення. Таким чином, у цих заходах повинні брати активну участь не тільки спеціальні органи які здійснюють правоохоронну діяльність, а також державні органи й органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування» органам місцевого самоврядування надаються відповідні повноваження із забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. У контексті зазначеної норми органи місцевого самоврядування вправі ухвалювати і затверджувати відповідні програми щодо протидії таким негативним проявам як вчинення правопорушень на території відповідної громади. Але за наявності таких повноважень не всі органи місцевого самоврядування реалізують надані законом права і спираються на зусилля

органів правопорядку, які дислоковані на території органу місцевого самоврядування. Законодавство України покладає на органи місцевого самоврядування широке коло зобов'язань щодо створення безпечних умов перебування в громадах, які повинні враховувати потреби населення відповідної території. До повноважень органів місцевого самоврядування належить затвердження цільових програм, які, в першу чергу, мають бути спрямовані на підтримку та розвиток безпечного середовища. Сьогодні такі програми є у кожній громаді, проте підходи до її розробки ставлять під великий сумнів ефективність її реалізації. В європейських країнах, таких як Польща, Литва, Чехія, до розробки безпекових програм долучаються всі місцеві органи влади спільно з правоохоронними. При цьому враховуються дослідження громадської думки, статистичні та оперативні дані про потенційні загрози. Завдяки цьому створюється та відпрацьовується механізм запобігання та розв'язання наявних проблем безпеки на відповідній території. Цілі та завдання зазначеної програми прописуються із врахуванням також і терміну виконання. Відповідальні особи зазначаються завчасно і можуть змінюватися залежно від результату реалізації завдань програми.

Загалом, відповідно до вище зазначеного закону, органи місцевого самоврядування для здійснення профілактики кримінальних та адміністративних правопорушень у межах своїх повноважень могли б здійснити ряд відповідних заходів спрямованих на припинення таких негативних проявів, а саме:

- Сприяти створенню загонів охорони (народні дружини) громадського порядку, для забезпечення правопорядку в місцях відпочинку громадян і т.п.;
- Встановити стаціонарні пункти виклику поліції чи охорони в місцях, де вчиняються з відповідною періодичністю кримінальні та адміністративні правопорушення (такий засіб запобігання правопорушенням уже довів свою ефективність);

- Утворити відповідну службу, найголовнішим завданням якої буде робота з малолітніми і неповнолітніми особами щодо недопущення скоєння правопорушень. Інструментами такої діяльності не повинні буди застарілі методи профілактики правопорушень (профілактична бесіда, зустріч з представниками правоохоронних органів і т. п.), а натомість використовуватися інноваційні методи навчання (демонстрація відеоматеріалів, пропаганда високих моральних якостей людини тощо).

Крім того, відповідно до ст. 38-1 Закону України «Про місцеве самоврядування» органи влади на місцях можуть організувати безоплатну правову допомогу населенню, залучаючи для цього юридичні клініки закладів вищої освіти, що розміщені на території органу місцевого самоврядування і громадські організації правозахисного спрямування, які на сьогодні спроможні надавати первинну і вторинну безоплатну правову допомогу. А також інформувати населення про відповідні методи захисту від посягання на їх майно правопорушниками. Оскільки в більшості випадків особи, щодо яких вчинюються шахрайські дії, до останнього не знають або не здогадуються, що відносно них спрямовані протиправні дії, і не повідомляють про це правоохоронні органи.

Упровадження вище зазначених заходів з боку органів місцевого самоврядування і співпраця з правоохоронними органами та громадськими організаціями правозахисного спрямування буде сприяти покращенню ситуації щодо протидії вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень.

Ковальчук Ю.І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

На сьогоднішній день корупція являє собою велику загрозу соціальної безпеки так як корумповані чиновники мають вплив на суспільство, злочинність, політику. Крім того, в демократичному середовищі, де в основі лежить довіра народу, поширення не доброчесності може спричинити фатальні наслідки, адже вона може викликати недовіру до влади. Тому, бажання України стати рівноправним членом європейського економічного і політичного співтовариства, спонукає необхідність ґрунтовного вивчення і втілення в життя зарубіжного досвіду щодо правових механізмів подолання корумпованої злочинності.

Відомим центром координації співробітництва держав та міжнародних організацій стала Організація Об'єднаних Націй (ООН). Проте, Статут ООН не прописує боротьбу з корупцією як її мету і це може бути пояснено тим, що не були передбачені всі особливості її діяльності в майбутньому. В рамках ООН існує безліч нормативно-правових документів, які багато хто вважає рекомендаціями щодо подолання корупції. Можна з впевненістю заявити, що ці рекомендації дуже впливають на світове антикорупційне законодавство.

Враховуючи авторитет ООН, 15 липня 2000 року була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, згодом її було доповнено 4 лютого 2004 року. Ратифікація Україною цієї конвенції відбулось у 2004 році. Ця конвенція стала першим міжнародним договором щодо боротьби зі злочинністю.

У 2003 році була укладена Конвенція ООН, яка набула чинності лише в 2005 році, а в 2006 році Україна її ратифікувала.

Дана Конвенція не містить чітких визначень корупції та антикорупційної політики. Але в ній зазначається, що кожна держава-учасниця повинна прагнути її подолати, лише тоді буде вагомий результат [3, с. 122].

Всім членам самостійно надається можливість обирати обсяги і методи її реалізації. Однак, саме підписання цієї Конвенції вже свідчить про готовність держав вести боротьбу з корупцією в межах своєї території [2, с. 105].

Не останню роль у боротьбі з корупцією відіграє Рада Європи (РЄ), яка підготувала і уклала дві європейські антикорупційні конвенції, а також створила спеціальний орган, який має контролювати дотримання антикорупційних стандартів РЄ- Групи держав проти корупції (ГРЕКО).

27 січня 1999 року було укладено Кримінальну Конвенцію боротьби з корупцією. У 2006 році до неї приєдналась і Україна. Вона надала перелік допомоги державам, які потерпають від корупційних злочинів. Також нею було розроблено міжнародні стандарти міжнародного контролю.

4 листопада 1999 року було укладено Цивільну Конвенцію Ради Європи щодо боротьби з корупцією. Завданням даного документу є цивільний захист громадян у протидії корупції.

Ні Кримінальна, ні Цивільні Конвенції не місять визначення «антикорупційна політика», але вже можна чітко прослідкувати поняття «корупція».

Ці два документи є сучасними міжнародно-правовими актами, які лягли в основу антикорупційного законодавства України.

На сьогоднішній день виникла проблема щодо трактування поняття «антикорупційна політика». В міжнародних договорах існує ряд визначень, які мають різну специфіку. Наприклад, в Модельному законі «Основи законодавства про антикорупційну політику» 2003 року сказано, що антикорупційна політика являє собою відносини щодо: формування основних цілей цієї політики; основних понять та пріоритетів; її значення в галузі охорони прав та свобод людини і громадянина; встановлення пріоритетних сфер її діяльності; визначення компетенції антикорупційних органів [1, с.102].

Слід зауважити, що в даному законі корупція подається як підкуп (хабар), незаконне збагачення, використання свого службового становища, отримання вигоди злочинним шляхом.

Якщо проаналізувати нормативно-правові акти незалежної України, то вони теж не мають конкретного формулювання даного поняття. Швидше за все, це пов'язано з тим, що на міжнародному рівні відсутнє єдине трактування «антикорупційної політики». Хоча, в деякому законодавстві можна знайти деякі згадки про стратегію антикорупційної діяльності.

В Законі «Про запобігання корупції» зазначено, що корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою збагачення.

В 2009 році вступив в дію новий закон «Про боротьбу з корупцією» в якому було розширено дане трактування. Варто наголосити, що в ньому було вжито терміни «неправомірна вигода», «посередник», «прийняття пропозиції» тощо [7].

Також можна побачити в даному законодавстві відсутність чітких пріоритетів, напрямів та принципів антикорупційної політики. Хоча в резолюції Ради Європи від 6 листопада 1997 року дані складові елементи існують [4, с. 123].

В Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року були зазначені лише деякі принципи з міжнародного права: верховенства права; інформаційні заходи; законність; запобіжні заходи; відповідальність за вчинене корупційне діяння та інші.

В 2014 році на засідання Кабінету Міністрів було прийнято рішення про розробку і затвердження антикорупційної стратегії України. Саме з того часу і до наших днів відбувається постійне удосконалення антикорупційного законодавства, а також було прийнято декілька антикорупційних стратегій, які включали в себе боротьбу та протидію цьому явищу.

Сьогодні в багатьох країнах світу створюється спеціальна комісія, яка моніторить статистику, розробляє різні програми щодо боротьби з корупцією,

також вона створила «електронний уряд», який об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств [3, с. 130].

За останні шість років в Україні розбудовано антикорупційну інфраструктуру для виявлення та розслідування корупційних правопорушень високого рівня та призначення покарання за них.

14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України в другому читанні прийняла закони України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів». До того ж, 16 вересня 2014 р. було прийнято Закон України «Про очищення влади», в якому передбачаються механізми люстрації посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування.

У квітні місяці 2015 року було прийнято Закон щодо доступу до інформації в формі відкритих даних, що запроваджує поняття відкритих даних і передбачає оприлюднення таких даних на центральному порталі та веб-сайтах розпорядників, а саме: передбачає обов'язкове оприлюднення баз даних державних закупівель, реєстру юридичних осіб, містобудівної документації тощо. Був створений Національний портал відкритих даних (data.gov.ua), в основі якого є дані державних установ, отримані у відкритий спосіб.

Відповідно до Закону України щодо запобігання і протидії політичній корупції, передбачається запровадження прямого державного фінансування політичних партій, починаючи з 2017 року [1, с. 110].

Законотворці посилили повноваження НАБУ Законом №187-IX від 4 жовтня 2019 року, надавши інституції право прослуховування (зняття інформації з каналів зв'язку) безпосередньо, а не через ресурси Служби безпеки України (СБУ). Проте такі повноваження ще не імplementовані на практиці, оскільки потребують закупівлі та встановлення відповідного обладнання.

Окрім цього, Законом № 263-IX від 31 жовтня 2019 року ВРУ повернула кримінальну відповідальність посадовців за незаконне збагачення, яку Конституційний Суд України (КСУ) скасував у лютому 2019 року, а також

запровадила інститут цивільної конфіскації активів, необґрунтовано набутих посадовцями.

2 жовтня 2019 року ВРУ ухвалила Закон №140-ІХ, яким передбачено зміну керівництва Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), встановлено нову процедуру його відбору за участі трьох міжнародних експертів та трьох представників Уряду в конкурсній комісії. 15 січня 2020 року новим головою НАЗК Уряд призначив переможця конкурсу Олександра Новікова. Посилюється також і підзвітність НАЗК, яке щодва роки буде проходити незалежний аудит. Водночас останніми законодавчими змінами не посилено роль та ефективність уповноважених із запобігання корупції осіб, які й надалі залежатимуть від очільників органів влади. На сьогодні НАЗК може зупинити їх несправедливе звільнення лише в разі, якщо вони є викривачами.

ВРУ ухвалила новий Закон «Про публічні закупівлі», який почав діяти з 19 квітня 2020 року, він гармонізований зі стандартами Європейського Союзу. Він спрямований на вдосконалення електронної системи, зниження порогів для проведення конкурентних процедур закупівель та підвищення відповідальності за порушення в цій сфері.

В лютому 2021 році відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство з питань запобігання корупції надало роз'яснення, методичну та консультаційну допомогу, зокрема, щодо застосування положень Закону та прийнятих на його виконання нормативно-правових актів.

Верховна Рада України підтримала в першому читанні та за основу проєкт закону про засади державної антикорупційної політики у 2020 – 2024 роках. Ініціаторами законопроєкту є Кабінет Міністрів на чолі з прем'єром Денисом Шмигалем [3, с. 132].

Наразі жодна держава світу не змогла повною мірою подолати корупційні прояви. Неодноразово цій проблемі були присвячені міжнародні конференції та саміти, підсумками яких стало формування в демократичних країнах атмосфери нетерпимості цього явища.

Список використаних джерел:

1. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : [монографія] О. Ю. Бусол . К. Ін Юре, 2014. 564 с.
2. Веклич В. О. Методологія дослідження адміністративно – правових засад політики щодо запобігання і боротьби з корупцією в Україні В. О. Веклич Вісн. Маріуп. держ. ун – ту. Серія: Право : зб. наук. пр. Маріуполь, 2017. Вип. 13. С. 105 – 113.
3. Головкін О. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією О.В. Головкін, В. В. Бурова Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. №12. С. 122 – 133.
4. Горник В. Г. Взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні корупції як чинник національної безпеки В. Г. Горник, С. О. Кравченко Вчені зап. Тавр. нац. ун – ту ім. В. І. Вернадського. Серія : Держ. упр. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 123 – 130.
5. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889 – VIII Верховна Рада України. 2015. URL: [http: zakon.rada.gov.ua/laws/show/889](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889) – 19
6. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700 – VII Верховна Рада України. 2014. URL: [http: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700) – 18.
7. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» URL: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. № 46. Ст.2047.
8. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» URL: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. № 47. Ст.2051.

Кудерська Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В УКРАЇНІ: ПРАВОВА ОХОРОНА ПІД ЧАС ВІЙНИ 2014р.-т.ч.

Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати воєнні злочини росіян проти культурної спадщини нашої країни. Так, станом на 10.06.2022 року вже задокументовано 388 епізодів. [1] Держсекретар США Е.Блінкен справедливо заявив: «...метою війни Путіна є руйнування української ідентичності.» Проте «українська ідентичність потужно проявляється через культуру і життєдайність цієї культури. Сила цієї ідентичності дає зрозуміти, що війна президента Путіна не матиме успіху.» [2]

Однак, недосконалість нормативно-правової основи нашої країни з охорони культурної спадщини (далі – КС) в мирний час, зокрема, щодо матеріальних об'єктів - через суттєві недоліки та колізії тощо, а щодо нематеріальних об'єктів - через фактичну відсутність розкриття національним законодавством низки міжнародних нормативно-правових актів, була підкреслена її невідомістю під час військових дій в Україні на тих територіях, де вони відбуваються, в так званих «сірих зонах», на окупованих територіях. Охорона та збереження рухомих об'єктів культурної спадщини в музейних установах виступає системною діяльністю, що здійснюється з боку держави та уповноважених владних органів, спираючись на відповідну нормативно-правову базу про діяльність музейних установ, яка має забезпечувати їх належне існування, розвиток та функціонування. Проте ця база не відповідає сучасним реаліям, зокрема зберігання Музейного фонду України є децентралізованим та здійснюється через музейну мережу, тому облік рухомих об'єктів музейної КС також є децентралізованим, фактично ведеться й контролюється керівництвом окремих музеїв, в результаті чого є ускладненим контроль за складом і станом цього фонду. А під час активної фази війни

призвело до втрати його частини, яку не лише не можливо відновити, а й визначити.

Україною, як державою-учасницею низки міжнародно-правових актів про охорону культурної спадщини, не належно виконані міжнародні зобов'язання, зокрема, не створено відповідні владні органи та громадські організації у цій сфері, не ухвалено відповідний нормативно-правовий акт, який визначав би політику держави у пам'яткоохоронній сфері в мирний і воєнний час. Управління якістю публічного адміністрування в цій сфері повинно здійснюватися на державному рівні та на рівні суб'єкта публічного адміністрування; найважливішим способом здійснення має стати моніторинг суб'єктів публічного адміністрування та їх діяльності, що дозволить своєчасно відмічати зміни в публічному адмініструванні, давати їм оцінку, передбачати превентивні заходи щодо запобігання негативним наслідкам, зокрема нищення (руйнування) пам'яток; суб'єкти публічного адміністрування та їх посадові особи повинні нести юридичну відповідальність (дисциплінарну, адміністративну) не тільки за свої дії чи бездіяльність, а й за порушення законності надання послуг; своєчасно й якісно здійснювати необхідні заходи з охорони та збереження КС в мирний та воєнний час тощо.

КС знаходиться під захистом як національного, так і міжнародного права. Міжнародна культурна співпраця держав ґрунтується на двох основоположних принципах: 1) збиток, заподіяний культурним цінностям кожного народу, – це збиток, заподіяний культурній спадщині всього людства, оскільки кожен народ вносить свій вклад до світової культури; 2) захист культурних цінностей має бути організованим ще в мирний час з вживанням відповідних як національних, так і міжнародних заходів. Протягом останніх років Україна відчула важливість реалізації цих принципів: втрата чисельних об'єктів нерухомої й рухомої культурної спадщини на окупованих територіях, а нині і в місцях бойових дій є непоправною.

Збройні конфлікти як об'єктивна реальність існування всього світу обумовили необхідність міжнародно-правового врегулювання цього явища в

усіх його проявах. Події Другої світової війни підкреслили необхідність і актуальність подальшого ухвалення міжнародних актів щодо охорони та збереження об'єктів КС в країнах. Це втілилось, зокрема, у Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту (1954 р.) [3]. У ній було закріплено принцип визначення та ізоляції місць, в яких є КС, тобто нерухомі об'єкти, музеї, бібліотеки, інші центри й заклади, де зосереджено матеріальні КС та/або прояви нематеріальної КС, що відображені на матеріальних носіях. Вона регламентувала, що «всяке навмисне захоплення, винищення або пошкодження історичних пам'яток, творів художніх і наукових забороняється та повинно підлягати переслідуванню», а також визначалося два основні види захисту культурних цінностей: 1) загальний захист, який поширювався на всі культурні цінності; 2) спеціальний захист, який стосувався тих укриттів або центрів, де зберігаються рухомі й нерухомі культурні цінності, що мають особливо важливе значення, та/або прояви нематеріальної КС, що відображені на матеріальних носіях. Ця Конвенція не втратила своєї сили й нині. Так, охорона та збереження рухомих і нерухомих культурних цінностей повинна здійснюватися ще в мирний час, а їх пошана має місце під час війни.

Здійснення в мирний час заходів, суть яких полягає в охороні та збереженні культурних цінностей, має визначатися на розсуд кожної окремої країни. Але в Конвенції конкретизуються деякі з них. Так, країни зобов'язані включати у свої військові статuti та інструкції положення про зобов'язання особового складу збройних сил поважати КС під час війни. Поряд з цим має бути створено при військах служби, які повинні опікуватись питаннями щодо культурних цінностей та підтримувати відповідні зв'язки з цивільними владами щодо такого. Україна як учасниця ОБСЄ та на виконання цієї Конвенції зобов'язана постійно поширювати серед військовослужбовців знання норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей. Проте ці норми не знайшли належного відображення у чинному військовому законодавстві України. Лише в деяких локальних актах є згадування про них. Так, у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного

права в Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 02.03.2017р. №164 [4] викладено основні вимоги у цій сфері в мирних умовах і під час збройних конфліктів для Збройних Сил України.

Особливої важливості серед заходів щодо охорони культурних цінностей набуває їх спеціальний захист, який поширюється на «обмежене число притулків (сховищ), призначених для збереження рухомих культурних цінностей, центрів зосередження культурних цінностей та інших культурних цінностей, що мають дуже велике значення». На відміну від загального захисту тут застосовується підвищена міра захисту, яка поширюється на КС, що знаходиться під режимом імунітету відносно воюючих сторін. Цей імунітет виражається не лише в тому, що утримуються «від використання таких об'єктів і цінностей і прилеглих до них ділянок у військових цілях», а і в тому, що утримуються «від будь-якого ворожого акту, направленою проти них» та «будь-яких актів, що можуть привести до їх руйнування чи завдання їм шкоди».

Найбільшу роль у вдосконаленні й розвитку механізму захисту КС в період озброєних конфліктів зіграв II Протокол до Гаазької Конвенції (1954 р.) [3], прийнятий 1999 року, який набрав чинності у 2003 році, і яким, зокрема, конкретизовано поняття «крайньої військової необхідності», замінено термін «спеціальний захист» на «посилений захист»; закріплено принцип конкуруючої юрисдикції: притягнення до кримінальної відповідальності можливе як державою, на території якої здійснено злочин, так і державою, громадянином якої є злочинець, та державою, на території якої знаходиться злочинець; визначено індивідуальну кримінальну відповідальність, що не впливає на відповідальність держави за міжнародним правом, та обов'язок держави компенсувати, заборонено проведення археологічних розкопок на окупованій території, а міжнародній спільноті в особі ЮНЕСКО надані дієві повноваження щодо моніторингу ситуації та впливу на сторону-окупанта задля збереження культурних цінностей, ін. II Протокол до Конвенції обумовив застосування відмітного знаку та механізм його встановлення на відміну попередніх міжнародно-правових актів. Вона не вимагає від держав-учасниць позначати

знаком Конвенції з культурних цінностей, що не знаходяться під спеціальним захистом – це рішення залишене на їх розсуд. Названі позначення об'єктів КС в нашій країні відсутні. Україна лише 30.04.2020 року ратифікувала його. Слід підкреслити, що нині країна втрачає своє культурне надбання й через таку його незахищеність під час бойових дій, на окупованих територіях.

У 1991 році було розроблено проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, який увібрав у себе принципи й норми Статуту Міжнародного воєнного трибуналу (1945 р.) та розвинув їх. До них було віднесено порушення Женевських конвенцій (1949 р.), законів і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людства, що включають масштабні руйнування без воєнної необхідності, а також загарбання, зруйнування або навмисне пошкодження культових, благодійних, навчальних, художніх і наукових закладів, історичних пам'яток, художніх і наукових творів тощо. Зазначені акти нині постійно порушуються на території України країною-агресором.

11.09.2017 року Україною було підписано Конвенцію Ради Європи щодо правопорушень, пов'язаних з культурними цінностями, яка, зокрема, закріпила відповідні склади злочинів, види покарання, обтяжуючі обставини, форми співучасті тощо, що мало бути імplementовано до національного кримінального права. Проте в нашій країні було розроблено лише законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції РЄ про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями», який передбачав зміни у Кримінальному кодексі, Законах України «Про культуру», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», але не ухвалено.

Механізм захисту об'єктів КС в разі озброєних конфліктів, передбачений названими актами, не створює надійних гарантій захисту. Приміром, використання ракетної зброї взагалі здатне повністю перевернути робочий механізм Конвенції, про що свідчать й наслідки локальних військових дій в Азербайджані, Афганістані, Вірменії, Грузії, Іраку, Лівії, Молдові, Таджикистані, Чечні, ін., а нині й в Україні. На часі розробка в продовження чинних міжнародно-правових актів з охорони і захисту не лише матеріальних, а

й нематеріальних об'єктів КС під час збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Росіяни вчинили близько 400 злочинів проти культурної спадщини України. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/10/rosiyany-vchynuly-blyzko-400-zlochyniv-proty-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny/>.
2. Блінкен: мета війни Путіна - руйнування української ідентичності, але цього зробити не вдасться. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/blinken-putin-ne-zmozhe-zruinuvaty-identychnist-ukrainy/6586847.html>.
3. Конвенція про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту. Прийняття від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text.
4. Наказ Міністерства оборони України: від 02.03.2017р.: №164. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/376_nm_2017.pdf

Кудерська І.О.
доктор філософії права,
викладач кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН З ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Нематеріальна культурна спадщина (далі - НКС) є неоціненним ресурсом для існування взаєморозуміння між народностями всього світу, вона «жива», знаходиться навколо кожного, відображає автентичність кожної народності та сприяє збереженню самоідентифікації кожного народу, кожної окремої людини. Доробки в сфері забезпечення охорони та збереження НКС мають сприяти збереженню її різноманітності, автентичності, доступності та відкритому використанню за будь-яких умов. Більшість країн світу сприяє дотриманню культурних прав людини, в тому числі прав в сфері НКС, зокрема, можливості кожної людини відчувати свою причетність до власного народу та своєї НКС.

НКС України почала набувати правову охорону з 2008 року після ратифікації Конвенції ЮНЕСКО про охорону НКС (далі – КпОНКС). КпОНКС була прийнята на 32-й сесії ЮНЕСКО у 2003 році та зобов'язала держави-учасниці: формувати політику держави, яка підтримує та сприяє розвитку НКС; створювати відповідні державні органи; формувати списки елементів (об'єктів, проявів), проводити систематизацію й копіювання елементів (об'єктів, проявів) НКС, створювати національні архівні фонди фольклору, організовувати музеї або відповідні відділи тощо; сприяти науковим, мистецтвознавчим дослідженням; готувати професійні кадри, зокрема фахівців для збору фольклорного матеріалу, архіваріусів, фахівців з документознавства та ін.; забезпечувати доступ до НКС та ін. [6].

КпОНКС демонструє величезний інтерес до охорони НКС держав світу і свідчить про необхідність здійснення міжнародних дій у цьому напрямку. Це перший міжнародний договір, який створює правові, адміністративні та фінансові основи для охорони та покращення НКС, стимулює країни світу визнати важливість цієї спадщини та дбайливо її оберігати. [5]

Так, в Королівстві Норвегія в сфері охорони НКС працює Рада мистецтв Норвегії (Kulturrådet). Адміністрація Ради мистецтв Норвегії відповідає за широкий спектр адміністративних завдань і функцій у сфері культурної спадщини, в тому числі і НКС. Мистецька рада Норвегії бере участь в фінансуванні заходів в сфері охорони НКС, розробляє, фінансує та замовляє проекти культурних досліджень та оцінку великих проектів, що фінансуються Культурним фондом. Крім того, адміністрація є головним контактним органом для грантів у сфері культури, «Креативної Європи» та іншого міжнародного культурного співробітництва. В країні проводяться семінари (конференції) з охорони НКС (наприклад, Workshop on Sámi Intangible Cultural Heritage), на яких обговорюються проблеми громад та можливості взаємодії з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) з метою захисту НКС у межах громади та/або охорони традицій, знань на місцях; потреби конкретних громад

в рамках глобальної програми розвитку задля виконання взятих обов'язків відповідно до КпОНКС; залучення зацікавлених сторін та фасилітаторів, експертів, представників корінного населення та/або уповноважених неурядових організацій при міжнародних організаціях, ін.; обговорюються питання участі у конвенціях чи програмах ЮНЕСКО громад шляхом підготовки інвентаризацій, орієнтовних списків або номінацій до відповідних списків; тісний взаємозв'язок матеріальної та нематеріальної спадщини, культурної та природної спадщини тощо. Реалізація КпОНКС включає процеси консультацій з громадою навколо ідентифікації НКС та інвентаризації на національному рівні, поряд з розробкою стратегічних планів управління в сфері НКС. Також в країні здійснюють заходи по усуненню ризику деконтекстуалізації та надмірної комерціалізації елементів (об'єктів, проявів) НКС [2].

В Королівстві Іспанія питаннями охорони НКС займається Міністерство культури та спорту, зокрема Генеральний секретаріат культури та спорту. У 2011 році Урядом Іспанії розпочато створення мапи НКС Іспанії та затверджено Національний План охорони НКС, який складається з декількох розділів і передбачає встановлення спільної методологічної основи якою слід керуватися всім державним адміністраціям, приватним організаціям, незалежним громадським організаціям та суспільству в цілому. В ньому зроблено наголос на програмах дослідження та створення належної документації. При цьому передбачено взаємозв'язок з матеріальними проявами НКС (Програма збереження матеріальних основ НКС = Programa de conservación de los soportes materiales del PCI). В Плані охорони НКС визначено, що «без матеріальної підтримки нематеріальний прояв втратить більшу частину документального внеску в контекстуалізацію нематеріальної культурної спадщини» (Plan Nacional de Salvaguarda), в ній чітко прописаний перелік ризиків, що можуть зашкодити його реалізації чи уповільнити виконання тих чи інших програм: «...якщо культурні політики збереження та охорони не узгоджуються щодо елементів» прояву НКС, які є більш цінними або менш

захищеними від змін (Plan Nacional de Salvaguarda). До нього включено: скам'яніння або параліч нематеріальних проявів під впливом зовнішніх факторів як наслідок політики консервації; втрата самобутності через політику глобалізації; незаконне привласнення НКС секторами, що не мають на це законних прав [4; 6]. В ст. 7 Закону Іспанії «Про нематеріальну культурну спадщину» прописано чіткі заходи щодо освіти в НКС, де, зокрема, сказано, що, не порушуючи та поважаючи автономію університетів, уряду та автономні округи спільно з Радою університетів докладатимуть зусилля з «а) розробки та надання офіційних ступенів бакалавра, що передбачає навчання, спеціально орієнтоване на набуття компетенції й навичок, пов'язаних з охороною, управлінням, передачею, поширенням і пропагандою НКС» [1].

В Фінляндській Республіці діє Агентство з питань спадщини, яке забезпечує збереження різноманітної культурної спадщини, в тому числі і НКС, а також сприяє її доступності, відкритому використанню, сталому розвитку, спільному добробуту та відчуттю кожним своєї причетності до культурної спадщини країни. Агентство здійснює заходи з охорони НКС, зокрема: популяризацію НКС; розвиває нові цифрові сервіси; нові манери співпраці в цій сфері; сприяє навчанню НКС, її використанню на основі зміцнення її цінностей та принципів сталого розвитку та спонукає громадян країни брати участь у її збереженні, оскільки підвищення значущості культурної спадщини в повсякденному житті людей є найкращим способом берегти її. [3].

Для України виходячи з вище наведеного зарубіжного досвіду корисним є: належна організація і унормування охорони НКС, включаючи проведення комунікативних заходів, в тому числі науково-практичних конференцій з охорони НКС на рівні обумовленому законодавством Королівства Норвегія із залученням науковців правників; визначення заходів щодо освіти з НКС у навчальних закладах з використанням досвіду Королівства Іспанії; залучення фасилітаторів, експертів, представників громад, уповноважених неурядових організацій, громадських об'єднань, ін.; узаконення безпосередньої участі громад в заходах з охорони НКС; створення мапи НКС України та

затвердження Національного плану охорони НКС, якими слід керуватися для здійснення такої охорони, в тому числі при відновленні постраждалих елементів (об'єктів, проявів) НКС після завершення війни в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ley para la Salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial // Jefatura del Estado. Boletín Oficial del Estado. 2015. Núm. 126 = Закон про охорону нематеріальної культурної спадщини. Офіційний державний бюлетень. 2015. № 126. URL: <http://www.mecd.gob.es/planes-nacionales/dam/jcr:d9a80e86-09ae-4fc4-8386-8e4f033dd10f/ley-patrimonio-in-material-boe.pdf> (дата звернення: 04.06.2022);

2. Report on the Workshop on Sámi Intangible Cultural Heritage. https://sametinget.no/_f/p1/i47deed77-aebb-4ab5-b40c-48fdfb764b26/report-workshop-on-sami-intangible-cultural-heritage-nov-2019-1.pdf (дата звернення: 05.06.2022);

3. Strategy. <https://www.museovirasto.fi/en/about-us/strategy> (дата звернення: 05.06.2022);

4. The Culturology Ideas = Ідеї культурології. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD14_Demian.pdf (дата звернення: 05.06.2022);

5. Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) <https://demcult.org/pro-konvenciju/> (дата звернення: 05.06.2022);

6. Кудерська І. О. Адміністративно-правове забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні: дис. ... д-ра філософ. права: 12.00.07. Київ, 2022. 253 с.

Охотнікова О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін*

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,*

Охоцька Р. В.

здобувач вищої освіти

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮРИДИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Перша згадка про юридичний менеджмент у всесвітній історії з'явилася ще у 1980-х роках на Філіппінах. Саме у цей час була розроблена навчальна програма в Університеті Атенео де Маніла колишнім головою Верховного суду Філіппін Ренато Короною. Проте з плином часу визначення і суть напряму юридичного менеджменту значно змінилася. На сьогодні юридичний менеджмент поєднує у собі функції менеджера і юриста компанії, що дозволяє оптимізувати роботу з клієнтами та мінімізувати юридичні ризики компанії [1].

Запровадження штучного інтелекту в юридичному менеджменті дає можливість ефективно працювати з клієнтами та значно скорочувати час на виконання завдань які виникають в процесі роботи. Вищезазначена проблема мало досліджена проте її вивчали такі відомі науковці як: Клименко К.О., Шевченко Л.С. та інші. У зв'язку з цим ми вважаємо що дана тема дослідження є актуальною та важливою у даний період.

У епоху панування різноманітних технологій юристи зіткнулися з великою кількістю різноманітних завдань які потрібно виконувати у короткій проміжок часу. Для ефективної обробки гігантських обсягів різноманітної інформації та даних у сфері юридичного менеджменту було розроблено різні види штучного інтелекту.

Для повноцінного розуміння теми розглянемо що ж собою являє штучний інтелект в юридичному менеджменті. Європейське визначення цього терміну

звучить так «Штучний інтелект – це кіберфізична (небіологічна) автономна система, яка потребує фізичної (енергетичної) підтримки, здатна обмінюватися даними зі своїм середовищем і аналізувати їх, самонавчатися на основі набутого досвіду та взаємодії, а також адаптувати свої дії і поведінку відповідно до умов середовища» [2, с. 282].

У світі існує і широко застосовується дуже велика кількість різноманітних платформ. Перейдемо до розгляду найпопулярніших систем штучного інтелекту у сфері юридичного менеджменту зарубіжжя. Однією із перших країн, які звернулися до штучного інтелекту, стали Сполучені Штати Америки. У них ще в 1999 році був створений онлайн-провайдер юридичних послуг під назвою LegalZoom. За допомогою цієї системи можна за невеликий проміжок часу скласти всі необхідні для роботи юридичні документи або контракти: від необхідної документації для запуску бізнесу до сімейних правовідносин, реєстрації авторських прав, торгових марок. Для цього, система використовує алгоритми машинного навчання та технології Data Science. Незважаючи на широкий спектр завдань які в змозі виконувати система LegalZoom вона функціонує наразі тільки в двох країнах, а саме США та Великобританії і не планує розширитися на інші країни через відмінність законодавчих процесів [3].

Наступна платформа яка застосовується в багатьох країнах світу та доступна в Україні – це Opendatabot. Юридичний менеджер використовує дану систему для швидкого пошуку інформації у відкритих державних реєстрах. Opendatabot надає актуальні дані з Єдиного реєстру підприємств та організацій, судового реєстру, реєстр виконавчих проваджень, реєстру податкових боргів, розкладу судових засідань, реєстру податкових боргів, реєстру платників ПДВ та інших. Також бот вирішує задачі з перевірки та контролю контрагентів, моніторингу судових справ та судових засідань, перевірки персоналу, отримання нових клієнтів для юридичних компаній [4].

Також в сфері юридичного менеджменту зарубіжних країн часто використовується система штучного інтелекту яка має назву Docubot. Дана

платформа має вигляд чат-бота, який у своєму функціоналі має такі навички як: допомога у генеруванні або створенні юридичних документів, аналізуванні юридичних контрактів і документів. Бот працює шляхом відправки конкретного документа, і наданні зворотного зв'язку, щодо всіх юридичних аспектів документа [5].

Надзвичайно ефективна в сфері юридичного менеджменту платформа – ThoughtRiver. Дана система була розроблена та запущена у Великобританії та Сінгапурі. Це програмне забезпечення застосовується для розгляду контрактів у юридичному секторі. ThoughtRiver використовує штучний інтелект для сканування контрактів та інших юридичних документів і представляє інформацію на онлайн-панелі, за допомогою якої менеджер в юридичній компанії може візуалізувати та оцінити ризики [6].

Наступним розглянемо ще один вид чат-бота, який який був створений в Америці. Він має назву Gideon та допомагає швидко відповідати на вхідні повідомлення від потенційних клієнтів. Завдяки набору інструментів Gideon юридичні фірми можуть обслуговувати потенційних клієнтів, планувати зустрічі, фіксувати дані, заповнювати інформацію в спеціальні документи та автоматизувати ручні процеси. Дана система може відповідати на запитання і ефективно консультувати потенційних клієнтів. У багатьох випадках Gideon може повністю замінити довгі та важкі розмови із співрозмовником простою і зрозумілою мовою [7].

Велика кількість часу в менеджера юридичної компанії витрачається на аналіз контрактів та різних видів договорів. Для покращення ефективності в даному напрямі роботи спеціалісти з різних країн широко застосовують один із видів штучного інтелекту під назвою Diligen. Завдяки цій системі можна швидко відфільтровувати, за різними категоріями, контракти та переглядати короткий аналіз. Також ця платформа дозволяє автоматично створювати підсумки з комплексного аналізу контрактів у Word або Excel [8].

На сучасному етапі розвитку штучного інтелекту в сфері юридичного менеджменту Україна займає місце між провідними країнами світу. В Україні

активно використовується відносно велика кількість систем штучного інтелекту до яких відносяться такі: ресурс AxDraf, Zenefits, Opendatabot та інші [9].

Враховуючи вищезазначене ми зробили висновок, що застосування штучного інтелекту значно скорочує як матеріальні ресурси компанії так і кількість її працівників. Отже, ми пропонуємо українським колегам запозичити позитивний досвід провідних країн світу в застосуванні штучного інтелекту в юридичному менеджменті, що буде сприяти скороченню часу на виконання певних завдань.

Список використаних джерел:

1. Legal management – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Legal_management (дата звернення 27.05.2022).
2. Рибікова Г.В. Використання штучного інтелекту в правосудді: зарубіжний досвід: Матеріали III Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 14-15 травня 2020 р. Рибікова Г.В. Тернопіль: Вектор, 2020. – С.281-283.
3. LegalZoom — новатор рынка legal tech — Teletype. URL: https://teletype.in/@it_milliard/EX_LWq6Qb1 (дата звернення 28.05.2022).
4. OpenDataBot API Docs. URL: <https://docs.opendatabot.com/v3/> (дата зврнення 28.05.2022).
5. Клименко К.О. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ В СУДОВІЙ ТА АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 65 С.348-352.
6. ШІ в праві та юридичній практиці – комплексний огляд 35 поточних застосувань. Дослідження штучного інтелекту Emerj. URL: <https://emerj.com/ai-sector-overviews/ai-in-law-legal-practice-current-applications/>
7. Team - Gideon Legal Chatbot Software. URL: <https://www.gideonlegal.com/team/>
8. Diligen | Machine Learning Powered Contract Analysis. URL: <https://www.diligen.com/>

Лихоступ С.В.

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»*

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ НА РІВНІ ОКРЕМИХ СОЦІАЛЬНИХ СТРУКТУР

Використання системи законодавчих документів, що використовуються в сучасному суспільстві, пов'язане із реалізацією складних процесів управління суспільної діяльності в цілому – [1]. З точки зору системного підходу до аналізу цих процесів в системі управління та використання законодавчих документів можливо виділити два суб'єкти – по-перше, це виділені за певною ознакою та принципами створення рівні законодавчих документів ($i = 1, 2, \dots, n$), а, по-друге, – це користувачі відповідних рівнів документів, які можливо визначити як специфічні групи соціальних структур ($j = 1, 2, \dots, m$). Якби кожна група соціальної структури використовувала б тільки законодавчі документи одного, так званого "свого" рівня, то задача управління системою використання законодавчих документів вирішувалась би дуже просто – необхідно створити такий елемент системи – D_{ij} , який відповідав би замкненому колу вимог та критеріїв.

Але так як різні соціальні структури в своїй діяльності використовують не тільки "свої", чисто специфічні для них законодавчі документи – [2] , але і з різною періодичністю чи разовим звертанням до законодавчих документів інших рівнів, то управління процесами використання законодавчих документів можливо уявити як складну функціональну систему, яку можливо описати у вигляді структурно – орієнтованого графа, базовими вершинами якого є систематизовані за певними принципами рівні законодавчих документів та формалізовані групи соціальних структур. Перегляд та підходи по формуванню вершин графа наведені нижче.

Слід відзначити, що останнього часу більшість державних органів управління спрямовують свої зусилля на формування та автоматизацію процесів використання законодавчих документів. В процесі створення таких систем, як правило, використовуються такі принципи як: єдиноначальність, оптимального поєднання централізації та децентралізації, поєднання прав, обов'язків та відповідальності (використовується при визначенні повноти влади та відповідальності між посадовими особами), вибору цілей та стратегій розвитку організації, відповідності функцій та внутрішньої структури системи управління, системності, ієрархічності, обов'язковості зворотного зв'язку, досягнення соціальної рівноваги.

Формування рівнів законодавчих процесів слід використовувати такі основи законоутворення, як: а) закон необхідної різноманітності, тобто. керуюча система має бути не менш різноманітною, ніж керований об'єкт; б) закон спеціалізації діяльності; в) закон функціонального розподілу управління різних рівнях і напрямках у системі діяльності; г) закон інтеграції з іншими системами законоутворення; д) закон пріоритетності соціальних цілей; е) зростаючої суб'єктивності та інтелектуальності в управлінні та інші.

Прикладом формування рівнів законодавчих документів є така їх ієрархія, як: рівень 1 - Конституція, кодекси, закони та постанови Верховної Ради України; рівень 2 - укази та розпорядження Президента України; рівень 3 - постанови, розпорядження і декрети Кабінету Міністрів України; рівень 4 - документи законодавчі документи галузевих міністерств, відомств та служб; рівень 5 - міжнародні документи (угоди, конвенції, декларації та інші); рівень 6 - нормативні акти міністерств та відомств (ДСТУ, ТУ, СОУ та інші); рівень 7 - нормативні акти місцевих органів влади; рівень 8 – класифікатори та довідники різних форм. Законодавчі документи відзначених вище рівнів певним чином – з певною ймовірністю та інтенсивністю – використовуються в діяльності різних соціальних структур.

Соціальна структура суспільства – це відносно постійна модель соціальних класифікацій суб'єктів діяльності за певними ознаками. До

основних елементів соціальної структури суспільства відносяться - соціальні групи, соціальні шари, соціальні спільності та соціальні інститути, які пов'язані між собою соціальними або виробничими відносинами, носіями яких є люди. Ознакою формування соціальної групи є соціальний зв'язок, тобто це така дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп індивідів щодо один одного. З іншого боку соціальний зв'язок відображує сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших, їх взаємні відносини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільності та свідчать про їхнє колективне існування.

Соціальні відносини можуть складатися при різних умовах суспільно – політичної та виробничої діяльності, в процесі надання різних форм послуг та інших умовах і в цілому вони характеризуються відносно стійкими зв'язками між індивідами та соціальними групами, зумовлені їх неоднаковим становищем у суспільстві та ролі у суспільному житті. Характер соціальних відносин формує специфічні соціальні структури, а тому вони можуть використовуватись як критерій для формування конкретної групи структури. До характерних типів соціальних відносин слід віднести: а) соціальні відносини соціально-історичних подій (між країнами, класами, націями, соціальними групами, містом та селом); б) соціальні відносини між громадськими організаціями, установами та трудовими колективами; в) соціальні відносини у формі міжособистісної взаємодії та спілкування всередині трудових колективів.

В процесі формування соціальних структур окрім типів соціальних відносин, як критерія, використовуються і їх характерні ознаки, що може бути визначено видами соціальних відносин. До визначних типів соціальних відносин слід віднести відносини за: а) обсягом владних повноважень; б) ступенем регламентації: формальні (сертифіковані) та неформальні; в) способом спілкування індивідів: безособові або опосередковані, міжособистісні або безпосередні; г) суб'єктами діяльності: між організаційними, внутрішньо - організаційними; д) рівнем справедливості: справедливі та несправедливі.

Основним елементом соціальної структури є соціальна група - це сукупність індивідів, що взаємодіють певним чином на основі очікувань кожного члена групи, що розділяються, щодо інших. В процесі визначення соціальної групи виділяються дві істотні умови, а саме: наявність взаємодій між її членами, а також поява очікуваних результатів кожного члена групи щодо інших її членів. Таким чином соціальна група характеризується низкою специфічних ознак: а) стійкість, тривалість існування; б) визначеність складу та меж; в) загальна система цінностей та соціальних норм; г) усвідомлення своєї приналежності до цієї соціальної спільності; д) добровільний характер об'єднання індивідів (для малих соціальних груп); е) об'єднання індивідів зовнішніми умовами існування; і) здатність входити як елементи в інші соціальні спільності.

В цілому соціальну групу можливо визначити як відносно стабільну сукупність людей, пов'язаних загальними відносинами, діяльністю, її мотивацією та нормами. Класифікація груп, як правило, базується на предметній галузі аналізу, в якій виділяється основна ознака, що визначає стійкість даної групової освіти. Класично існує сім основних ознак класифікації соціальних груп, що складаються на основі: 1) етнічної чи расової приналежності; 2) рівня культурного розвитку; 3) типів структури, що існує у групах; 4) завдань та функцій, що виконуються групою в ширших спільностях; 5) переважаючих типів контактів між членами групи; 6) різних видів зв'язків, що існують у групах; 7) принципів виробничих чи соціальних відносин. Звичайно, діяльність соціальних структур повинна базуватись на основі принципів соціального управління, а саме бути заснованою на законах розвитку суспільства, його соціальних законах та законах управління, відповідати цілям управління, відображати основні властивості, зв'язки та відносини соціального управління, враховувати тимчасові та територіальні аспекти процесів соціального управління, а головне - мати правове оформлення та закріплення у нормативних документах.

В цілому задача управління системою використання законодавчих та нормативних документів полягає – [3] у створенні автоматизованої системи регулювання цих процесів, яка уявляє собою специфічну блочну структуру. Кожен блок автоматизованої системи регулювання процесів використання законодавчих та нормативних документів орієнтований на оптимізацію діяльності певної соціальної структури за рахунок оперативного та упорядкованого доступу до необхідних документів. Характерною ознакою кожного блоку є універсальна база даних, яка сполучена із всією базою даних загальної державної системи автоматизованого управління розвитком та використанням законодавчих документів, та специфічні для кожної соціальної структури експертно – аналітичні модулі реалізації процесів пошуку необхідної законодавчої та нормативної документації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року . Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів : Указ Президента України від 27 червня 1996 р. № 468/96. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/468/96>.
3. Формування консолідованої системи нормативно-правової інформації в умовах децентралізації влади в Україні: монографія [Корж І. Ф., Морозов А. О., Лихоступ С. В., Загаєцька О. А.]. К. : Видавничий дім «АртЕк». 2018. 238 с.

*Магась-Демидас Ю.І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Суспільний лад Римської імперії вважався патріархальним – важливий вплив на порядок в державі встановлювали чоловіки. Вони займали високі

посади і зараховувалися до лав римської армії. Разом з тим, жінки Стародавнього Риму користувалися правовим захистом і мали безліч привілеїв, на відміну від рабів і громадян іноземних держав. Статус жінок визначався положенням батька. Вплив жінок в Стародавньому Римі поширювалося через материнство і шлюб. Наприклад, матері Юлія Цезаря і Гракхів вважалися в римському суспільстві зразковими жінками, оскільки вони сприяли правильному вихованню і блискучій кар'єрі синів. Вони користувалися політичною владою, їх зображення карбувалися на монетах і ставали зразками краси в мистецтві [2, с. 90].

Дружина Марка Антонія, римлянка Фульвія, здійснювала командування під час військових кампаній під час заворушень серед цивільного населення. Її профіль прикрашав римські монети того часу. Помпея Плотина отримала необмежену владу в суспільстві завдяки впливовості чоловіка – імператора Траяна і спадкоємця трону Адріана. Листи Плотини служили еталоном культури листування, прирівнюваної до державних документів. Петиції – відповіді на питання населення Риму, були відкриті для громадськості. Це свідчило про високе становище жінок в імперії.

Офіційно римлянки не мали політичних прав, зокрема не володіли правом голосу чи бути ораними на державні посади. Проте фактично вони мали значний вплив у суспільстві. Як матері сімейства, вони користувалися великою повагою з боку чоловіка і дітей. З тієї миті, як нова дружина прибувала в дім свого чоловіка, вона починала розділяти з ним всі його права, ставала господинею всього майна її чоловіка. Наприклад, Катон Старший жартома писав: «Всюди чоловіки керують жінками, ми ж, керуємо всіма людьми, а самі в руках у жінок» [7, с.76].

Як і глава сімейства, жінка приносила жертви домашнім богам, була присутня при домашніх роботах рабів і займалася вихованням дітей, які в дитинстві довго залишалися під її наглядом і владою. Римська матрона (поважна мати сімейства) відала всім домашнім господарством і займалася вихованням дітей. Вона могла вільно з дому та приймати в себе вдома гостей.

Римлянка могла разом зі своїм чоловіком відвідувати урочисті прийоми, громадські ігри і драматичні вистави [3, с.75].

Відомі шановані знатні жінки мали почесні місця на громадських подіях, їй поступалися дорогою навіть консул зі своїми лікторами. Однак чесною жінкою вважалося її перебування вдома, догляд за господарством та дітьми. Тому публічні місця вона відвідувала рідко.

Разом з тим, центральне місце в римській сім'ї займав *Patria potestas* – влада батька [5, с. 79]. Він міг визнати дитину або дати наказ про її умертвіння. Громадянське становище дитини визначалося статусом його матері. У період розквіту імперії (I-II ст. Н.е.) дівчата при заміжжі передавалися в «руку» чоловіка, це означало отримання незалежності від рішень батька. Ця вимога відрізнялася від прийнятого в епоху правління Юлія Цезаря, коли заміжня жінка залишилася під контролем батька [3, с. 78].

Варто зазначити, що статус римських жінок в пізній період був відмінним від культур інших стародавніх держав, де вони залишалися все життя в залежності від наказів батька. Найвище становище в римському суспільстві займали жінки, що вийшли заміж тільки один раз – *univira*. Якщо жінка не прагнула після розлучення або смерті чоловіка до повторного шлюбу, то її поведінку вважали зразковою. Розлучення засуджувалося, тому випадків припинення шлюбних відносин в ранній період було мало. Жінки в Римі мали право на розлучення. Чоловік не міг примушувати дружину до любові фізично. Побиття її могло послужити причиною звернення до Сенату для розлучення. Для чоловіка такі дії спричиняли негативні юридичні наслідки, як втрата посади і статусу [1, с. 324].

Жінка в Римі мала право на фізичну і статеву недоторканість. Зґвалтування вважалося злочином і каралося законом. Існувала презумпція відсутності вини дівчини при розгляді подібних справ. Причиною прийняття даного акта послужила історія про зґвалтування Лукреції спадкоємцем Цезаря. Вона наклала на себе руки після виголошення промови проти свавілля влади, висловивши політичний і моральний протест діючим порядком. Очевидно, це

був перший заклик до встановлення республіки і повалення монархії [6, с. 93]. Жінка з низьким положенням в суспільстві, актриса або повія, була захищена від фізичного посягання договором її купівлі-продажу. За зґвалтування рабині власнику покладалося відшкодування матеріального збитку.

Зміна становища жінок відбувалася під час приходу до влади християн. Святий Августин вважав, що зґвалтування – це акт, в якому жертва заохочує гвалтівника на вчинення злочину. За імператора Костянтина якщо донька втекла з чоловіком, на шлюб із яким її батько не давав згоди, пара піддавалася спаленню живцем. Якщо дівчина була незгодна на втечу, то все одно в цьому вбачалася її вина, оскільки вона могла врятуватися, кричачи про допомогу.

Теорію про рівні права чоловіків і жінок, справедливі відносини, вперше озвучили філософи Музоніус Руфус і Сенека. Вони стверджували, що природа чоловіків і жінок однакова, тому жінки можуть виконувати ті ж обов'язки, так само як і мати ті ж права поряд з чоловіками. Їхні погляди благотворно вплинули на відокремлення прав жінок у республіканський період [4, с. 50].

Отже, жінки в Стародавньому Римі наділялися всією повнотою прав вільних громадян. Вони успадковували, розпоряджалися майном, укладали угоди, вели торги, могли відкрити власний бізнес. Заможні римлянки займалися благодійністю, організовували громадські роботи. Імператор Август вперше в історії Стародавнього Риму прийняв ряд законів щодо створення певного морального обличчя жінок.

Список використаних джерел:

1. Чувашева А. С. Античная женщина: женский идеал в римских источниках I в. н. э. Schola studiorum: пространство исторического нарратива Екатеринбург: Издательство Уральского федерального университета, 2016. С. 32-33.
2. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Т.2. Стародавній Рим: Підручник. Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги", 2008. 848 с.
3. Вардиман В. Женщина в древнем мире. М.: Наука. 1990. 335 с.

4. Дождев Д.В. Римское частное право. Учебник для юрид. вузов и факультетов / Под общ. ред. В.С. Нерсисянса. М.: изд-во НОРМА – ИНФРА М, 2000. 784 с.

5. Келли Дж. Социальные отношения полов и методологическое значение истории женщин . Женщины. История. Общество. Вип.2. 2002. С. 78-81.

6. Шленчак Д.А. Правовое положение женщин в Древнем Риме // История и право. №15. 2016. С. 23-25.

7. Федорова С.В. Люди императорского Рима . Е.В. Федорова. М.: Изд-во МГУ, 1990. 366 с.

Горбонос В.В.

*доктор філософії, завідувач сектору
забезпечення міжнародного співробітництва
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС*

ПРАВО ДИТИНИ НА ВИЇЗД ЗА КОРДОН ТА НАЛЕЖНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Враховуючи обставини, що сталися у нашій країні протягом останніх місяців, актуальним є питання виїзду дітей за кордон та їх належного забезпечення під час воєнного стану. Саме тому я виділила основні запитання, що з мого досвіду виникають у батьків, які потрапляють у подібні ситуації. Перше, що їх цікавить, це - чи потрібен дозвіл обох батьків на виїзд дитини за кордон?

Багато хто знає, що на початку війни відсутність дозволу другого з батьків не стає проблемою для виїзду за кордон, і прикордонники дозволяли це. Але закон є закон. І у найбільш невідповідний момент відсутність потрібних документів може нашкодити. Під час дії воєнного стану діти до 16 років можуть виїхати з країни у супроводі дорослого.

Які документи потрібні:

- свідоцтво про народження;

- закордонний паспорт,

якщо немає закордонного паспорта, необхідно щоб один з батьків вклеїв фото дитини у свій закордонний паспорт в державній міграційній службі або уже за кордоном у посольстві. У Туреччину і Грузію діти, що досягли 14 річного віку, можуть виїхати, використовуючи ID картку;

- свідоцтво про шлюб;

- письмовий дозвіл одного з батьків, затверджений органом опіки та піклування або нотаріально завіреним дозвіл другого з батьків на виїзд дитини за кордон [1].

Дозвіл другого з батьків на виїзд дитини за кордон ніхто не відміняв. Так, можна було тривалий час виїхати без нього, але в подальшому другий з батьків може ініціювати судовий процес через порушення.

Тепер, окрім нотаріально завіреного дозволу другого з батьків, можна зробити письмову заяву у простій формі, завірену органом опіки та піклування [2]. У юристів виникають спори щодо тексту Постанови №179, яка затверджує це положення. Одні вважають, що письмова заява одного з батьків, завірена органами опіки та піклування, необхідна лише у випадку, якщо дитина виїжджає з третіми особами (не матір\батько або родичі).

Цитата норми:

« Виїзд за межі України дітей, які не досягли 16 річного віку, у супроводі одного з батьків, баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима або інших осіб, уповноважених одним з батьків письмовою заявою, завіреною органом опіки та піклування, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків»

Інші вважають, що закон потрібно розуміти буквально, тобто в тексті постанови наданий перелік осіб, який може уповноважити один з батьків для виїзду за кордон з дитиною (і другий з батьків, і бабуся, і брат).

Що робити, якщо свідоцтво про народження втрачене?

Закордонний паспорт одного з батьків з внесеною інформацією про дитину можна використовувати у ситуації, коли у батьків відсутнє свідоцтво

про народження дитини (для цього органи ДМС використовують інформацію про народження дитини з Державного реєстру актів цивільного стану громадян).

Що робити, якщо батько за кордоном або у рейсі?

Батько повинен звернутися в найближче консульство України, оформити дозвіл і засвідчити достовірність свого підпису, а потім передати його вам. Капітани судна не вповноважені завіряти такі документи.

Що робити якщо батько не платить аліменти і не відомо його місцезнаходження?

У мирний час необхідно отримувати рішення органу опіки та піклування або рішення суду про встановлення місця проживання дитини з матір'ю, а також подавати на аліменти і користуватися тим, що батько їх не сплачує (в такому випадку є законна можливість вивезти дитину без дозволу батька).

Потрібно взяти довідку про наявність заборгованості в органах державної виконавчої служби або у приватного виконавця. Після прибуття дитини в місце тимчасового перебування за кордоном супроводжуюча особа зобов'язана протягом одного робочого дня звернутися в Консульську установу України для взяття дитини на консульський облік. Часто це можна зробити навіть онлайн, необхідно дізнаватись у посольстві.

Консульська установа протягом одного робочого дня зобов'язана через Міністерство закордонних справ проінформувати Міністерство соціальної політики і Національну соціальну службу про взяття дітей на консульський облік. Це робиться задля того, щоб держава була у курсі, де знаходяться діти, і чи все з ними в порядку. Також, у випадку, коли дитина виїхала без згоди одного з батьків, реєстрація на обліку допоможе знайти дитину тим батькам, без згоди яких вона була вивезена[3].

Категорії дітей, що підлягають обов'язковій реєстрації на консульському обліку:

- діти, що виїхали без дозволу одного з батьків,

- діти, які до виїзду за кордон цілодобово проживали в будь-якому закладі для дітей (незалежно від того, чи мають вони статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківської опіки),
- діти, влаштовані у сім'ї патронатних вихователів,
- діти, передані під опіку, піклування, влаштовані в прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу.

Повертаючись до теми аліментів, військовий стан не звільняє від обов'язку піклуватися про своїх дітей і своєчасно оплачувати аліменти. Тим не менш, деякі зміни все-таки є.

Отримати аліменти в Україні можна двома способами:

- 1) добровільна згода сторін

Подружжя має право самостійно встановити порядок виплати аліментів, укладаючи та завіряючи договір у нотаріуса. З 07.03.2022 року такий договір може бути затверджений нотаріусом не на нотаріальному бланку, а на звичайному аркуші паперу. У випадку порушення цього договору, стягнення аліментів здійснюється через виконавчий напис нотаріуса.

- 2) стягнення аліментів через суд.

Звичайно, зараз ця процедура ускладнена. Проте:

- у тих районах, де немає бойових дій, суди працюють;
- стосовно непрацюючих судів через активні бойові дії, Верховний Суд виніс окреме розпорядження про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану. Тобто, якщо ваші суди не працюють, можна звернутися в інші, визначені ВС, суди.

При цьому в умовах воєнного стану лише частково відновлено роботу держреєстрів і системи виконавчих проваджень. Тому рішення судів можуть виконуватися тільки в добровільному порядку. Однак, продовжують надходити аліменти тим, хто отримував їх безпосередньо від роботодавця з заробітної плати платника аліментів. [1]

У разі несвоєчасної сплати аліментів у платника виникає заборгованість, на яку нараховується пеня (1% від суми несплачених аліментів за кожний день

прострочки, але не більше 100% заборгованості). Заборгованість і пеня виникають як у працюючих, так і у безробітних. Якщо особа не працює, заборгованість розраховується, виходячи з середньої заробітної плати для вказаної місцевості. При цьому пеня не стягується із боржника автоматично, для цього необхідно отримати рішення суду про стягнення пені[4].

Що потрібно знати боржнику аліментів:

1) під час війни потрібно платити аліменти, за весь час несплати борг накопичується, все одно ці кошти доведеться платити після війни, але вже разом з пенею за прострочку;

2) якщо є заборона на виїзд через несплату аліментів, боржник не зможе виїхати, поки не погасить заборгованість;

3) якщо на банківський рахунок накладений арешт через несплату аліментів, на час дії воєнного стану ці рахунки розблоковуються, можна буде здійснювати оплати з ц рахунків (але арешт нікуди не подінеться);

4) якщо платник аліментів пішов на службу у ЗСУ, то за ним зберігається на роботі його середній заробіток. Якщо він був офіційним, то сума аліментів не повинна зменшуватися [5].

Краще аліменти сплачувати своєчасно і усі квитанції з призначенням платежу «аліменти» подати у державну виконавчу службу після закінчення воєнного стану. У іншому випадку, борг буде накопичуватися і можуть настати відповідні негативні наслідки для боржника - нарахування пені, адміністративна і навіть кримінальна відповідальність за зловмисне ухилення від сплати аліментів [6].

Головне пам'ятати, що під час війни діти потребують турботи та відповідного утримання батьками не менше, ніж у мирний час.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. №28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 179.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-punktu-24-pravil-peretinannya-derzhavnogo-kordonu-gromadyanami-ukrayini-179>
3. Постанова КМУ від 27.01.1995 №57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>
4. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. Ст.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України про виконавче провадження» від 26 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>
6. Закон України «Про виконавче провадження». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. №30. Ст.542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

Шукір Д.О.
здобувач вищої освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ІНСТИТУТУ «ОБМЕЖЕННЯ ТА ЗАБОРОНИ», ВСТАНОВЛЕНІ РОЗДІЛОМ IV ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ»

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що після Революції гідності в Україні розпочалася антикорупційна реформа, яка уже восьмий рік намагається прибрати корупційні ризики в усіх гілках влади. Проте, мало експертів називають реформу ефективною, а Захід надалі повторює, що Україна має дівіше боротися з корупцією.

Наприкінці 2014 року в Україні розпочалося ухвалення антикорупційного законодавства та створення на його засадах антикорупційних органів. Зокрема,

14 жовтня 2014 року Рада ухвалила пакет антикорупційних законів, спрямованих на протидію злочинності та корупції [1, с. 56].

Важливого значення для запобігання корупції мають обмеження та заборони, встановлені Розділом IV ЗУ «Про запобігання корупції» (далі Закону).

Проте, із розвитком суспільних відносин необхідною є лібералізація антикорупційного законодавства, зокрема й Розділу IV ЗУ «Про запобігання корупції», тобто його спрощення, з метою більшого розуміння населенням та підвищення ефективності виконання норм Закону.

З огляду на вищезазначене, вважаю, що до Розділу IV ЗУ «Про запобігання корупції» варто внести наступні зміни:

1. Відповідно до ст. 22 Закону, особам, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону, забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону, особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, можуть приймати подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки [1].

На мою думку, варто змінити положення «якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово» на положення «якщо вартість таких подарунків не перевищує три прожиткових мінімуму для

працевдатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово», оскільки обмеження вартості подарунка в один прожитковий мінімум для працевдатних осіб, що на сьогоднішній день, відповідно до ЗУ «Про державний бюджет України на 2022 рік» становить 2481 гривню, породжує та буде породжувати корупційні ризики з точки зору приховування факту отримання подарунків, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, що перевищують розмір одного прожиткового мінімуму для працевдатних осіб.

У своє чергу, збільшення дозволеної вартості подарунків, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, до трьох прожиткових мінімумів для працевдатних осіб, допоможе вивести з тіні та легалізувати подарунки, які перевищують суму в один прожитковий мінімум для працевдатних осіб та відповідають загально визнаним уявленням про гостинність.

Також положення «сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працевдатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки» потрібно змінити на положення «сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує десяти прожиткових мінімумів, встановлених для працевдатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки», оскільки обмеження сукупної вартості подарунків, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року у два прожиткових мінімуми для працевдатних осіб, що на сьогоднішній день, відповідно до ЗУ «Про державний бюджет України на 2022 рік» становить 4962 гривні, також породжує та буде породжувати корупційні ризики з точки зору приховування факту отримання подарунків, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, що перевищують розмір двох прожиткових мінімумів для працевдатних осіб.

У своє чергу, збільшення дозволеної сукупної вартості подарунків, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, отриманих від

однієї особи (групи осіб) протягом року, до десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, допоможе вивести з тіні та легалізувати подарунки, які перевищують суму в два прожиткових мінімуму для працездатних осіб, що отримані протягом року та відповідають загально визнаним уявленням про гостинність.

2. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 23 Закону, передбачене цією частиною обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки, які: 1) даруються близькими особами [1].

Для більшого розуміння особами, на яких поширюється даний закон, а також простими людьми даного пункту пропонується внести наступні зміни до нього.

Зокрема, пп. 1 п. 2 ч. 2 ст. 23 Закону доповнити таким змістом: даруються близькими особами, під якими розуміються: особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта.

Дане роз'яснення поняття близької особи допоможе особам, на яких поширюється даний закон, чітко розуміти, хто є близькою особою, і відповідно від кого особа, яка виконує функції держави чи місцевого самоврядування, має право отримати подарунок без обмеження його вартості, а також допоможе простим людям, які бажають подарувати особі, яка виконує функції держави чи місцевого самоврядування подарунок, що перевищує встановлену Законом наразі вартість, визначити чи є така особа, якій планується подарувати подарунок, її близькою особою в розумінні Закону.

3. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 24 Закону, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, зобов'язані невідкладно вжити таких заходів:

4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [1].

На мою думку, п. 4 ч. 1 ст. 24 Закону варто доповнити таким змістом: письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, а саме: органи прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції.

Доповнення змісту п. 4 ч. 2 ст. 24 Закону допоможе особам, які виконують функції держави чи місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка чітко розуміти кого вони повинні повідомити про пропозицію щодо неправомірної вигоди або подарунка, у разі, якщо, наприклад, дана особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не має безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, тобто особа займає найвищу посаду у відповідному органі.

Визначення у п. 4 ч. 1 ст. 24 Закону спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, якими є органи прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, допоможе чітко, якісно та швидко відреагувати на можливі прояви корупції, запобігти їм або ж якнайшвидше ліквідувати.

Отже, з усього вищенаведеного можемо підсумувати, що Розділ IV ЗУ «Про запобігання корупції» щодо запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням варто доповнити вищезазначеними положеннями,

з метою більш якісного антикорупційного законодавчого регулювання та лібералізації останнього.

Список використаних джерел:

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / автор. кол. : В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, 2016. 524 с.

2. Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056.

Лікарчук М.М.

здобувачка вищої освіти

*Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Правовою основою повноважень, що надаються Президенту України, є Конституція України. Згідно із Основним Законом, Президент визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та наділяється значним спектром повноважень у сфері військового управління. До питань проблематики належить питання, чи відрізняється компетенція визначених повноважень Президента під час військового стану та чи здійснює він необмежене управління у військовій сфері.

Конституція України встановлює список повноважень Президента з можливістю доповнення. На це вказує пункт «здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.» [1, с.107] Під час військового стану конституційні повноваження Президента жодним чином не можуть бути обмежені. Окрім того, у випадку закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до

вступу на пост новообраного Президента України, що обирається після скасування воєнного стану[2, с. 11]. Тобто, відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» під час встановлення воєнного стану Президент де-факто виконує сплановане управління військовою системою, тим самим очолюючи її. Покладаючись на вищезгадане, можна сказати, що він постає особливим суб'єктом військового управління, з необхідними для цього правами та обов'язками.

Найбільш поширеними науковцями вважаються повноваження щодо призначення на посади та звільнення з них командування ЗСУ та інших військових формувань. Варто зазначити, що це стосується лише вищих посад у структурі, ті ж повноваження щодо посад, які не належать до вищого командування здійснюються лише суб'єктами військового управління. Проте, це не є єдиним обов'язком Верховного головнокомандувача. Законодавство України цілком детально регламентує виконання нормотворчої функції у військовій сфері, і не лише. Тобто, Президент має видавати директиви та накази з питань, що стосуються оборони [3, с. 6] .

Більше того, в ст. 11 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[4], є вказівка, що Президент України відповідно до здійснення своїх конституційних повноважень:

- здійснює загальне керівництво у сфері мобілізаційної підготовки й мобілізації держави;
- визначає мету, завдання, вид, обсяги, порядок і строки проведення мобілізаційної підготовки й мобілізації;
- визначає структуру й затверджує мобілізаційний план України на особливий період, Положення про мобілізаційну підготовку Збройних Сил України, інших військових формувань, Положення про порядок проведення мобілізації в Україні;
- надає право (позбавляє його) на звільнення від призову на військову службу в разі мобілізації й у воєнний час громадянам або окремим категоріям громадян;

- установлює порядок оголошення мобілізації;
- ухвалює рішення про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію і про демобілізацію з унесенням їх на затвердження Верховною Радою України;
- визначає режим роботи органів державної влади, інших державних органів під час мобілізації та у воєнний час.

Це дає підстави для ствердження, що на Президента покладено велику кількість завдань для підтримки національної безпеки та забезпечення нормального функціонування всієї системи та процедур, у тому числі, у сфері мобілізації та мобілізаційної підготовки.

Щодо повноважень, які виконуються виключно під час дії воєнного стану, є окремий перелік. До цього списку, згідно ст. 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» належать:

- здійснення загальне керівництво запровадженням і виконанням заходів правового режиму воєнного стану;
- приймання за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України рішення щодо залучення Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів до здійснення заходів правового режиму воєнного стану;
- здійснення стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями і правоохоронними органами через Генеральний штаб Збройних Сил України;
- визначення порядок проходження військової служби [2, с.11].

Посилаючись на перелік, можна стверджувати, що Президент України є контрольною точкою, що виконує функції загального та стратегічного керівництва.

Підсумовуючи все, що наведено вище, можна сказати, що Президент України, виконуючи роль Глави держави та Верховного Головнокомандувача, має значні повноваження у сфері управління військом та військовими питаннями, також у сфері оборони держави. Певні військові повноваження

щодо управління детально прописані та чітко розмежовані законодавством України. Проте деякі мають дещо нестійку правову базу, яку звісно потрібно розвивати та заповнити прогалини, доповненням та зміною іншими нормативно-правовими актами чи роз'ясненням Конституційного суду.

Але варто звернути увагу на той факт, що в Україні при введенні воєнного стану Президент не переходить у стан лише уособленням влади, а цілком реально виконує покладені на нього функції і тим самим визначає подальший напрям політики держави і стратегію військового управління. При тому, водночас, виконує свої основні повноваження для забезпечення повноцінного життя держави і громадян на скільки це можливо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/card2#Card>
3. Про оборону України : Закон України : станом на 1 квіт. 2022 р № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416.

Домінюк І. А., Лаврієнко М. М.
здобувачі вищої освіти
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
Науковий керівник: Рижук І. В.
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Мова – це не лише носій культури, а й найголовніший політичний інструмент. Мовна політика є однією з найважливіших складових частин державної політики. З часу проголошення України незалежною державою, законодавець й дотепер не зміг чітко розмежувати, деталізувати та конкретизувати всі питання, які стосуються мовної політики в країні.

У захисті державної мови виникають певні труднощі насамперед це слабка соціальна й правова культура народу. Складність мовного питання виникла не випадково. Саме нелегка історія Української держави обумовила його гостроту в сучасній Україні [1].

Варто зазначити, що до 2012 року в нашій державі діяв Закон України «Про мову в УРСР». Він був прийнятий ще в радянську епоху й уповільнював розвиток української мови, оскільки цей Закон був спрямований не на її захист як державної мови, а на знищення [2, с. 5-7]. Радянські постанови й розпорядження обмежували сферу вжитку української мови. Хоча офіційно існувала двомовність, на практиці ж все зводилося до російської одномовності.

Відповідно до ст. 10 Основного Закону, державною мовою в Україні є українська [3]. У науковій літературі зазвичай вживається два поняття – «державна» й «офіційна» мова. Це створювало неоднозначність у розумінні. Щодо значення статусу української мови як державної чи офіційної було досить багато дискусій, і саме тому Конституційний Суд України надав

роз'яснення, яким він ясність у розуміння статусу української мови, а також уподібнив поняття «державна» та «офіційна» [4].

Куц Ю.О. зазначає, що аналіз мовної ситуації свідчить про зростання напруженості навколо проблем реалізації конституційних вимог щодо розвитку й застосування мов у нашій державі. Основна й найвагоміша причина занепокоєння – це нешвидке запровадження української мови як державної в усі сфери суспільного життя. Особливо це можна помітити на Сході та Півдні України, а саме:

- мовна реабілітація громадян інколи навмисно гальмується, а розширення сфери вживання української мови кваліфікується як утискання російської, тому небагато бажаючих спілкуватися українською;

- невелика кількість державних службовців переходить до українського ділового мовлення. Часто можна почути спілкування російською в таких галузях, як: підприємництво, сфера послуг, спорт і т.д. [5, с. 5-6];

- зрусифіковано вищу освіту й механізм запровадження державної мови в навчально-виховний процес рухається доволі повільно. Прикладом є конфліктна ситуація, що сталася в одному з вищих навчальних закладів на Сході України, де студент зіштовхнувся з дискримінацією через своє прохання вести лекції українською мовою, згідно з чинним законодавством нашої держави.

Станом на сьогодні Україна зробила значний крок на шляху до посилення захисту державної мови, оскільки 25 квітня 2019 року парламент нашої держави прийняв Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі - Закон). Цей Закон набрав чинності 16 липня 2019 року. Потрібно проаналізувати його зміст.

Насамперед ціллю Закону є створення гідних умов для захисту мовних прав та потреб українців. Також особливістю цього Закону став обов'язок використання української мови не тільки в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, а й в інших сферах публічного життя, приміром, у кав'ярнях та інших закладах харчування. До того ж в Основному Законі нашої

держави в статті 10 вказано: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання та захист російської, інших мов національних меншин України» [3]. Необхідно підкреслити, що Закон визначає можливості національних меншин у сфері освіти. До прикладу: «особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України», визначено частиною першою статті 21 Закону [6].

Потрібно зазначити, що фундаментом будь-якого нормативного акту є Конституція нашої держави, тому Закон конкретизує статус державної мови й способи її захисту. Цей документ є підставою для внесення змін до Кодексу України про адміністративні порушення, тобто за порушення в сфері законодавства про захист державної мови на осіб, винних у вчиненні правопорушення будуть накладатися штрафи.

З вищезазначеного стає зрозуміло, що прийняття Верховною Радою Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було важливим та необхідним кроком для закріплення статусу державної мови, гарантованого Основним Законом, встановлення обов'язку використання української мови у всіх публічних сферах суспільного життя, а також введення відповідальності за недотримання законодавства про мову.

Можна зробити висновки, що на основі історичного досвіду, який повинний слугувати для українців прикладом, що легковажне ставлення до української мови знижують рівень її захисту й значно гальмують національну культуру та державність. Пріоритетом має бути встановлення української мови як основної та найвагомішої ознаки ідентичності українців, адже мова – це генетичний код нації.

Список використаних джерел:

1. Конституційно-правове регулювання мовних відносин в Україні
URL:https://khp.org/1527068382#_%D0%92%D0%98%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%9A

2. Булик-Верхола С. З., Верхола А. О. Історико-правові аспекти функціонування української мови. Серія: Право, 2018. №1 (59). С. 5-10.

3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. ВВР України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 року № 10-рп/99. Офіційний вісник України. 2000. № 4. Ст. 109.

5. Куц Ю. О. Сучасна мовна політика Української держави: управлінсько-правовий аспект. Теорія та практика державного управління. 2017. №1(56). С. 1-6.

6. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 року № 2704-VIII// ВВР України. 2019. №21. Ст.81.

*Ільченко І.П.
здобувач вищої освіти
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В ПАРЛАМЕНТАХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Актуальність теми дослідження зумовлена аналізом особливостей роботи парламенту іноземних держав з точки зору вдосконалення роботи законодавчого органу нашої країни, з метою запозичення корисного світового досвіду.

Як відомо, важливим фактором дослідження побудови сьогоденних парламентів та аналізу особливостей їх функціонування є їх внутрішня організація роботи. З організацією роботи парламентів у зарубіжних країнах

пов'язують декілька важливих етапів, з яких складається його робота: встановлення порядку денного, сесії, засідання, обговорення питань порядку денного, дебати, голосування, парламентські слухання [1].

Зазначимо те, що важливою структурою внутрішньої організації однопалатного парламенту, а також структур двопалатного парламенту складають парламентські фракції, комітети, комісії, тощо.

Тому наведемо приклади такої організації роботи парламенту на прикладах окремих країн.

Теоретично вважається, що парламент сам повинен визначати свій порядок денний. З деякою часткою умовності можна стверджувати, що порядок денний роботи парламенту залежить від встановленої в країні форми правління, т.б. від існуючих відносин між парламентом і урядом.

В президентських республіках палати парламенту достатньо вільні у встановленні свого порядку роботи. У США, наприклад, пропозиції можуть виходити від одного або декількох членів палат конгресу, які потім передаються в спеціалізовані комітети [3].

Якщо звернутись до законодавства Швеції, то в їхньому законодавчому органі - Риксдазі депутати не повинні починати роботу до тих пір, поки не вступлять в одну із парламентських фракцій.

У певних країнах фракції мають спеціальний статус парламентських партій. Наприклад, у Великобританії відповідно до звичаю ті політичні сили, що одержали право представництва в Палаті громад називаються парламентськими партіями. Подібні названня такі партії мають в парламентах Нової Зеландії, Австрії, Канади [2].

Хочу зазначити той факт, що суттєву роль у забезпеченні нормальних умов для функціонування парламенту конкретної країни відіграють комітети і комісії, які функціонують всередині таких законодавчих органів.

Варто звернути увагу на цікаву практику роботи об'єднаних комітетів двох палат, яка проявляється у функціонуванні багатьох багатопалатних парламентів, зокрема можна навести приклад Бразилії, де утворюється спільна

постійна комісія, або Великобританії, де функціонують об'єднані комітети, а у Німеччині утворюється спільний комітет Бундестагу і Бундесрату.

Призначення таких комітетів абсолютно неоднакове, але в загальному вигляді проявляється в спільному обговоренні, уникнення розбіжностей, а також консолідації рішень обох палат й вироблення спільних рішень.

Варто погодитись з думкою А.Б. Медвідь, який вважає, що об'єднані парламентські комітети в різних державах можуть здійснювати узгоджувальну, законотворчу або контрольну діяльність, вирішувати адміністративні питання. Наприклад, у статті 166 Конституції Бразилії від 05.10.1988 р. встановлено, що спільна постійна комісія сенаторів і депутатів готує висновки на законопроекти, щорічні фінансові звіти та національні плани і програми, а також здійснює бюджетний контроль[4].

В певних державах такі об'єднані комітети здатні отримувати специфічні повноваження, що можуть охоплювати ширші межі ніж ті, які надані для підготовчої стадії роботи парламенту. Наприклад, у ст.78 Конституції Іспанії від 27.12.1978 р сказано, що постійні депутатські комісії забезпечують здійснення повноважень палат між сесіями, а також у разі їх розпуску або припинення дії мандату.

У Конституції Мексики від 05.02.1917 р сказано, що в міжсесійний період діє постійна комісія Генерального Конгресу, яка вправі давати згоду на застосування національної гвардії, приймати присягу посадових осіб, призначати виконуючого обов'язки глави держави на час його відпустки. У статтях 115-а, 115-е Конституції Німеччини від 23.05.1949 закріплено право заміни формування Бундестагу чи Бундесрату їх спільним комітетом якщо виникне ситуація, коли не вдасться своєчасно скликати або такі органи стануть неправомочні приймати рішення[5].

Деякі країни практикують спільні засідання палат парламенту при здійсненні своєї законодавчої діяльності. Наприклад, згідно ст. 108 Конституції Індії 1950 р. Президент республіки може зібрати палати парламенту на спільне засідання після того, як законопроект прийнятий однією з палат і переданий в

іншу палату у випадках, коли: законопроект відхилений іншою палатою або палати не можуть прийти до згоди щодо поправок до законопроекту[2].

В більшості парламентів для звичайної законодавчої роботи потрібна присутність половини членів палати, хоча є і достатньо дивні виключення. Так, в палаті громад Великобританії достатньо 40 депутатів з 659, а в палаті лордів — всього «трьох високоповажних членів». Є і інші виключення. Наприклад, вважається, що на засіданнях палат французького парламенту завжди є кворум, крім випадку, коли депутати або сенатори вимагають перевірки його наявності, тобто абсолютної більшості від складу палати.

В зарубіжних парламентах відомі різні способи голосування, т.б. прийоми, за допомогою яких парламентарії виражають своє відношення до пропонованих рішень. З питанням голосування пов'язаний інститут делегування права голосу, коли парламентарій передає право голосу від свого імені іншому члену своєї палати. Іноді це право закріплюється в основному законі країни. Наприклад, ст. 27 Конституції Франції 1958 р. встановлює, що право голосування членів парламенту здійснюється особисто. Як виняток органічний закон може дозволити делегування голосу. В цьому випадку нікому не може бути делеговано більше одного голосу[1].

Завершальною стадією будь-яких обговорень є публікація їх результатів для відома населення країни. В демократичних країнах публікуються всі обговорення, промови, зауваження депутатів, всі події, що відбулися на засіданні. Іноді, окрім повної версії, публікується скорочений виклад (н-д, в Канаді, ФРН). Деякою проблемою є дозвіл виступаючим вносити правки до своєї промови (виступу) після того, як буде складена стенограма, т.б. публікація того, чого не було сказано і виправлення того, що було сказане. У Великобританії, Італії, Нідерландах, Канаді, Греції дозволяється включати до звіту різного роду документи, таблиці, які не зачитувалися під час виступу через їх значний обсяг. В США існує чи не найбільша свобода в опублікуванні обговорень в Конгресі, оскільки депутати і сенатори можуть розміщувати в звітах (Congressional Record) свої виступи, які не були ними вимовлені в усній

формі, а також з дозволу палати доповнювати, модифікувати свою промову, розширювати аргументацію і т.д.

Отже, вивчення питання організації роботи в парламентах зарубіжних країн є нині актуальним явищем, зважаючи на їх досвід, можна проводити вдосконалення роботи законодавчого органу нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Антощук Л.П. Організація апарату парламентів: світовий досвід Антощук Л.П., Крижанівський В.П., Рахімкулов Е.Р. К., 2007. С. 9.

2. Георгіца А.З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики А.З. Георгіца. Чернівці: «Рута», 1998. С. 346.

3. Лабораторія законодавчих ініціатив. Напрями підвищення ефективності функціонування Апарату Верховної Ради України. Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=news&id=12&ar_id=1377&iar_id=734&as=2

4. Хмелько Ірина. Апарат парламенту: порівняльне дослідження. URL: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/analit/aparat.htm>

5. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Київ : Артєк, 2002. С. 152.

СЕКЦІЯ 2.

**Цивільне право і цивільний процес; сімейне право.
Господарське право, господарсько-процесуальне право.
Трудове право; право соціального забезпечення; медичне право.
Земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право**

Сенюта І.Я.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького
голова Комітету медичного і
фармацевтичного права та біоетики НААУ*

ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ ДАНИХ: ОКРЕМІ НОВЕЛИ

Проблематика персональних, зокрема медичних, даних перманентно на вістрі актуальності через уразливість сфери і чутливість у цьому контексті прав людини. Відзначимо, що гарантії захисту медичних даних є як конвенційними (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція)), так і конституційними (ст. 32, 34 Основного Закону України). У рішенні Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) у справі «Л. Х. проти Латвії» [1] зазначено: Конвенція залишає державам широку свободу розсуду щодо балансу між конфіденційністю медичних даних та необхідністю збереження конфіденційності пацієнтів у медичній професії, а також в наданні медичних послуг взагалі. Аби не допустити при балансуванні порушення прав людини необхідно мати чітке і визначене законодавство в цій царині, що слугуватиме нормативною превенцією. Запровадження електронної системи охорони здоров'я має свої переваги та недоліки, останні з яких породжені насамперед нормативними недоліками.

Привернемо увагу до кількох новел, які мають важливе практичне значення як для медичної, так і юридичної практики. З 1 січня 2023 р. вводиться у дію положення Закону України «Про захист персональних даних», згідно з якого не потрібно згоди на обробку персональних даних особи для

контролю якості надання медичних послуг за умови, що такі дані обробляються працівниками центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості надання медичних послуг. Відзначимо, що такого спеціального центрального органу влади на сьогодні в Україні немає. Отже, п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних» доповнено нормою, яка дає право МОЗ України, яке на сьогодні є центральним органом, до повноважень якого входить зовнішній контроль якості медичної допомоги, при проведенні клініко-експертної оцінки якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування клініко-експертною комісією МОЗ не отримувати згоди на обробку персональних даних.

Таке законодавче нововведення дає підстави дійти кількох висновків:

- 1) МОЗ України лише з 01.01.2023 буде звільнене від обов'язку отримувати згоду на обробку персональних даних від заявників, відтак, до цього окресленого часу при проведенні клініко-експертної оцінки в МОЗ України згода на обробку персональних даних за зверненням фізичних і юридичних осіб потрібна. Наголосимо, що це попри нормативне зобов'язання членів КЕК МОЗ забезпечувати конфіденційність отриманої інформації;
- 2) жодного законодавчого застереження немає щодо проведення клініко-експертної оцінки якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування клініко-експертною комісією структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Тобто, згода на обробку персональних даних за зверненням фізичних і юридичних осіб потрібна, аналогічно буде необхідною і з 01.01.2023.
- 3) при проведенні клініко-експертної оцінки як в КЕК МОЗ, так і в КЕК структурних підрозділів з питань охорони здоров'я, згода на обробку персональних даних не потрібна при зверненні правоохоронних органів, які, згідно з ч. 2 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), здійснюють

збирання доказів, зокрема шляхом отримання актів перевірок. При провадженні досудового розслідування у медичних справах (справах, пов'язаних з правовідносинами у сфері медичного обслуговування) постановою слідчого неодмінно призначається проведення клініко-експертної оцінки, адже відомче розслідування є необхідним, відповідно до п. 24 Правил проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи, затверджених Наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6, для проведення комісійної судово-медичної експертизи, яка є обов'язковою в такій категорії справ (ч. 2 ст. 242 КПК України). У даному випадку доречно говорити про баланс публічного та приватного інтересу і перевагу матиме саме публічний. У рішенні ЄСПЛ «Z. проти Фінляндії» [2] зазначено: водночас ЄСПЛ визнає, що інтереси розслідування злочину та гласності судового процесу можуть переважати над інтересами як пацієнта, так і громадськості загалом стосовно недопущень розголошення медичної таємниці (п. 97).

Важливими є також зміни, внесені до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі — Основи), а саме йдеться про ст. 24-2. Фокус наукової уваги зосереджено на двох аспектах.

1. Законодавець запроваджує введення нового виду згоди — згоди на доступ до даних про пацієнта, що містяться в електронній системі охорони здоров'я (далі — ЕСОЗ). Отож, при запровадженні надавачем медичних послуг у провадження господарської діяльності з медичної практики ЕСОЗ необхідно отримувати згоду пацієнта або його законного представника. Форма альтернативна: а) письмова форма або б) форма, яка дає змогу дійти висновку про надання згоди. Другий варіант викладений контроверзійно, видається, що такою є усна, конклюдентна, а може й мовчання. Проектуючи на канву доказовості в медичних справах, однозначно, важливо обирати лише письмову форму згоди. Законодавець закріпив винятки, за яких доступ

до відомостей можливі без згоди: а) за наявності ознак прямої загрози життю пацієнта; б) у разі неможливості отримання згоди такого пацієнта чи його законного представника (до часу, коли отримання згоди стане можливим); в) за рішенням суду. Наголосимо, що, згідно з п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про захист персональних даних», згоди на обробку персональних даних не потрібно для функціонування електронної системи охорони здоров'я за умови, що такі дані обробляються нормативно визначеним колом суб'єктів. Отож, приміром, при доступі до даних пацієнта в ЕСОЗ згода пацієнта для медичного працівника не потрібна, адже він обробляє такі в силу закону як однієї з підстав, закріплених у п. 2 ч.1 ст. 11 Закону України «Про захист персональних даних».

2. Незрозумілим є законодавчий крок при викладі норми ч. 3 ст. 24-2 Основ: підписуючи декларацію про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, пацієнт (його законний представник) надає згоду на доступ до відомостей про нього, що містяться в електронній системі охорони здоров'я, такому лікарю, а також іншим лікарям за його направленням у межах, необхідних для надання медичних послуг такими лікарями.

3. З огляду на наведене положення, зробимо кілька зауваг:

а) первинна редакція Декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу (далі — Декларація), затверджена Наказом МОЗ України від 19.03.2018 №503, є аналогічною з положенням ч. 3 ст. 24-2 Основ (підписуючи цю Декларацію, я надаю згоду на доступ до перегляду даних про мене (пацієнта, законним представником якого я є), що містяться в електронній системі охорони здоров'я, лікарю, який надає ПМД, зазначеному в цій Декларації, а також іншим лікарям, які надаватимуть мені (пацієнту, законним представником якого я є) медичну допомогу, в межах, необхідних для надання такої допомоги);

б) чинна редакція Декларації, затверджена Наказом МОЗ України від

27.05.2018 №1023, викладена в іншій редакції в досліджуваному аспекті (своїм підписом підтверджую, що мене повідомлено про мої права відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», про мету збирання та обробки моїх персональних даних, зазначених в цій Декларації), що відповідає вимогам Закону України «Про захист персональних даних». І постає запитання до законодавця: яким чином сьогодні має діяти лікар, який надає первинну медичну допомогу, якщо нормативний текст Декларації не корелює із ч. 3 ст. 24-2 Основ. Таке регламентування призводить до подвійних стандартів у практиці лікаря: виконуватиме Основи за принципом ієрархії нормативно-правових актів, проте укладатиме Декларацію встановленого зразка, що дисонує з законом;

в) доступ до даних є елементом обробки даних, адже в ч. 2 ст. 13 Закону України «Про захист персональних даних» зазначено, що зберігання персональних даних передбачає дії щодо забезпечення їх цілісності та відповідного режиму доступу до них.

г) згода на доступ до даних як елемент обробки, видається, має пролонгований ефект, адже, підписавши декларацію, фізична особа надала згоду на доступ до персональних даних: а) лікарю, який надає первинну медичну допомогу; б) іншим лікарям, які надаватимуть медичну допомогу в майбутньому за направленням лікаря, з яким підписано декларацію, зі встановленням меж: необхідність пов'язана з наданням медичних послуг пацієнту. Вважаємо таку модель невиправданою та такою, що може слугувати порушенню прав людини, зокрема права на таємницю про стан здоров'я (ст. 286 Цивільного кодексу України, ст. 39-1, 40 Основ). При відновленні моделі згоди на обробку персональних даних слід внести зміни до Закону України «Про захист персональних даних» та повернути нормативну форму такої згоди. Не може згода фізичної особи, яка ще не пацієнт, покрити волевиявлення пацієнта щодо майбутніх інформаційних правовідносин, які виникатимуть у зв'язку з наданням медичної допомоги. Звернемо увагу, що підписант декларації не є пацієнтом, адже фізична особа стає пацієнтом лише при

зверненні за медичною та/або реабілітаційною допомогою або медичною послугою, а особа може звернутись до лікаря виключно, аби укласти декларацію і не потребуватиме медичної допомоги.

г) виникає також питання, чому не в рівні нормативні умови щодо доступу до даних в ЕСОЗ поставлено лікарів, які надаватимуть медичну допомогу пацієнту поза направленням лікаря первинної ланки з тими, які надаватимуть допомогу за направленням лікаря первинної ланки. Приміром, лікарю, який надає пацієнту медичну допомогу, який прийшов із направленням лікуючого лікаря закладу охорони здоров'я, що забезпечує надання вторинної (спеціалізованої) чи третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, що корелює з ч. 8 ст. 35-2 Основ, необхідно буде вже отримувати згоду на доступ в ЕСОЗ.

д) відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», пацієнт має можливість надання лікарям, третім особам права доступу до персональних даних та іншої інформації, що міститься в електронній системі охорони здоров'я, у тому числі до інформації про стан свого здоров'я, діагноз, про відомості, одержані під час медичного обстеження, за умови дотримання такими особами вимог Закону України «Про захист персональних даних». Системний аналіз національного законодавства дає підстави стверджувати, що сьогодні склалась ургентна ситуація законодавчого конфлікту норм трьох законів у регламентації обробки медичних даних, а саме Основ, Закону України «Про захист персональних даних» і Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення».

«Мотрійчене» законодавство, що породжується турбулентністю невважених змін, неякісністю нормопроектної техніки, ставить «на милиці» права людини. Законодавець «заблукав» у правовій природі інституту захисту персональних даних у сфері охорони здоров'я, що потребує негайної інвентаризації цього сегменту царини та негайного нормативного шліфування,

адже існуючий регламент лише примножуватиме уразливість ключових суб'єктів медичних правовідносин — медичного працівника і пацієнта.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Л. Х. проти Латвії». URL: <https://rm.coe.int/168059920d>
2. Рішення ЄСПЛ «Z. проти Фінляндії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58033>

Мельник Я.Я.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
член Комітету з трудового права
Національної асоціації адвокатів України,
керуючий партнер Адвокатського об'єднання
«Спарта Лекс», адвокат*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Надання в державі соціальних послуг повинно співвідноситись із забезпеченням соціальних прав. Обидва процеси засновані на нормативності як ознаці права.

Нормативність, будучи ознакою права, у класичному розумінні, характеризується вираженням норм, що формально визначені у вигляді статей нормативно – правових актів (Конституції України, законів/ підзаконних нормативно – правових актів) [1]. Отож, на перший погляд «формальність» та «закріпленість в законі» повинна відображати правове, належне, системне, тощо.

На думку, Л. І. Заморської «нормативність» – це рефлексивне поєднання загальнообов'язковості та загальнозначущості, які задаються елементом належності, закладеним у нормі (чи в іншому носіїві) через інтегровану нею цінність [2, с.36]. Дослідниця також приходить до висновків у тому, що правова

нормативність є різновидом соціальної нормативності, і в цьому значенні необхідно має якісні відмінності. Якісні відмінності правової нормативності, що становлять її змістовний момент, дозволять характеризувати те або інше явище саме як правове, кореняться в специфіці права як соціального феномена (курсив власний – Я.М.) [2, с.36].

В Конституції України ідея нормативності права відображається в ст.19 Основного Закону, згідно з якою, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. А органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3].

Соціальний аспект нормативності до-визначається іншою нормою. Так, відповідно до ст.1 Конституції України Україна є соціальною, демократичною та правовою державою. А вже в ст.3 Основного Закону України постає обов'язок держави дбати про такі найвищі соціальні цінності як от – «життя», «здоров'я», «честь і гідність», «недоторканність» і «безпека» [3].

Отже, враховуючи соціальний аспект нормативності, та питання соціальної держави варто звернути увагу на ознаки соціальної держави та її функції.

М.І. Даніліна зазначає, що соціальна держава уособлює особливий, соціально орієнтований тип держави із (а) розвинутою економікою, високим рівнем (2) соціальної захищеності всіх громадян, а також (3) затвердженням принципу соціальної справедливості. На думку дослідниці, соціальною є та держава, яка активно (4) реалізує широкомасштабну соціальну політику, що зрештою сприяє здійсненню комплексу соціально-економічних, екологічних та культурних прав людини і громадянина в обсягах, що дозволяють втілити в життя конституційне визнання людини найвищою соціальною цінністю у суспільстві (курсив власний – Я.М.) [4].

О.В. Бермічева зазначає, що «... соціальна функція в широкому значенні – це такий основний напрямок діяльності держави, який покликаний забезпечити соціальний захист, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та нормальні умови життя для всього населення і (передусім для тих категорій громадян, які в силу різних обставин та об'єктивних умов не можуть повноцінно працювати), а також пов'язаний з виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо... (курсив власний – Я.М.)» [5].

Законом України «Про соціальні послуги» у ст.1 зазначено, що «базові соціальні послуги» – соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг відповідно до цього Закону забезпечується Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад і визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом [6].

В той же час, у п.15 цієї ст.1 Законом України «Про соціальні послуги» зазначено, що «складні життєві обставини» – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно. Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини: (а) похилий вік; (б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; (в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; (г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психо-активних речовин; (г) інвалідність; (д) бездомність; (е) безробіття; (є) малозабезпеченість особи; (ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; (з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; (и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; (і)

жорстоке поводження з дитиною; (і) насильство за ознакою статі; (й) домашнє насильство; (к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми [6].

В ч.8 ст.13 надавачі соціальних послуг зобов'язані: (1) забезпечувати найкращі інтереси отримувачів соціальних послуг під час надання таких послуг; (2) забезпечувати навчання та підвищення кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги; (3) проводити оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах; (4) взаємодіяти з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами – підприємцями, які в межах своєї компетенції надають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці або територіальної громади допомогу вразливим групам населення та особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та/або здійснюють їх захист; (5) інформувати населення та кожного отримувача соціальних послуг про перелік соціальних послуг, які вони надають, зміст та обсяги таких послуг, умови і порядок їх отримання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я; (6) надавати допомогу отримувачам соціальних послуг у вирішенні їхніх соціально-побутових питань, у тому числі шляхом представлення їхніх інтересів; (7) вносити відомості про отримувачів соціальних послуг до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг [6].

До прикладу, у ст.10 Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення (993_011) (МОП, №102) зазначено, що медична допомога охоплює щонайменше: (а) у випадку хворобливого стану: (і) обслуговування лікарем загальної практики, включаючи візити додому; (іі) обслуговування спеціалізованим лікарем стаціонарних або амбулаторних хворих у лікарнях та таке саме обслуговування, яке може надаватися поза лікарнями; (ііі) надання основних фармацевтичних засобів, які приписав лікар або інший кваліфікований практик; (іv) госпіталізацію в разі необхідності; (б) у випадку вагітності й пологів та їх наслідків: (і) обслуговування до, під час та після пологів, що надається або лікарем, або кваліфікованою акушеркою, та (іі) госпіталізацію в разі необхідності [7].

Натомість у роз'ясненні Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця, в наслідок впровадження воєнного стану в Україні з 24.02.2022 року, в зв'язку із військовою агресією російської федерації, зазначається, що соціальні права осіб, які отримали тимчасовий захист в країнах ЄС стосуються: (1) доступ до роботи (на відміну від отримання статусу біженця, відсутня вимога очікування 6 місяців); (2) доступ до освіти: діти до 18 років мають право навчатись у закладах освіти на рівні громадян країни перебування; (3) забезпечення житлом (заселення у центр чи надання засобів для проживання); (4) доступ до соціального забезпечення; (5) доступ до медичного обслуговування; (6) право на відповідну інформацію про тимчасовий захист; (7) можливість отримати статус біженця у майбутньому; (8) можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент [8].

Замість висновків, слід вказати на такі ключові особливості прояву «нормативності соціальних послуг», як ознак соціального права на міжрегіональному та національному рівні:

(а) нормативність соціального права може бути виражена через обмеження правом, але аж ніяк не через відсутність його. Адже у такому разі права як феномену не має (воно не виражене, не проявлене), бо у такому разі є пробіл права. Якщо є пробіл права, то ми його не можемо віднести до нормативності, як ознаки, адже у нього відсутні тоді ознаки системності, нормотворчості тощо.

(б) дефініція «соціальних послуг» за Законом України «Про соціальні послуги» не є належною по змісту, адже не складає уявлення про характер та мету соціальних послуг, не оперує предметом стосовно забезпечення соціальних прав;

(в) вітчизняна класифікація складних життєвих обставин на національному рівні повинна відповідати забезпеченості соціальних послуг із прив'язкою до конкретного соціального права. Це означає, що зміст та мета соціальної послуги повинна бути націлена на відновлення того чи іншого

соціального права. Якщо ми беремо до уваги «складні життєві обставини» як об'єкт правовідносин у зобов'язаннях надавачів соціальних послуг за ст.13 Закону України «Про соціальні послуги», то норма повинна бути відсильною щонайменше до конкретних норм, що виражають (закріплюють, регламентують) конкретні соціальні права.

(г) «Складні життєві обставини» у країнах Європейського союзу не ідентифікують усю палітру тих вимог обставин, які прописані за національним законодавством України, що вказує на прогалини права на міжнародному регіональному рівні в контексті адаптації до вимог ЄС. Водночас, ті «обставини», які містяться у національному законодавстві не встановлюють зв'язок із іншим галузевим законодавством – цивільним, сімейним, трудовим, кримінально-виконавчим тощо. Це означає, що правове регулювання забезпечення охорони та захисту реалізації соціальних прав нівелюється;

(д) неординарність змісту та видів надання соціальних послуг у різних країнах ЄС послаблює розуміння соціального права в сенсі нормативності за ЄС стандартами;

(ж) ЄС як і Україна не можуть вважатися одностайними соціальними правопорядками в силу різновекторності та плюралізму підходів в контексті ознаки права як нормативності. Утім, автономність країн ЄС у соціальних послугах моделює локальний та глокальний їх рівень соціальних, незалежних та правових держав.

Список використаних джерел:

1. Правознавство. Навчальний посібник. К. Кондор, 2011. 474 с.
Навчальні матеріали он-лайн. URL.:
https://pidru4niki.com/19530610/pravo/ponyattya_oznaki_prava
2. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальна цінність. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2012. Вип.. 45. С.28-37. URL.:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1259/Zamorska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Даніліна М.І. Конституційні основи становлення соціальної держави. Актуальні проблеми держави і права. 2020. С.60. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13873/%D0%94%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C.%20%D0%86.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

5. Бермічева О.В. Соціальна функція держави в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2002. 18 с. URL.: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/16035.html>

6. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

7. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення (993_011) (МОП, №102. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text

8. Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL.: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-timchasovogo-zahistu-ta-otrimannya-statusu-bizhencya

Міліціанов Р.В.
кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду Вінницької області

НАЯВНІСТЬ СПОРУ ПРО ПРАВО У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Відповідно до ст. 39 Кодексу України з процедур банкрутства (далі за текстом - КУзПБ) [3] перевірка обґрунтованості вимог заявника, а також з'ясування наявності підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство здійснюються господарським судом у підготовчому засіданні.

На даній стадії судового провадження судом розглядаються подані докази, пояснення сторін, оцінюється обґрунтованість заперечень боржника, вирішуються інші питання, пов'язані з розглядом справи про банкрутство.

Розглядаючи заяву кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство, господарський суд перевіряє можливість боржника виконати майнові зобов'язання, строк яких настав.

Одночасно, боржник може надати підтвердження спроможності виконати свої зобов'язання та погасити заборгованість.

Результатом розгляду заяви про відкриття провадження у справі та відзиву боржника може стати постановлення судом наступних ухвал:

- про відкриття провадження у справі про банкрутство;
- про відмову у відкритті провадження у справі про банкрутство (ч.ч. 1-3 ст. 39 КУзПБ) [3].

Тобто, завданнями підготовчого засідання та стадії розгляду заяви ініціюючого кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство є перевірка обґрунтованості грошових вимог на предмет:

- 1) наявності між заявником і боржником грошового зобов'язання, зміст якого визначено у ч. 1 ст. 1 КУзПБ;
- 2) встановлення наявності/відсутності спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження;

3) з'ясування обставин задоволення/не задоволення у повному обсязі грошових вимог ініціюючого кредитора до проведення підготовчого засідання у справі.

Введення до регулювання процедури банкрутства правової категорії «спір про право» є новелою конкурсного процесу неплатоспроможності.

Законодавцем, при визначенні норм Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який втратив чинність на підставі КУзПБ, використовувався термін «безспірні вимоги кредиторів», як грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів (ч. 3 ст. 10 Закону) [6].

Однак, КУзПБ не містить дефініції «спору про право», що є істотною прогалиною правозастосування.

Європейським судом сформовані основні аспекти верховенства права, серед яких виділено принцип юридичної (правової) визначеності [7].

Конституційний Суд України вважає, що принцип правової визначеності вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини [9].

Дотримання принципу юридичної визначеності обумовлює однакове застосування норми права, недопущення можливостей для її довільного трактування, що є ключовою умовою забезпечення кожному ефективного судового захисту незалежним судом [8].

Тому, важливого значення набуває наукове обґрунтування елементів існування спору про право у справах про банкрутство, до моменту визначення цього терміну на рівні законодавства.

Тлумачення «спору про право» можуть бути досить широкими: формальна не згода із грошовими вимогами кредитора; заперечення права

кредитора на стягнення відповідної суми кошти; незгода боржника лише із формальними обставинами (визнає право, але заперечує розмір боргу).

Поняття «спір про право» можливо віднести до категорії оціночних понять, що призводить до наявності різного його тлумачення судовими органами та учасниками провадження про банкрутство [4].

За змістом спір про право може бути найрізноманітнішим, але в усіх випадках предметом спору є певне суб'єктивне право [2, с. 267].

Уся процесуальна діяльність суду та осіб, які беруть участь у справі (з моменту прийняття заяви до провадження і до винесення судового рішення), спрямована на вирішення спору про право.

З цього випливає, що, ухвалюючи рішення, суд завжди вирішує спір про право; у разі відсутності спору про право судовий процес не повинен прийти до своєї завершальної процесуальної стадії [1, с. 139].

Такі наукові висновки узгоджуються з нормами КУзПБ, які визначають наявність спору про право рубіконом відкриття провадження у справі про банкрутство.

У різних галузях юридичної науки досліджуються окремі елементи спору про право, які можуть вважатися достатніми для оцінки його наявності або відсутності.

Намагаючись забезпечити єдність судової практики, також і Верховним судом формуються висновки щодо критеріїв наявності спору про право у межах провадження у справах про банкрутство.

Пропонується використання чотирискладового тесту щодо наявності спору про право, який співставлено з юридичною конструкцією – засобом для перевірки необхідних умов для відкриття провадження у справі про банкрутство господарським судом.

З метою перевірки існування спору про право у межах провадження у справі про банкрутство суд повинен дослідити:

- наявність чи відсутність неоднозначності в частині вирішення питань щодо сторін зобов'язання, суті (предмета) зобов'язання, підстав

виникнення зобов'язання, суми зобов'язання, структури заборгованості, строку виконання зобов'язання;

- належність вирішення спору саме в порядку позовного провадження;
- позицію боржника щодо вчинення ним активних дій, спрямованих на заперечення грошових вимог кредитора, які не були предметом розгляду в позовному провадженні і щодо яких не було ухвалено судового рішення;
- оспорення боржником вимог кредитора та з'ясування активної позиції останнього до подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство [5].

З урахуванням досліджених наукових досліджень та правових висновків Верховного Суду, наявність спору про право має підтверджуватися належними доказами, а не базуватися лише на припущеннях боржника.

Існування спору про право має відповідати послідовній та однозначній позиції боржника щодо висловлення заперечень проти вимог кредитора.

Крім того, вирішення спору про право в іншому судовому процесі має призводити до спростування грошових вимог ініціюючого кредитора до боржника.

Між результатом розгляду спору про право та обґрунтованістю вимог кредитора має існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок.

Враховуючи наведені наукові праці та нормативну прогалину, науковій спільноті доцільно розширити дослідження елементів спору про право, існування яких є достатнім для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство.

Список використаних джерел:

1. Гаврильців М., Лук'янова Г. Поняття та юридична природа спорів, що розглядаються у порядку адміністративного судочинства. Адміністративне право і процес. 2019. № 5. С. 136 - 141.

2. Єрошенко О. Б. Спир про право у наказному провадженні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1062/Eroshenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Кодекс з процедур банкрутства прийнятий Законом України від 18 жовтня 2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#n1241>.
4. Меше О. Як спир про право впливає на старт банкрутства? URL: <https://legalhub.online/blogy/yak-spir-pro-pravo-vplyvaye-na-start-bankrutstva>.
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10 листопада 2021 у справі № 916/1101/21. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C021465>.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України № 2343-XII від 14 травня 1992 (втратив чинність) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text>.
7. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Брумареську проти Румунії від 28 листопада 1999 (заява № 28342/95). Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 11 червня 2020 у справі № 1-305/2019(7162/19) . Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 у справі № 52854/99. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>.

Оверковська Т.К.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МАРКУВАННЯ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Стратегічною метою розвитку аграрного сектора економіки України має бути підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, покращення якості та безпеки продукції рослинного та тваринного походження, збереження та стале використання природних ресурсів.

Саме тому одними із шляхів досягнення цілей щодо стратегічного курсу національної політики у сфері розвитку агропромислового сектору є підтримка органічного виробництва сільськогосподарської продукції, завданнями якої виступає: 1) виконання програм з підтримки виробників органічної продукції; 2) здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності виробників стосовно переваг ведення органічного виробництва [1].

Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху визначено принципи органічного сільського господарства, що є універсальними для всіх країн світу, форм власності та обсягів виробництва органічної продукції. Це принципи: 1) здоров'я – органічне сільське господарство спрямоване на збереження та укріплення здоров'я ґрунту, рослин, тварин і людини як єдиної цілісності – здоров'я екосистеми; 2) екологічності – органічне сільське господарство базується на живих екосистемах і природних циклах, працює разом із ними, наслідує їх приклад і правила та допомагає зберегти їх цілісність і гармонію; 3) справедливості – органічне сільське господарство базується на справедливих відносинах з довкіллям і рівних можливостях кожної людини; 4) турботи – органічне сільське господарство ґрунтується на відповідальному підході до охорони здоров'я і благополуччя

теперішнього і майбутніх поколінь людства та навколишнього середовища загалом [2, с. 418-419].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [3] органічне сільськогосподарське виробництво – це сертифікована діяльність, пов’язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов’язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Отже, як вбачається, органічне сільськогосподарське виробництво як діяльність охоплює таку важливу її складову – маркування органічної продукції.

При цьому, маркування – це інформація про органічну продукцію, у тому числі державний логотип для органічної продукції, нанесена на етикетку, упаковку, тару, контейнер, контретикетку, кольєретку, ярлик, пробку, листок-вкладиш або інші елементи упаковки, що супроводжує таку продукцію або посилається на неї відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (ст. 1).

Правове регулювання маркування органічної сільськогосподарської продукції здійснюється на підставі положень як законодавчих, так й підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»; Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров’я та благополуччя тварин»; Закону України «Про аквакультуру»; Порядку (детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970; Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяються використовувати у процесі органічного

виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, затверджений Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 9 червня 2020 р. № 1073 тощо.

Відтак органічна сільськогосподарська продукція, що вводиться в обіг та реалізується, повинна маркуватися державним логотипом для органічної продукції. При цьому, обов'язковим елементом маркування органічної продукції є кодовий номер, що розміщується під державним логотипом для органічної продукції та містить: 1) акронім, що ідентифікує державу походження; 2) напис «organic»; 3) реєстраційний код органу сертифікації, що здійснив сертифікацію органічного виробництва (ч. 4 ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»). Отже, недотримання зазначених вимог слід вважати порушенням законодавства про маркування органічної продукції.

Також під час маркування органічної сільськогосподарської продукції дозволяється додатково використовувати інші логотипи, запроваджені операторами, що здійснюють виробництво, реалізацію органічної продукції, якщо вони не заборонені законодавством.

Зауважимо, що забороняється маркування державним логотипом для органічної продукції сільськогосподарська продукції, що була отримана не в результаті органічного виробництва або є продукцією перехідного періоду, а також використання під час маркування такої продукції будь-яких позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та/або будь-яких однокореневих та/або похідних слів від цих слів з префіксом «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами (ч. 5 ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»).

Особливості маркування окремих видів органічної сільськогосподарської продукції визначаються, зокрема, Порядком (детальними правилами) органічного виробництва та обігу органічної продукції. Так, згідно п. 269 перероблені корми дозволяється маркувати як органічний продукт, якщо: а)

продукт вироблений відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; б) не менше 95 відсотків сухої речовини продукту є органічними.

Варто зауважити, що з 1 січня 2022 року в ЄС введено в дію новий Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2018/848 про органічне виробництво й маркування органічних продуктів, яким розширено сферу його застосування, посилення відповідальності операторів у разі виникнення підозри щодо забруднення продукції, перехід від еквівалентності до рівнозначності та встановлення вимог групової сертифікації.

При цьому, ЄС посилює контроль за обігом органічної продукції та встановлює чіткі кроки для операторів та їх органів сертифікації в разі виникнення підозри щодо забруднення недозволенними продуктами і речовинами. Значна відповідальність покладається на самого оператора [4], у тому числі й щодо вимог маркування органічної сільськогосподарської продукції. Зокрема, орган сертифікації у випадку підтвердження порушення може заборонити введення такої продукції в обіг як органічної. Наприклад, стосовно земельної ділянки, на якій було використано протруєне насіння чи використано заборонені в органічному виробництві речовини [4]. Отже, в такій ситуації маркування буде подавати недостовірну інформацію про органічну продукцію, що нанесена на упаковку, етикетку, тару тощо. Так, відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію є порушенням згідно ст. 23 Закону України «Про захист прав споживачів» [5].

Враховуючи положення чинного законодавства, можна виокремити певні правові засади щодо маркування органічної сільськогосподарської продукції:

1) продукт дозволяється маркувати як органічний, якщо він вироблений відповідно до вимог законодавства про органічне виробництво;

2) містить не менше 95 % органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження та не більше 5 % неорганічних інгредієнтів, які внесені до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяються

використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях;

3) особливості маркування окремих видів органічної сільськогосподарської продукції визначаються Порядком (детальними правилами) органічного виробництва та обігу органічної продукції;

4) для маркування органічної сільськогосподарської продукції необхідна письмова згода органу сертифікації, реєстраційний код якого зазначається на маркуванні;

5) державний логотип для органічної продукції наноситься виключно на продукцію, вироблену відповідно до законодавства України у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що підтверджено сертифікатом, який засвідчує відповідність процесу виробництва продукції вимогам чинного законодавства у сфері органічного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. Офіційний вісник України. 2021. № 22. Ст. 1015.

2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.16 : Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 696 с.

3. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 36. Ст. 275.

4. <https://a7d.com.ua/novini/56221-v-yes-vvedeno-v-dju-nove-organchne-zakonodavstvo-scho-matime-vpliv-na-ukrayinu.html>

5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379.

Князькова Л.М.

*кандидатка юридичних наук,
доцент, доцентка кафедри загально-правових
дисциплін
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У зв'язку з військовою агресією Росії проти України та введенням воєнного стану в Україні Указом Президента від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» [1] захист прав внутрішньо переміщених осіб набуває важливого значення тому, що кількість внутрішньо переміщених осіб значно збільшилась.

Майже 14 мільйонів осіб виїхали зі своїх домівок, з них кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 8 мільйонів людей. Про це заявила помічниця Генерального секретаря ООН з гуманітарних питань Джейс Мсуя 12 травня 2022 року [2]. Місяць тому в опублікованому Міжнародною організацією з міграції звіті ця цифра складала 7,7 мільйонів [3]. Це значить, що тенденція до зростання кількості населення, яке вимушено покидає домівки, зберігається. Станом на лютий 2021 року в Україні було офіційно зареєстровано 1,4 млн внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути своє місце проживання в Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим [4]. Тобто на теперішній час кількість людей, які виїхали з місць постійного проживання збільшилась у десять разів. Тому, сьогодні питання забезпечення ефективної реалізації захисту зазначеної категорії осіб потребують фундаментального вивчення та дієвих кроків їх вирішення.

Довгий час болючим питанням для громадян з числа внутрішньо переміщених осіб пенсіонерів була невивплата пенсій за минулий час. Невивплата пенсій внутрішньо переміщеним особам (наприклад у зв'язку з виїздом на інше місце проживання на території підконтрольній Україні)

спричиняла чисельні позови до суду. Тому Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 №1165 затверджено Порядок виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), не виплачених за період до місяця відновлення їх виплати, внутрішньо переміщеним особам та особам, які відмовилися відповідно до пункту 1 частини першої статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи і зареєстрували місце проживання та постійно проживають на контрольованій Україною території [5].

Вищевказаним Порядком виплати пенсій за минулий час регулюється:

1. Виплата пенсій, які не виплачені за період до місяця відновлення їх виплати.
2. Виплата недоотриманої пенсії у зв'язку із смертю пенсіонера (як внутрішньо переміщених осіб, так і осіб, що проживали на тимчасово окупованій території України та не були зареєстровані як внутрішньо переміщені особи).
3. Виплата пенсій призначених/поновлених на виконання рішень суду.

Пенсійні виплати за минулий період, у тому числі нараховані на виконання рішень суду, що набрали законної сили, проводяться отримувачам за окремою програмою, передбаченою в бюджеті Пенсійного фонду України на відповідну мету, за рахунок коштів державного бюджету України на відповідний рік. Подання окремої заяви вищевказаним Порядком не передбачається, виплати повинні проводитися щомісяця отримувачам, яких включено до переліку станом на 1 січня відповідного року. Розмір пенсійної виплати визначається на рівні прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб, встановленому законом на 1 січня календарного року, в якому здійснюється виплата, але не більше від належної до виплати отримувачу суми.

Прийняття Порядку виплати пенсій за минулий час звичайно свідчить про те, що держава проводить систематичні заходи щодо поновлення порушених військовою агресією прав осіб, які переїхали з окупованих територій, та територій де проходять бойові дії. Але слід відзначити, що правове регулювання цього питання підзаконним актом порушує ст. 92 Конституції України, яка передбачає, що виключно законами України

визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення [6].

Наслідками військової агресії Росії є також знищення житла громадян. Найкраще ця проблема була вирішена у Грузії, де згідно указу президента Грузії 2009 року встановлено порядок передачі внутрішньо переміщених осіб у приватну власність житлової площі (за символічну ціну 1 ларі) в колективних центрах, пустих приміщеннях та нових багатоквартирних будинках [7]. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, на даний момент затверджено Постановою Кабінету Міністрів України №326 від 20.03.2022 [8]. Одним з показників, які оцінюються є фактичні витрати на здійснення грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації. Визначення шкоди та збитків здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Мінагрополітики, за погодженням з Мінреінтеграції. Відповідальними за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є обласні, Київська міська державні адміністрації (на період воєнного стану - військові адміністрації).

Таким чином, формування одноманітної практики застосування окремих положень законодавства у сфері прав внутрішньо переміщених осіб по всій території України, забезпечення єдиного та справедливого підходу до їх соціального захисту дозволять уникнути технічних помилок на рівні правозастосування та зменшать необхідність звернення до судового захисту порушених прав.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні» Указом Президента України від 24 лютого 2022 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 25.05.2022).

2. Майже 14 мільйонів людей були змушені залишити свої домівки через війну, ООН. URL: https://lb.ua/society/2022/05/12/516601_mayzhe_14_mln_ukraintsi_v_buli_zmusheni.html (дата звернення 23.05.2022).

3. Новини Полтавщини. URL: <https://np.pl.ua/2022/05/kilkist-vymushenykh-pereselentsiv-v-ukraini-perevyshchyla-8-mln-liudey-zvidky-y-kudy-ikhaly-naubilshe/> (дата звернення 23.05.2022).

4. Звіт про виконання регіональних інтеграційних програм для внутрішньо переміщених осіб. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/05_2021_nrc_idp_integration_policies_ukr.pdf (дата звернення: 24.05.2022).

5. Про Порядок виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), не виплачених за період до місяця відновлення їх виплати, внутрішньо переміщеним особам та особам, які відмовилися відповідно до пункту 1 частини першої статті 12 Закону України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” від довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи і зареєстрували місце проживання та постійно проживають на контрольованій Україною території: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 №1165 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.05.2022).

6. Конституція України від 28.06.1996р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

7. Поездка в Грузію в рамках последующих действий. Доклад специального докладчика по вопросу о правах человека внутренне перемещенных лиц Чалоки Бейани A/HRC/26/33/Add.1. URL: <https://www.refworld.org.ru/country,,,GEO,,53a02e854,0.html> (дата звернення 26.05.2022).

8. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету

Міністрів України №326 від 20 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.05.2022).

Кронівець Т. М.
*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, адвокат,
старший партнер АО «СОЛОМОН»,
Одобецька І. С.
магістр публічного управління та адміністрування*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Приватне життя людини забезпечує автономію особистості, персональні можливості її розвитку й самовизначення, правова держава покликана захищати сферу приватного життя та особистої свободи кожної людини як від перевищення повноважень владних органів, так і з боку інших суб'єктів.

Слід зазначити, що у сучасних умовах активного розвитку новітніх технологій – право на приватність (основою якого є питання, пов'язані зі здобуттям, зберіганням і поширенням інформації про особу; з тією мірою, з якою людина може контролювати доступ інших людей і державних органів до цієї інформації, та з можливістю для індивіда зберегти свою анонімність) особливо часто піддається загрозам його порушення.

Запровадження воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 67/2022, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX призвело до ряду змін, зокрема впровадження заходів правового режиму воєнного стану, які, значно торкнулися і питання персональних даних. Як наслідок, органи із захисту даних деяких країн ЄС вже закликали до переоцінки впливу передачі даних в Україну та процедур кіберзахисту, а

вітчизняне законодавство вже зазнає змін, які значним чином впливають чи можуть вплинути на обробку персональних даних в Україні. Серед важливих змін відтермінування вимоги щодо локалізації даних для державних органів.

Органи державної влади отримали можливість розташовувати інформаційні ресурси, публічні реєстри та їхні резервні копії на хмарних ресурсах або в центрах обробки даних, що розташовані за межами України (закріплено Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, систем електронного зв'язку, публічних електронних реєстрів" № 7152 від 15 березня 2022 року).

Також важливим є питання обробки генетичних даних.

У квітні 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону "Про державну реєстрацію геномної інформації людини" № 4265 від 26 жовтня 2020 року. Законопроект деталізує правила обробки та обов'язкової державної реєстрації геномної інформації для ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; осіб, що зникли безвісти; невідомих трупів людей, їхніх останків та частин тіла людини. Законопроект окремо визначає правила відбору біологічного матеріалу у військовослужбовців.

Суттєвих змін, що стосуються обробки персональних даних та втручання в приватне життя, було внесено у Кримінальний процесуальний кодекс. Закон №2111 від 03 березня 2022 року – спрощення проведення слідчих дій під час воєнного стану; Закон №2137 від 15 березня 2022 року – зміни щодо процедур огляду місця події, обшуку, тимчасового доступу, які стосуються комп'ютерних систем та доступу до даних. Також, була передбачена нова слідча дія щодо копіювання записів із пристроїв спостереження.

Правила проведення огляду відтепер надають можливість здійснювати огляд і комп'ютерних даних. Огляд проводиться прокурором/слідчим та може бути зафіксований у будь-який зручний спосіб, наприклад, фото- чи відеозйомкою, фото- чи відеозаписом екрану, у паперовому вигляді.

Фіксування персональних даних чи приватного спілкування в межах огляду комп'ютерних даних залишилося неврегульованим.

У Кримінально процесуальному кодексі з'явилася нова слідча дія – зняття показань технічних приладів та технічних засобів. Ця слідча дія має на меті забезпечити законність копіювання фото- або кінозйомки, відеозапису, зокрема, зроблених автоматично, коли вони необхідні для з'ясування обставин кримінального провадження. Нова слідча дія обмежується лише публічно доступними місцями; приватні помешкання виключено з її сфери.

Треба звернути увагу, що окрема процедура для слідчих дій під час воєнного стану за ст. 615 Кримінально процесуального кодексу не охоплює тимчасовий доступ до речей і документів. Проте, ця слідча дія також зазнала змін, які були внесені Перехідні положення.

Відповідно до нових правил, прокурор, за погодженням із керівником органу прокуратури, може санкціонувати тимчасовий доступ до лікарської таємниці, банківської таємниці, даних операторів та провайдерів телекомунікацій, зокрема про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, персональних даних, що знаходяться у особистому володінні особи або в базі персональних даних володільця даних [0].

Верховний Суд звертає увагу громадян України на особливості відповідальності за кримінально карані посягання у сфері охорони основ національної безпеки, забезпечення захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Пунктом 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального Кодексу України визначено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання.

Це означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, які вчиняються в умовах воєнного стану.

Саме тому покарання для осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень в період воєнного стану, суд буде призначати з урахуванням цієї обтяжуючої обставини, тобто вид і розмір призначеного покарання буде наближеним до максимальної межі, передбаченої Кримінальним Кодексом України. Додатково було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» № 2110-IX від 03.03.2022 року, який має на меті протидію засобами кримінально-правового впливу ворожим інформаційним впливам в умовах триваючої гібридної війни РФ з Україною та передбачає внесення змін до КК України та КПК України з метою посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції [0].

Аналізуючи наявне законодавство України та зміни до нього зумовлені введенням режиму воєнного стану, слід зазначити, що, попри значну кількість нормативно-правових актів, існує необхідність зваженого вивчення питань, які стосуються реалізації права на приватність. Слід оперативно вдосконалювати систему виявлення та вирішення нових небезпек для вказаного права, зокрема шляхом впровадження кращого європейського досвіду та приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів з точки зору не лише формального прийняття, а й, що найважливіше, можливості його реалізації в сучасних реаліях з перспективою вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Голишева О. С.
аспірантка Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України, асистент кафедри права
Житомирського державного університету імені Івана Франка

РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Перехід до третього тисячоліття фахівцями в галузі філософії, економіки, юриспруденції, інформатики пов'язується з переходом до інформаційного суспільства, під яким розуміється суспільство, в якому ключову роль відіграють послуги з отримання, обробки та поширення інформації, на відміну від індустріального суспільства, основу якого складають процеси створення матеріальних благ. Технічний прогрес призвів до виникнення віртуального простору, в якому будь-які дії з інформацією вчиняються за допомогою Всесвітньої мережі Інтернет. Поряд із традиційною господарською діяльністю з'являється така ж діяльність з використанням комп'ютерних технологій.

Становлення та розвиток електронної торгівлі в Україні має еволюційну складову. Як влучно зауважує Л.М. Іваненко, сучасний етап правового регулювання прав споживачів можна умовно поділити на три підетапи [1, с.15-19].

Перший бере початок із Декларації «Про державний суверенітет України» від 16.07.1990 № 55-ХІІ. Лише з 90-х років 20-го століття почалася робота зі створення правового регулювання відносин у сфері електронної торгівлі, основним напрямком якої є прийняття комплексних законів, присвячених регулюванню системи відносин, що виникають при вчиненні

правочинів через мережі електрозв'язку. Україна першою серед колишніх республік СРСР приймає Закон «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. Наступним кроком стало прийняття Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII, яким почали регулюватись відносини щодо створення, збирання, отримання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Закон України «Про зв'язок» від 16.05.1995 № 160/95-ВР (втратив чинність) встановив правові, економічні та організаційні засади діяльності в галузі зв'язку.

Другим підетап пов'язаний із прийняттям Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, в якій закріплено основний обов'язок держави захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпекою продукції та всіх видів послуг і робіт.

Третій підетап правового розпочався одночасно із входженням України у нове, 21-перше століття. Саме тоді були прийняті Закони України:

- «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III, який визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні.

- «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 № 852-IV (втратив чинність), в якому були закладені основи правового статусу електронного цифрового підпису та врегульовано відносини, що виникають з його використання.

Вважаємо за доцільне виділити четвертий підетап розвитку прав споживачів у сфері електронної торгівлі, який бере початок із ратифікації у вересні 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, основною метою якої є впровадження в Україні Європейських стандартів життя. Підписання вказаного документу прискорило впровадження стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС) до законодавства України. Це відбувається шляхом

імплементатії норм Директив ЄС або ж копіюванням їх положень при розробці власних законів.

Фундамент створення спільного ринку електронної торгівлі заклала Директива Європейського парламенту та Ради №2000/31 «Про електронну комерцію», яка має основоположний характер. Стаття 3(1) є однією із базових у Директиві, оскільки в ній встановлений принцип свободи здійснення електронної торгівлі, зазначаючи, що «кожна держава-член повинна забезпечити, щоб послуги інформаційного суспільства, що надаються постачальником послуг, заснованим на її території, відповідали національним положенням держави-члена, що належать до узгодженої галузі» [2].

Україною були виконані зобов'язання щодо імплементатії положень Директиви ЄС №2000/31 у національне законодавство, оскільки в 2015 році був прийнятий Закон України «Про електронну комерцію», в якому визначено юридичні умови електронної торгівлі як окремого правового явища.

Позитивним кроком стало затвердження Урядом України нової редакції Закону України «Про захист прав споживачів» від 05.10.2021 № 6134, яким Міністерство економіки України планує виконати численні Директиви та Регламенти ЄС, поширити дію Закону на сферу харчової продукції, запровадити дієві механізми захисту інтернет-комерції.

Для забезпечення ефективної роботи ринку електронної торгівлі в Україні повинна бути спрощена система використання електронних платежів. Саме з цією метою на розгляді Верховної Ради України перебуває Проект Закону «Про внесення змін до деяких Законів України щодо комісійної винагороди під час здійснення еквайрингу» від 01.10.2020 № 4178 [3].

Водночас важливі питання правового регулювання договірних відносин за участю споживачів у сфері електронної торгівлі залишаються дискусійними і потребують додаткового вивчення.

Отже, зсув грошового потоку в сферу електронної торгівлі підтверджує той факт, що Інтернет-технології з кожним роком все більше впливають на

глобальні світові економічні процеси. За прогнозами аналітиків, обсяг безготівкових платежів в Україні істотно зростатиме. Проаналізувавши національне законодавство, яке регламентує захист прав споживачів у сфері електронної торгівлі, ми дійшли висновку, що національна нормативна база перебуває у стадії розвитку та змін. Відповідність національного законодавства правовим актам ЄС є низькою, а в деяких випадках законодавче регулювання електронної торгівлі поки що не відповідає гармонічному та вдосконаленому законодавству ЄС.

Список використаних джерел:

1. Іваненко Л.М. Правове регулювання захисту прав споживачів навч. посіб. Київський національний торговельно-економічний ун-т. К.: КНТЕУ 2008. С. 15 – 19.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). № 994_017. Редакція від 01.01.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text/ (дата звернення: 29.05.2022).
3. Про внесення змін до деяких Законів України щодо комісійної винагороди під час здійснення еквайрингу. Проект Закону України (у новій редакції) від 01.10.2020 № 4178. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70098 - (дата звернення: 29.05.2022).

Мазуренко О. А.

*аспірант кафедри цивільного, трудового права та
права соціального забезпечення
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

В умовах сучасного розвитку суспільних відносин важливе значення мають правові форми захисту, що захищають трудові права та законні інтереси

працівників, які не існують відокремлено одні від інших. Правові форми захисту та самі трудові права і законні інтереси працівників інтегруються через конституційне право громадян на оскарження до суду неправомірних дій роботодавців відповідно до ст. 55 Конституції України [1], а наявність системи державних органів, які розглядають справи про порушення трудових прав, центральне місце серед яких посідають органи судової влади не завжди є оптимальним варіантом вирішення трудового спору між працівником та роботодавцем. У такому ракурсі розвиток правових форм захисту трудових прав та законних інтересів працівників актуалізує розвиток альтернативних форм вирішення трудових спорів.

Сфера дії кожної форми захисту трудових прав працівників поширюється винятково на трудові правовідносини. Доцільно, чітко розмежовувати форми захисту цивільних прав та інтересів та трудових, що мають певну специфіку, адже основною метою цивільних правовідносин є досягнення певного конкретного результату, а трудові правовідносини повною мірою залежать від процесу здійснення трудової діяльності. Необхідність чіткого розмежування пов'язана із активним обговоренням питань про запровадження діяльності медіаторів для врегулювання спору між сторонами і проведення переговорів між ними, а також пошуку компромісного рішення із питання захисту прав, в тому числі і трудових [2, с. 26]. Тобто форми захисту трудових прав та законних інтересів працівників повинні враховувати не лише специфіку самих трудових відносин, а й той факт, що юрисдикційні форми захисту не завжди є необхідними для вирішення спірної ситуації або врегулювання розбіжностей між працівником і роботодавцем адже вирішення спору може бути здійснено і без залучення держави в особі її органів, зокрема судів. Однією з таких правових форм вирішення спорів без залучення державних органів є медіація.

Правове регулювання медіації у сучасних зарубіжних правових системах поділяється на групи:

1) інтегроване правове забезпечення медіації – притаманне для країн, де правовідносини пов'язані із здійсненням медіації врегульовані спеціальним інтегрованими нормативно-правовими актами вищої юридичної сили у державі (законами);

2) диференційоване нормативно-правове забезпечення медіації. Така форма нормативного регулювання медіації притаманна для тих країн, де медіація передбачена чинним законодавством, але не у формі спеціальних нормативно-правових актів, а шляхом визначення режиму здійснення медіації у інших нормативно-правових актах процесуального характеру;

3) неформалізоване правове забезпечення медіації характерне для правових систем у законодавстві яких відсутня формальна заборона здійснення медіації чи інших форм ADR, проте такі правовідносини не закріплені жодним державним нормативним актом;

4) забороняючі правові системи характерні для країн, де медіація між суб'єктами приватного права офіційно заборонена чинним законодавством, а сфера розв'язання будь-яких правових конфліктів офіційно монополізована державою (державними судами або іншими державними установами)» [3, с. 46]. Отже, Україна як держава, що належить до романо-германської правової сім'ї має розвивати інтегроване правове забезпечення медіації, що відповідає національній правовій системі та закономірностям її розвитку.

Практика країн щодо використання процедури медіації доводить, що медіація сприяє збереженню стосунків між сторонами трудового конфлікту і допомагає уникнути додаткових фінансових втрат на пошук нових спеціалістів роботодавцям, знизити рівень звільнень працівників та зберегти взаємовідносини в трудовому колективі. Медіація може розглядатись не тільки як інструмент вирішення трудового спору, а і як ефективний механізм примирення сторін конфлікту [4, с. 141].

Погоджуючись з наведеним зазначимо, що саме можливість примирення сторін в процесі медіації робить цю правову форму захисту трудових прав та законних інтересів привабливою для працівника і роботодавця. Як правило,

судовий розгляд справи, де кожна зі сторін трудового спору доводить свою правоту не сприяє налагодженню партнерських відносин між працівником і роботодавцем, і як правило, судові рішення, що приймають на користь працівників хоча і відновлюють порушення трудові права працівника, все одно вони формують передумови поведінки роботодавця націленої на припинення трудових відносин з працівником, що виграв справу. По суті конфліктність та конфронтація, що має місце в процесі судового розгляду трудового спору відсутня у процедурі медіації, що є доволі позитивним моментом, який свідчить про високу вірогідність збереження у подальшому трудових відносин між працівником і роботодавцем.

Здатність медіації долати конфронтацію сторін спору передусім нівелюють її принципи, які за твердженням Ю.Д. Притики є вихідними і визначальними правовими ідеями, положеннями та засадами, які становлять процедурне та організаційне підґрунтя здійснення процедури медіації і спрямовані на ефективне, взаємоприйнятне, законне розв'язання конфлікту між учасниками спору [5, с. 92]. Погоджуючись з наведеним зазначимо, що саме законне розв'язання конфлікту, що є взаємоприйнятним і робить медіацію тією правовою формою захисту трудових прав працівників, яка максимально гарантує працівникові продовження трудових відносин з роботодавцем з яким виник трудовий спір.

І.О. Лях проаналізувавши законодавство Сполучених Штатів Америки, Канаді, Великобританії, Німеччини, Франції щодо медіації дійшов висновку, «що запровадження медіації у національних правових системах в більшості випадків відбувалось шляхом прийняття цільового нормативного акту, який: по-перше, визначає сфери застосування медіації; по-друге, зміст медіації, як альтернативної процедури судового розгляду; по-третє, вимоги до медіаторів – професійних посередників. В окремих державах, наприклад, Канаді, медіація стала можливістю заощадження державних коштів щодо роботи судових установ, у зв'язку із чим інститут підтримується численними національними

програмами, які передбачають обов'язкове спонукання сторін юридичного конфлікту до проведення медіації перед зверненням до суду» [6, с. 38].

Тобто досвід розвинених держав світу показує не лише затребуваність такої правової форми захисту порушених прав, а й переконує у її економічних перевагах над юрисдикційними формами захисту, що для України також має істотне значення. При цьому, економічні переваги медіації важливі для держави, яка не повинна здійснювати утримання спеціальних органів, де розв'язують конфлікти між сторонами, зокрема працівниками та роботодавцями. Для сторін конфлікту заощадження коштів також має не останнє значення. Водночас, економічна складова медіації не є основною перевагою цієї процедури, головна перевага медіації у зниженні градусу напруги між сторонами спору (конфлікту), що дозволяє оптимальним шляхом вирішити спір та прийняти рішення, що є прийнятним для кожної сторони.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96- ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Журавель В.І. Генезис розвитку правового регулювання форм захисту трудових прав працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2013. № 23. Ч. 2. Т. 2. С. 24-27.
3. Притика Ю.Д. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2015. № 1-2 (60-61). С. 45-49.
4. Лях І. О. Актуальні питання впровадження медіації при вирішенні трудових конфліктів. Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності : зб. наук. пр. за підсумками круглого столу (14 груд. 2018 р., м. Харків) / редкол.: В. Б. Родченко, С. В. Глібко. Харків : Право, 2018. С. 137-142.
5. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 10. С. 86-92.

6. Лях І.О. Зарубіжний досвід запровадження інституту медіації та можливості його використання у трудовому праві України. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 1 (16). Т 5. Ч. 1. С. 36-39.

*Харченко Д.Р.
здобувач вищої освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗМІНА РЕЖИМУ РОБОТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

У 2020 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) звітувала, що відбувається масове захворювання людей на Covid-19 по всій планеті. Швидка реакція урядів мала надважливе значення для того, щоб зупинити розповсюдження даної хвороби. Влада багатьох країн була змушена внести суттєві зміни та обмеження у життя своїх громадян і Україна не виключення. Найбільш різко такі зміни можна спостеріати у сфері трудових відносин. Реформації зазнали всі істотні умови праці.

Режим роботи є ключовою умовою праці. Під час пандемії це питання постало дуже гостро, у зв'язку з чим відбулися законодавчі зміни. КЗпП регламентує загальну процедуру зміни режиму, за якою працівника попереджають за 2 місяці. Проте з появою вищекладаних законів, а саме: Закон України від 17.03.2020 № 530-ІХ та Закон України № 540-ІХ від 30.03.2020 (далі 530-ІХ та 540-ІХ) було внесено ряд корегувань.

Кабінет Міністрів рекомендував органам державної влади, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності під час карантину забезпечити можливість гнучкого режиму роботи. Така рекомендація пояснювалася тим, що на шляху до роботи / з роботи скупчується велика кількість громадян у транспорті, що створює умови для швидкого розповсюдження вірусу Covid-19. Мова йшла про різний час початку та закінчення робочого дня, а також дистанційну форму роботи.

Гнучкий режим праці – це форма організації праці, яка може змінюватися незалежно від норм встановлених у правилах внутрішнього трудового

розпорядку. Проте має дотримуватися умова встановленої денної, тижневої чи на певний обліковий період норми тривалості робочого часу. Тобто, працівникові або групі працівників надається можливість працювати за індивідуальним розкладом роботи, що відрізняється від загального. Такий графік може бути встановлений одразу при прийнятті на роботу або пізніше, на визначений термін або безстроково.

При гнучкому режимі відбувається поділ робочого часу на частини:

1. Фіксований час. У цей період працівник зобов'язаний виконувати свої обов'язки на робочому місці;
2. Змінний час. На цьому етапі працівник на свій розсуд визначає час, коли він буде працювати, але в межах норми тривалості робочого часу;
3. Час для перерви, відпочинку та харчування. Він становлюється відповідно до статті 66 КЗпП.

Важливо зазначити, якщо працівник виконує свої обов'язки за гнучким режимом праці, то це не впливає на нормування та оплату роботи, а також не обмежує обсяг його трудових прав.

Питання дистанційної роботи набуло найбільшого розголосу в Україні та світі, адже до пандемії не було актуальним. Міжнародна організація праці провела дослідження, яке показало, що до 2020 року дистанційно працювало всього 8% від усього трудового населення світу. Однак після першої хвилі коронавірусу цей показник збільшився до 60% по світу та до 29% в Україні. Поступово відсоток працюючих вдома збільшувався.

До карантинних обмежень питання дистанційної роботи регламентувалося лише Положенням про умови праці надомників (постанова Держкомпраці СРСР і Секретаріату ВЦРПС № 275 від 29.09.1981). Термін «надомна праця» є аналогом нового «дистанційна робота». Право на такий режим роботи мали жінки, в яких були діти до 15 років, особи з інвалідністю, пенсіонери, особи, що доглядають членів сім'ї з інвалідністю або з тривалою хворобою.

Відповідно до Закону № 530-IX, передбачається право роботодавця розпорядчим актом здійснити переведення працівника на дистанційну роботу. Закон України № 540-IX вніс ясність, щодо правового регулювання такого режиму роботи та закріпив зміни в КЗпП. Дуже важливо, що таке право надається роботодавцеві не лише під час карантину. Проте в період пандемії роботодаєць може видати наказ, ознайомити з ним працівника і в односторонньому порядку, без його згоди чи попереднього повідомлення, змінити режим виконання роботи.

Дистанційна робота – вид організації праці, коли працівник виконує свою роботу поза приміщенням роботодавця за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів. Працівник сам обирає місце, де буде виконувати свої обов'язки, законодавством не визначено жодних вимог по цьому питанню. Систему оплати праці, строки виконання робіт, контроль за її виконанням, відповідальність сторін трудового договору, охорона праці обумовлюється між ними самостійно.

Однак постає питання, якщо працівник працює вдома, то він поглинає більше електроенергії та води, що покладає на нього додаткові витрати. Законодавець передбачив це в статті 125 КЗпП. Відповідно до цієї норми, працівник може стягнути з роботодавця компенсацію за такі витрати. Розмір і порядок компенсації визначаються роботодавцем за погодженням із працівником.

Дистанційна робота здійснюється відповідно до трудового законодавства України, але з врахування її специфіки та особливостей, які прописуються у трудовому договорі. Виконання дистанційної роботи не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Ми пам'ятаємо, що під час карантинних обмежень було перервано рух громадського транспорту. Це стало перешкодою для працівників, які таким чином завжди добиралися до місця роботи. У зв'язку з цим роботодавці були вимушенні запровадити роботу змінами. Відповідно до трудового законодавства при переведенні з 5-, 6-денного робочого тижня на змінний, працівники мають

бути попереджені не ніж за 2 місяці. Проте під час пандемії для зміни на такий режим роботи достатньо заяви працівника та її погодження від роботодавця.

Для того, щоб здійснити зміну звичайного режиму на змінний, необхідно, щоб саме такий режим роботи був передбачений у правилах внутрішнього трудового розпорядку. Також має зазначатися тривалість щоденної роботи, черговість працівників і графік змін, який регламентує початок і кінець роботи. Оплата проводиться за фактично виконану роботу, тобто відпрацьований час.

В історичній ретроспективі інститут простою часом був набагато сприятливішим для працівника, аніж нині [5, с.14]. Стаття 34 КЗпП дає визначення простою. Простою - це призупинення роботи, що викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами. Закон № 530-IX зазначає, що карантин вважається непереборною силою. Під час простою зберігаються трудові відносини між працівником і роботодавцем, а також оплачується з розрахунку не нижче від 2/3 тарифної ставки (окладу), встановленої працівникові відповідного розряду.

Від 22 квітня 2020 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». Вона запроваджує фінансову допомогу по частковому безробіттю в умовах карантинних обмежень. Під час простою також виникає право на таку підтримку. Допомога надається Державним центром зайнятості застрахованим особам. За словами осіб, які користувалися таким своїм правом зазначається, що процедура досить важка та довготривала. За статистикою з 12763 поданих заяв роботодавцями, лише 9204 отримали вищевказану допомогу.

Таким чином, зазначені форми організа-ції праці дозволяють певною мірою проти-стояти загрозам пандемії COVID-19 та, зрештою, створюють додаткові можливості для зайнятості, сприяють оптимізації процесу праці та дозволяють забезпечити безпекові та соціальні гарантії працівника [6, с.112].

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.06. 2022).
2. Кодекс законів про працю України України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1971. додаток до № 50. ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 01. 06. 2022).
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 16. ст.100 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення 01. 06. 2022).
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020. № 18. ст.123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення 01. 06. 2022).
5. Золотухіна Л. Забезпечення інтересів сторін трудових відносин під час простою в умовах пандемії - Лілія Золотухіна - Law. State. Technology, 1, 12–19,. 2021. – URL: <http://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/4/2> (дата звернення 01. 06. 2022).
6. Кудрявцева І. В. Трансформація відносин у сфері праці в умовах пандемії: щодо питання правового регулювання - І. В. Кудрявцева - Актуальні проблеми права: теорія і практика №2(40). 2020. URL: <http://46.250.119.151/index.php/actual-law/article/view/122/119> (дата звернення 01. 06. 2022)

*Олаз В.І.
здобувач вищої освіти
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РЕГРЕС ТА СУБРОГАЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ

Страхове право в Україні, у своїй еволюції, знайшло відображення значних протиріч в регулюванні страхових відносин. Тому, доречним є аналіз можливості використання терміну суброгації та регресу, в тому числі логічного відокремлення цих понять, при виплаті страхового відшкодування, й особливо при страхуванні цивільної відповідальності.

Метою дослідження є аналіз ознак понять «регрес» та «суброгація», а також їх теоретичне та практичне розмежування.

Незважаючи на кількість досліджень з цієї теми (В. В. Вітрянський, С. В. Дедіков, В. Базилевича, Н. Внукової, О. Вовчак, О. Гаманкової, О. Залєтова, Ю. Клапків, О. Самбір, Л. Зубкова, Я. Головачов та інші), вона все ж залишається не розкритою в деяких аспектах.

Страховики, при зверненні до суду з запитом про повернення коштів від винної особи, які були виплачені за договорами страхування, зазвичай не передбачають можливості відшкодування шкоди шляхом суброгації. Посилаючись на норми, які стосуються інституту суброгації в цивільному праві, вони планують стягнути відшкодування в порядку регресу. Суди, в свою чергу, розглядають саме такі вимоги.

Проведене дослідження дозволило нам зробити наступні висновки:

1. Суброгацією є право вимоги страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором страхування до особи, яка є відповідальною за завдані збитки. Регрес - це право особи, яка здійснила відшкодування шкоди заподіяної не її діями звернутися з вимогою про повернення виплаченого до боржника, з вини якого не заподіяно шкоди.

2. Умовами застосування регресу є: 1. Право такої вимоги до винної особи має третя особа після виконання нею зобов'язання перед потерпілим. 2. Після припинення зобов'язання з відшкодування шкоди.

3. Стосовно суброгації, то для її застосування виділяють дві такі умови:

1. Укладення договору страхування, в якому не передбачена заборона суброгації. 2. Вказівка в законі про перехід прав кредитора до іншої особи [1, с. 25].

4. Попри те, що інститут суброгації у страховому праві підмінив собою інститут регресу, час від часу з'являється необхідність застосування останнього, через те, що в деяких ситуаціях застосування суброгації є неможливим. В правовідносинах іноді виникають такі ситуації, що в страховій компанії не має можливості змінити сторону, яка буде відповідати за завдану шкоду, і в таких випадках застосовується інститут регресу.

5. Суброгація має деякі важливі відмінності від регресу. Однією головною відмінністю суброгації від регресу є те, що при першому - правовідносини, які вже виникли продовжують існувати з усіма забезпеченнями, строком позовної давності та ін., а регрес створює нове правовідношення. Суброгація - це перехід прав до третьої особи на основі закону. Регрес - це право, що виникає у особи внаслідок платежу. При суброгації до страховика переходить право, що вже з'явилося (з тої миті, коли було заподіяно шкоди) у страхувальника. Право регресу - це право зворотної вимоги, що виникає у регредієнта до винної особи на тих підставах, що страховик перед тим провів реалізацію прав за страховим зобов'язанням, виплативши відшкодування шкоди страхувальникові, тобто право регресу виникає з моменту сплати за третю особу [2, с. 524]. У рішенні по справі №489/484/21 від 26.10.2021 суд зазначає, що регрес, це нове право що виникає у особи внаслідок здійснення платежу. Таке право є правом зворотної вимоги страховика до страхувальника, через те що перший виконав обов'язок за страховим зобов'язанням. Таким чином у страховому праві відповідальність, навіть після виконання зобов'язання страховиком суброгація не припустима,

оскільки виникають правовідносини із відшкодування витрат у порядку регресу [3].

6. Важливим є те, що при вирішенні спорів про право зворотної вимоги страховика суди повинні розрізняти поняття «регрес» та «суброгація». У випадку суброгації здійснюється тільки заміна осіб у тому зобов'язанні яке вже існує, тобто заміна активного суб'єкта, зі збереженням самого зобов'язання. У такому випадку страхувальник передає свої права страховикові на умовах договору та сприяє втіленню останнім, отриманих суброгаційних прав. У разі регресу одне зобов'язання замінює собою інше, але переходу прав від одного кредитора до іншого не відбувається. Суброгація є так званим правозмінюючим юридичним фактом, а регрес правоприпиняючим-правовстановлюючим [4, с. 144].

Підсумовуючи, можна зазначити, що регрес та суброгація є різновидом права зворотної вимоги. І у випадку першого, і у випадку другого, вже сплачені кошти мають бути повернуті особі, яка їх виплатила, у межах обсягу виплати та наявності вини заподіювача шкоди. Однак, між ними існує концептуальна різниця стосовно продовжуваності правовідносин. Так, при суброгації правовідношення продовжується при переході прав кредитора за законом, при регресі – виникає нове. Головним чином це впливає на обчислення строків позовної давності у цивільних правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Організаційно-правове забезпечення страхової діяльності в Україні: навч.-метод. посібник [Є.О. Харитонов, О.І. Сафончик, О.С. Адамова та ін.]. Одеса : Фенікс, 2020. 121 с.
2. Головачов Я.В. Цілі застосування суброгації у страхових правовідносинах I Я.В. Головачов II Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 2011. Вип. 59. С. 523-528
3. Вишгородський районний суд Київської області рішення по справі №489/484/21 від 26.10.2021
4. Самбір О. Є. Суброгація та регрес: до питання про співвідношення понять О. Є. Самбір. Університетські наукові записки. 2013. С. 140–147.

СЕКЦІЯ 3.

**Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.
Кримінальний процес та криміналістика; правоохоронна та експертна
діяльність. Судоустрій; прокуратура та адвокатура**

Грібов М.Л.

*провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор*

ВИКОРИСТАННЯ НЕПРАВДИВИХ ВІДОМОСТЕЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Використання неправдивих відомостей (інакше кажучи, обман, брехню), здебільшого, вважають показником нечесності людини, складовою її аморальної та (або) протиправної поведінки. Це стосується усіх сфер життєдіяльності суспільства та розповсюджується як на побутові відносини, так і на процеси правотворення та правозастосування.

Зокрема, у ч. 1 ст. 67 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України передбачено, що за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду свідок несе кримінальну відповідальність. Частина 1 ст. 70 КПК України встановлює, що за завідомо неправдивий висновок експерт несе відповідальність, встановлену законом.

У ч. 2 ст. 96 КПК України зазначається, що для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Положення щодо відповідальності за надання неправдивих відомостей суду та стороні обвинувачення також містяться у ч. 2 ст. 102, ч. 3 та ч. 9 ст. 224, ч. 3 ст. 226, ч. 1 ст. 352, ч. 1 ст. 353, абз. 3 ч. 1 ст. 356, п. 1 ч. 2 ст. 459. У всіх вказаних випадках йдеться про показання свідків, потерпілих, висновки

спеціалістів та експертів. Надання ними неправдивих відомостей розглядається як протиправне.

Проте аналіз практики засвідчує, що неправдиві відомості часто використовуються підозрюваними, обвинуваченими, їх захисниками: від надання сфальсифікованих документів на підтвердження неможливості з'явитися до суду до створення документального підтвердження штучного алібі.

Неправдиві відомості використовуються також і стороною обвинувачення – слідчим, прокурором та оперативними працівниками, які діють за їх дорученням. Інколи це пов'язано з намаганням штучно збільшити показники роботи, а інколи – із отриманням неправомірної вигоди або із зловживанням службовим становищем з інших мотивів. І у першому, і у другому випадку використання неправдивих відомостей буде мати явно протиправний характер.

Але існують випадки, коли неможна однозначно стверджувати, про протиправність використання неправдивих відомостей стороною обвинувачення. Йдеться про ті випадки, коли зазначені відомості використовуються з метою виконання завдань кримінального провадження та на підставі закону.

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 273 КПК України, за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється.

Аналіз практики засвідчує, що відповідні несправжні (імітаційні) засоби (документи, речі, підприємства, установи, організації), що використовуються при проведенні НСРД, є носіями завідомо неправдивих відомостей, що

використовуються стороною обвинувачення для виконання завдань кримінального провадження.

Фактично це засоби забезпечення негласності, до яких серед іншого належать: засоби маскуванню – матеріальні знаряддя для зміни зовнішнього вигляду суб'єктів НСРД, їх апаратури, обладнання, приміщень й транспорту; засоби прикриття – письмова та усна дезінформація (у тому числі документи) щодо суб'єктів НСРД, їх дій, апаратури, обладнання, приміщень й транспорту; засоби, що в процесі НСРД мають виконувати функцію певних матеріальних об'єктів (знаряддя або предмету злочину) чи юридичних утворень (підприємств, установ, організацій), пов'язаних із вчиненням злочину.

Крім того, ст. 271 КПК України передбачає, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Аналіз практики органів досудового розслідування та оперативних підрозділів засвідчує, що специфічною ознакою контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину є інсценування дій (подій, обставин) кримінального правопорушення та (або) імітування його наслідків. Мета такого інсценування полягає у тому аби зафіксувати дані, що підтверджують прийняття особою рішення (самостійного та остаточного) про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Таке рішення може знайти свій зовнішній вираз лише у діях особи з готування (ст. 14 КК України) або замаху (ст. 15 КК України) на конкретне діяння, що передбачене особливою частиною КК України. Саме ці дії і підлягають фіксації.

Отже інсценування дій (подій, обставин) можна вважати основним змістоутворюючим компонентом названих форм контролю за вчиненням

злочину. Таке інсценування і є наданням особі, яка замислила (за даними сторони обвинувачення) вчинення злочину.

Пунктом 1.13. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні передбачено, що виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами [1]. Словосполучення «легенда прикриття» у даному випадку прямо вказує на необхідність використання неправдивих відомостей.

Те саме стосується і п. 1.11.7. зазначеної інструкції, де сказано, що обстеження публічно не доступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення [1]. Але в даному випадку на необхідність використання неправдивих відомостей вказує словосполучення «під псевдонімом».

Отже, при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий або за його дорученням оперативні підрозділи можуть правомірно використовувати неправдиві відомості, тобто займатися обманом осіб, які є об'єктами зазначених дій, а також їх оточення.

У зв'язку з цим виникає проблема визначення межі правомірності використання неправдивих відомостей, якої у законодавстві фактично немає, як і прямого визнання можливості використання стороною обвинувачення таких відомостей. Це призводить до негативних наслідків, коли використання неправдивих відомостей грубо порушує права і свободи громадян, переростає у

провокацію злочину. Так, за слушним зауваженням М. А. Погорецького, результати аналізу вітчизняної правозастосовної практики свідчать про те, що у практичній діяльності правоохоронні органи України допускають провокації вчинення злочинів, особливо передбачених статтями 368–369-² КК України, хоча і ст. 370 КК України передбачена кримінальна відповідальність за провокацію підкупу, а також у передбачених статтями 305–309, 311, 321, та ін. КК України. Особливо правоохоронні органи України допускають провокації вчинення злочинів у ході такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) та при проведенні таких ОРЗ як контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. При цьому звертає на себе увагу і викликає занепокоєність те, що у 56% опитаних прокурорів, 65 % опитаних слідчих та 72% опитаних оперативних працівників вважають за доцільне розширення можливостей застосування провокації у правоохоронній діяльності [2, с. 40].

Таким чином у КПК України доцільно прямо передбачити можливість використання неправдивих відомостей (дезінформації) з метою виконання завдань кримінального провадження – з чітким та вичерпним переліком випадків та меж такого використання.

Список використаних джерел:

1. Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена Наказом ГП України, МВС України, СБУ, Адміністрації ДПС України, Мін-ва фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 року №144/1042/516/1199/936/1687/51

2. Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності . Вісник кримінального судочинства. 2016. № 1. С. 33–43.

Шамара О.В.

*радник директора, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,*

Книженко О.О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії Служби безпеки України,*

Комашко В.В.

*кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України,
завідувач відділу правової та антикорупційної
політики Центру безпекових досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ, ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОАНТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Преамбулою Конституції України визначено, що Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, приймає цю Конституцію - Основний Закон України.

Статтею 85 Основного Закону України, у пункті п'ятому до повноважень Верховної Ради України віднесено визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

На виконання своїх повноважень Верховною Радою України прийнято Закон України «Про національну безпеку України», де у статті 3 визначено, що одним із фундаментальних національних інтересів України є інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації

Північноатлантичного договору (далі – НАТО), розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Положеннями статті 102 Основного Закону України визначено, що Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Стратегією національної безпеки України, уведеною в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 визначено, що, ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є європейська і євроатлантична інтеграція. Серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов Стратегією визначено, що спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу. Крім того, зазначено, що для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна має забезпечити системність реформування Національної поліції України, посилити кримінальну поліцію та органи досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю.

Окремо, слід звернути увагу на Стратегію забезпечення державної безпеки, затверджену Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. Стратегія забезпечення державної безпеки визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки.

У пункті 5 Стратегії забезпечення державної безпеки Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, що кореспондується зі статтею 1 Закону України «Про Службу безпеки».

Стратегією забезпечення державної безпеки визначено у пункті 10, що спеціальні служби окремих іноземних держав продовжують розвідувально-підбивну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовувати організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб для зміцнення інфраструктури впливу. Також, серед основних завдань державної політики у сфері забезпечення державної безпеки у пункті 24 Стратегії забезпечення державної безпеки визначено удосконалення контррозвідувального забезпечення державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, оборонного, економічного і науково-технічного потенціалу, економічної безпеки, об'єктів критичної інфраструктури від впливу суб'єктів розвідувально-підбивної діяльності, а також інтенсифікація боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидія руйнуванню державного апарату та місцевого самоврядування у зв'язку з поширенням системної корупції в державних органах.

Статтею 116 Основного Закону України визначено, що Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 16 вересня 2020 р. №1126-р схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю, в якій, зокрема, зазначено, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки. Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установлення корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади,

органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України. Окрему увагу слід звернути на той факт, що організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та спричинення шкоди національній безпеці. Наявні умови для використання окремими громадськими об'єднаннями організованої злочинності як засобу політичної боротьби та придушення демократії.

Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у статті п'ятій визначено систему органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю до якої входять спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи та державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій.

До державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, станом на лютий 2022 року не віднесено жодного державного органу. Проте, Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачено, що в разі необхідності Верховною Радою України на постійній або тимчасовій основі можуть бути створені й інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю.

До державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, Законом віднесено: органи Національної поліції і Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України; Бюро економічної безпеки України. Попри те, що в Україні вже майже п'ять років

функціонує Державне бюро розслідувань, повноваження цього органу щодо участі у боротьбі з організованою злочинністю належним чином на законодавчому рівні не унормовані. Визначені ж пунктом 2 частини першої статті 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» повноваження цього органу зведено виключно до здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вжиття заходів до їх усунення. Тобто, ДБР не будучи державним органом, який спеціально створений для боротьби з організованою злочинністю і не являючись державним органом, який бере участь у боротьбі з організованою злочинністю (ст. 5 ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), на сьогодні наділений правом виключно щодо здійснення інформаційно-аналітичних заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до його компетенції.

Ще більш не визначена ситуація і щодо повноважень ДБР із взаємодії органів прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України у питаннях боротьби з організованою злочинністю (ст.16 ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), оскільки ДБР не визначено й суб'єктом взаємодії з цих питань. Адже саме виключно приписами частин 4-6 ст.16 вказаного Закону встановлюється, що умови і порядок обміну інформацією між підрозділами Служби безпеки України та підрозділами органів Національної поліції регулюються спільними нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України (ч.4); передача оперативної інформації спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю територіальним органам Національної поліції і Служби безпеки України допускається тільки за згодою і за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального підрозділу (ч.5); територіальні органи Національної поліції і Служби безпеки України (у межах

відомств) зобов'язані передавати відповідним спеціальним підрозділам оперативну інформацію, документи та інші матеріали, пов'язані з організованою злочинністю, а також кримінальні провадження через відповідного прокурора на письмову вимогу спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Керівники територіальних органів Національної поліції, Служби безпеки України забезпечують взаємодію із спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю і сприяють виконанню поставлених перед спеціальними підрозділами завдань (ч.6).

Серед такої кількості органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, неодмінно повинна бути координація цього процесу.

Таку координацію можуть виконувати органи прокуратури, через призму правозастосування статті 25 Закону України «Про прокуратуру», якою визначено, що Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора.

Проте, органи прокуратури обмежені в реалізації координаційної функції у сфері боротьби з організованою злочинністю щодо розвідувальних органів та до кінця не відомо, яким чином буде реалізована така координація щодо контррозвідувального органу, оскільки кінцевого узгодженого статусу Служби безпеки України не існує та не прийнято Верховною Радою України відповідного Закону, в рамках реформи Служби безпеки України.

У зв'язку із наведеним вище та констатованою у Стратегії боротьби з організованою злочинністю відсутністю системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю (неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері, застаріле та розбалансоване нормативно-правове забезпечення з питань боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби) призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею, що зумовлює необхідність розгляду питання створення спеціального органу для боротьби з організованою злочинністю. Орган, який здійснюватиме боротьбу, з організованою злочинністю стратегічного рівня, яка становить пряму загрозу національній безпеці слід визначити державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

Крім того, інформаційно-аналітичне забезпечення координаційної функції у сфері боротьби з організованою злочинністю припустимо покласти на Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, який є робочим органом при Раді національної безпеки і оборони України та здійснює опрацювання питань боротьби з організованою злочинністю, що мають міжгалузевий характер, забезпечує науково-аналітичне та прогнозне супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України з проблем боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України від 26 лютого 2007 року № 144/2007).

Беручи до уваги, що Центр з проблем боротьби з організованою злочинністю має міжвідомчий характер, його особовий склад повинен бути представлений кращими фахівцями державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю визначених, Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», та відрядженими до Центру для виконання відповідних завдань. Загальна

координація та спрямування діяльності Центру повинна здійснюватися Радою національної безпеки і оборони України через секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

Окремо стоїть питання унормування на рівні Закону взаємодії державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, визначених Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Статтею 16 Закону (Редакція від 25.11.2021, підстава - 1150-IX) визначено взаємодію у цьому питанні виключно органів прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України. Взаємодія органів доходів і зборів, органів Державної прикордонної служби України та органів державного фінансового контролю; органів і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувального органу Міністерства оборони України; Служби зовнішньої розвідки України; Національного антикорупційного бюро України; Бюро економічної безпеки України, Державного бюро розслідувань у питаннях боротьби з організованою злочинністю Законом не врегульовано.

Також, слід звернути увагу на те, що на підставі резолюції 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року прийнято Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Зазначена Конвенція підписана Україною 15.11.2000, ратифікована 04.02.2004. Дата набуття чинності Конвенції для України – 21.05.2004. Мета цієї Конвенції полягає у сприянні співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею.

У зв'язку із чим слід торкнутись проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» (реєстраційний №3196-д) щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України». У прикінцевих та перехідних положеннях передбачено внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та пропонується викласти статтю 5, у такій

редакції «Стаття 5. Система державних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю

1. Систему державних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю становлять:

а) державні органи, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

б) державні органи, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю.

2. До державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю в межах покладених на них завдань та функцій, належать: а) органи прокуратури України; б) Національна поліція України; в) Бюро економічної безпеки України; г) Державне бюро розслідувань; г) Національне антикорупційне бюро України».

Таким чином, законопроектом запропоновано виключити з числа державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, Службу безпеки України. Такий підхід протирічить Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України, схваленого рішенням Ради національної безпеки і оборони України.

При цьому законодавець залишає без змін пункт третій статті 5 Закону, де зазначається, що до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать: а) органи Національної поліції і Служби безпеки України;

б) органи прокуратури України;

в) органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю;

д) органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори;

е) розвідувальний орган Міністерства оборони України;

є) Служба зовнішньої розвідки України;

ж) Національне антикорупційне бюро України;

з) Бюро економічної безпеки України.

Досвід деяких країн членів НАТО та ЄС свідчить, що на сьогодні, наприклад, пріоритетами Федерального бюро розслідування США є: захист США від терористичних актів; захист США від зовнішньої розвідки, шпигунства та кібероперацій; боротьба зі значною кіберзлочинністю; боротьба з державною корупцією на всіх рівнях; захист громадянських прав; боротьба з транснаціональними злочинними організаціями; боротьба з тяжкими злочинами; боротьба з насильницькими злочинами¹.

Основними напрямками роботи Агентства внутрішньої безпеки Польщі (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego) є: контррозвідка, боротьба з тероризмом, протидія розповсюдженню засобів масового ураження, боротьба з економічними злочинами, боротьба з організованою злочинністю, боротьба з корупцією, захист таємної інформації, аналітика².

SRI – головна розвідувальна служба Румунії, що спеціалізується на зборі, оцінці і управлінні розвідувальною інформацією. Серед основних завдань SRI є запобігання і протидія шпигунству, тероризму та транскордонній організованій злочинній діяльності, яка за своїм характером і масштабом впливає на національну безпеку; захист румунських демократичних цінностей, забезпечення безпеки громадян, а також безпеки економічної та секретної інформації.³

Зважаючи на вищезазначене слід констатувати, що існує необхідність розділити боротьбу з організованою злочинністю в Україні на тактичний та стратегічний рівень.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», державна безпека визначена, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

---

¹ <https://www.fbi.gov/about/mission>.

² <https://www.abw.gov.pl/pl/>

³ <https://www.sri.ro/mission-vision-values>

Стратегією національної безпеки України, уведеною в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, визначено, що, урахувавши фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов визначено спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, які продовжують розвідувально-підбивну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу.

Серед загальних загроз організованої злочинності в Україні Стратегією боротьби з організованою злочинністю, схваленою розпорядженням від 16 вересня 2020 р. №1126-р, визначено, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки. В Стратегії зазначено, що організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди національній безпеці.

Саме наведене вище слід віднести до стратегічного рівня боротьби з організованою злочинністю, який повинен бути покладений на державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

У статті 29 (підготовка кадрів і технічна допомога) Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності зазначено, що кожна Держава-учасниця у необхідних межах здійснює, розробляє чи вдосконалює конкретні програми підготовки персоналу правоохоронних органів, у тому числі працівників прокуратури, органів досудового розслідування і співробітників митних органів, а також інших співробітників, що відповідають за попередження, виявлення і припинення

злочинів, що охоплюються цією Конвенцією. Такі програми можуть включати відрядження співробітників і обмін ними. Вони запроваджуються, зокрема й у тій мірі, в якій це допускається внутрішнім законодавством, з вичерпних напрямів, визначених Конвенцією:

a) методи, що використовуються при попередженні, виявленні та припиненні злочинів, що охоплюються цією Конвенцією;

b) маршрути і засоби, що використовуються особами, підозрюваними у причетності до злочинів, що охоплюються цією Конвенцією, у тому числі в державах транзиту, а також відповідні заходи у відповідь;

c) спостереження за переміщенням предметів контрабанди;

d) виявлення і спостереження за переміщенням доходів від злочинів, майна, устаткування чи інших засобів вчинення злочинів і за методами передачі, приховування чи утаювання таких доходів, майна, устаткування чи інших засобів вчинення злочинів, а також методи, що використовуються у боротьбі з відмиванням коштів та іншими фінансовими злочинами;

e) збір доказів;

f) способи контролю в зонах вільної торгівлі та вільних портах;

g) сучасне устаткування і методи, що використовуються в роботі правоохоронних органів, включаючи електронне спостереження, контрольовані поставки й агентурні операції;

h) методи, які використовуються в боротьбі з транснаціональними організованими злочинами, які вчиняються з використанням комп'ютерів, телекомунікаційних мереж та інших видів сучасної технології;

i) методи, які використовуються при захисті потерпілих і свідків.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності передбачає, що Держави-учасниці сприяють одна одній у плануванні і здійсненні програм досліджень і підготовки кадрів, покликаних забезпечити обмін спеціальними знаннями у сферах, згаданих у пункті 1 статті 26, і з цією метою використовують також у відповідних випадках регіональні та міжнародні конференції і семінари для сприяння

співробітництву й обговоренню проблем, що становлять взаємний інтерес, у тому числі особливих проблем і потреб держав транзиту.

Якщо торкнутись питання підготовки персоналу правоохоронних органів, у тому числі працівників органів досудового розслідування а також інших співробітників, що відповідають за попередження, виявлення і припинення злочинів, що охоплюються Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності, то слід констатувати певні не вирішені питання.

Система підготовки персоналу правоохоронних органів, що віднесені до системи органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» є розбалансованою.

Так, Кабінетом Міністрів України постановою від 12.05.2021р. № 467 затверджено Положення про вищі військові навчальні заклади, яким визначається порядок організації діяльності вищих військових навчальних закладів, склад, права та обов'язки учасників освітнього процесу. Положенням передбачено, що рішення про утворення, реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) чи ліквідацію навчального закладу приймається Кабінетом Міністрів України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.11.2021 р. № 1407-р, на підставі пропозиції Міністерства освіти і науки ліквідовано Академію Служби зовнішньої розвідки України.

У зв'язку із наведеним вище та наявним досвідом деяких країн членів НАТО, набуває актуальності питання утворення єдиного вищого навчального закладу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для сектору безпеки, що буде відповідати реалізації положень Стратегії національної безпеки України, у тому числі у сфері зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору, в частині взаємосумісності складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу. Це також дозволить ефективно виконувати статтю 29 Конвенції

Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, в рамках підготовки кадрів (розвідувальних та контррозвідувальних органів), які входять в систему органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю.

Так, в Берліні 12 листопада 2019 р. спецслужби Німеччини урочисто відкрили новий центр підготовки органів державної розвідки (Zentrum für Nachrichtendienstliche Aus-und Fortbildung, далі – ZNAF). Установа стала першим об'єднаним навчальним центром Федеральної розвідувальної служби (Bundesnachrichtendienst, BND) та Федерального відомства із захисту Конституції (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV). За задумом керівництва спецслужб, запровадження спільної професійної підготовки персоналу BND і BfV на базі ZNAF дозволить створити співтовариство фахівців, які взаємодіють один з одним, і виробляти у них загальне розуміння завдань, які вирішуються. Основна місія ZNAF – проведення спільної підготовки спеціалістів нетехнічних служб, які проходять дворічне чи трирічне навчання. За цей період слухачі вивчають способи отримання та аналізу інформації про поточні політичні та економічні виклики і екстремістські прагнення. Підготовка також включає приховану організацію роботи з джерелами та вивчення цільових персон, а також правові та етичні засади розвідувальної роботи. Для отримання практичних навичок передбачається кілька стажувань у кожній зі спецслужб Німеччини.

Принагідним буде згадати положення статті 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», якими визначено, що систему Державного бюро розслідувань складають центральний апарат, територіальні управління, спеціальні підрозділи, навчальні заклади та науково-дослідні установи. Указом Президента України від 5 лютого 2020 року №41/2020, яким затверджено організаційну структуру Державного бюро розслідувань, передбачено – Інститут підготовки кадрів Державного бюро розслідувань та Науково-дослідний інститут судових експертиз Державного бюро розслідувань.

Станом на лютий 2022 року, з моменту прийняття профільного Закону, тобто з 12 листопада 2015 року не створено навчального закладу та науково-дослідної установи Державного бюро розслідування, як то передбачено статтею 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань».

На підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2021 р. №1493-р офіційно надано початок діяльності та можливість виконання Бюро економічної безпеки України функцій та завдань щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» Бюро економічної безпеки України відповідно до покладених на нього завдань забезпечує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників Бюро економічної безпеки України. Статтею 19 Закону передбачено, що працівники Бюро економічної безпеки України проходять підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації не менше одного разу на два роки. Стаття 28 Закону передбачає, що для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів для Бюро економічної безпеки України можуть укладатися відповідні угоди із закладами вищої освіти. Які це будуть заклади та критерії щодо їх визначення на сьогодні залишається невідомим.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», працівники Національного бюро регулярно, але не рідше одного разу на два роки, проходять обов'язкове підвищення кваліфікації.

Згідно зі статтею 80 Закону України «Про прокуратуру» в Україні діє Тренінговий центр прокурорів України, який здійснює спеціальну підготовку та підвищення кваліфікації прокурорів. Щодо статусу прокуратури – питання дискусійне. Або вона є частиною системи правосуддя, як зазначає Конституція України, або правоохоронним органом, який відповідно до статті 25 Закону координує діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», у статті 2 визначено поняття «Правоохоронні

органи», до яких віднесено органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Якщо ж все ж таки вважати прокуратуру відповідно до статті 131¹ Конституції України, частиною системи правосуддя, а не правоохоронним органом, тоді, ймовірно, слід вести мову про іншу архітектуру побудови системи суб'єктів у сфері боротьби з організованою злочинністю та створення навчального закладу зі спеціальної підготовки і підвищення кваліфікації суддів та прокурорів – Академії правосуддя, що відповідатиме сучасній практиці Європейської спільноти.

Войтович Н.Ф.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

історичного факультету

Житомирського державного університету

імені Івана Франка

ВІЙСЬКОВІ ТА ВОЄННІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

З'ясування питання: військові та воєнні кримінальні правопорушення – має на теперішній час не тільки теоретичне, але і практичне значення.

З 24 лютого 2022 року, в день, коли сталося широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію незалежної України, відмежування таких кримінально протиправних діянь дає можливість правомірно притягнути осіб, що їх вчинили, до кримінальної відповідальності в Україні та до відповідальності в міжнародних судах, щоб отримати справедливе та невідворотне покарання.

Одинадцятий розділ Кримінального кодексу України (далі КК України) має назву «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» [1].

Стаття чотириста перша вищевказаного кодексу передбачає, що військовими кримінальними правопорушеннями (після набуття чинності змін до КК України в 2018 році, саме правопорушення, а не злочини, так як не всі діяння мають в санкції статей кримінальні покарання, які пов'язані з позбавленням волі) є передбачені даним розділом кримінально протиправні діяння проти встановленого діючим законодавством порядку несення та проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Тобто, понести кримінальне покарання за такі протиправні діяння, може лише спеціальний суб'єкт, а саме військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Розділ двадцятий КК України передбачає виключний перелік кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Поняття «воєнного злочину» в ньому відсутнє, однак, не тільки в даному розділі, передбачені діяння, які відповідають ознакам воєнних злочинів, які перераховані в Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут).

Конституція України вказує на те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

В зв'язку з тим, що воєнні злочини – це порушення міжнародного гуманітарного права, вони є одним з різновидів кримінально-караних діянь, як на національному, так і міжнародному рівнях.

Женевські конвенції (їх чотири) та Додатковий протокол до них вимагають від держав-підписантів криміналізувати порушення гуманітарного міжнародного права у національному законодавстві.

Нашою державою така вимога виконана і внесена до Кримінального кодексу України стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни». Крім того, це не єдиний воєнний злочин. До такою групи відносять і мародерство, і насильство над населенням у районі воєнних дій, погане поводження з військовополоненими, незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними.

На теперішній час, юрисдикцію, щодо воєнних злочинів, має Міжнародний кримінальний суд, який заснований на основі Римського статуту [3]. Ним розглядаються справи за вчинення злочинів проти людяності, геноциду, порушення законів та звичаїв війни. Міжнародний кримінальний суд розташований у Гаазі, однак засідання суду можуть проходити в будь-якому місті.

У відповідності до міжнародного законодавства строки давності за вчинення воєнних злочинів не передбачені.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що основною функцією виділення військових кримінальних правопорушень в окремий розділ Закону про кримінальну відповідальність є охорона суспільних відносин, які існують між державою і військовослужбовцями під час несення ними певного виду військової служби, яка полягає у їх професійній діяльності осіб та якщо вони придатні за станом здоров'я та віком, і пов'язана з охороною державного суверенітету, незалежністю та територіальною цілісністю. Такі кримінально протиправні діяння повинні спричинити істотну шкоду правилам проходження військової служби або поставити під загрозу правоохоронювальні інтереси, пов'язані з нею.

Що стосується воєнних злочинів, то вони посягають на міжнародно-правові принципи та приписи щодо правил та законів ведення війни.

Крім того, в міжнародному законодавстві, передбачена відповідальність певного військового командира за порушення його підлеглими приписів та норм міжнародного гуманітарного права при умові, що він знав або мав можливість дізнатися про вчинення такого роду протиправних діянь, однак не попередив чи не припинив їх вчинення.

Робота зі збору доказів російської агресії триває. Прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі Карім Хан проголосив назви 39 країн, серед них Польща, Велика Британія, Чехія, Австрія, Канада, Литва, які звернулися до МКС з пропозицією допомоги в такій важливій справі, а також закликав всіх, хто бере участь в бойових діях на території України, неухильно дотримуватись діючих норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2834>.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Римський статут міжнародного кримінального суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Удод А.М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

**ВІДМЕЖУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО
ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 345 КК УКРАЇНИ)
ВІД ОПОРУ ПРАЦІВНИКОВІ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 342
КК УКРАЇНИ)**

Кваліфікація суспільно-небезпечних діянь, які містять ознаки погрози або насильства, щодо працівника правоохоронного органу, завжди викликали труднощі, зокрема пов'язанні з відмежуванням їх від інших правопорушень. Відсутність правової визначеності в законодавстві призвела до того, що в правозастосовній практиці непоодинокими є випадки, коли судді по різному розуміють і застосовують норми, щодо захисту працівника правоохоронного органу від негативного впливу суб'єктів правопорушення.

Аналіз судово-слідчої практики, а також конструктивних особливостей складів злочинів, передбачених ст. 345 КК України в розрізі співвідношення загального та спеціального складів дає підстави виокремити наступні злочини, суміжні з досліджуваним: погроза вбивством (ст. 129 КК), умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК), а також середньої тяжкості (ст. 122 КК), легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК), побоїв (ст. 126 КК), втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК), опір працівникові правоохоронного органу (ст. 342 КК), посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК), хуліганство (ст. 296 КК).

При аналізі судово-слідчої практики досить багато помилок в кваліфікації було виявлено в тих, коли виникала потреба у відмежуванні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу від опору працівникові правоохоронного органу (ст. 342 КК). Розмежувальним критерієм в цьому випадку виступає, перш за все, обстановка, а також час вчинення злочину.

Щодо опору працівникові правоохоронного органу, то суспільно небезпечне діяння вчиняється безпосередньо під час та в обстановці виконання останнім своїх службових обов'язків й має на меті негайно перешкодити їх виконанню. При цьому характерним є саме фізичне протистояння, адже саме завдяки активним фізичним діям винному вдається (принаймні в принципі це можливо) досягти бажаного результату. При цьому опір як такий є формою прояву активної безпосередньої протидії виконанню працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків. Натомість для злочину, передбаченого ст. 345 КК України в більшості випадків час його вчинення не пов'язаний з безпосереднім виконанням працівником правоохоронного органу своїх обов'язків, у зв'язку з цим застосовується погроза або насильство. Крім того, якщо погрози або насильство мають на меті певним чином вплинути на виконання працівником правоохоронного органу своїх обов'язків, то ці вимоги висувуються щодо майбутніх дій правоохоронця, а не стосуються негайного їх задоволення. В іншому випадку матиме місце злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України.

Грунтуючись на викладених критеріях відмежування злочинів, передбачених ст.ст. 342 та 345 КК України, помилково слід визнати кваліфікацію, надану Шевченківським районним судом м. Києва діям винного, який вчинив злочин за наступних обставин. 04.07.2012 р. приблизно о 10 год. 30 хв, з метою забезпечення охорони громадського порядку та звільнення центрального входу приміщення ДП «Центр культурного та ділового співробітництва «Українській Дім» за адресою: м. Київ, вул. Хрещатик, 2, від агресивно налаштованого натовпу пікетувальників, працівники поліції, серед яких були ОСОБА_4, ОСОБА_3 та ОСОБА_5, вишикувались в ланцюг та почали рухатись до центрального входу вказаного приміщення. Коли працівники правоохоронного органу почали рухатись в бік центрального входу будівлі «Український Дім», невстановлені слідством особи з натовпу пікетувальників, які в цей час проводили несанкціонований мітинг поблизу «Українського будинку» з метою перешкодити працівникам поліції пройти до

центрального входу будівлі «Український Дім» почали умисно та цілеспрямовано хватати працівників правоохоронного органу за їх формений одяг, кидати скляні пляшки в їх сторону та наносити численні удари різними предметами по них. Особа_2 розпилила з балончика невідому речовину в працівників правоохоронного органу. В результаті таких дій працівникам поліції ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_5, які забезпечували охорону громадського порядку та перебували в цей час в строю з іншими працівниками правоохоронного органу, поблизу центрального входу ДП «Центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»(вул. Хрещатик, 2) були спричинені тілесні легкі тілесні ушкодження [1]. ОСОБУ_2 було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України.

Однак, вочевидь, мав місце саме опір працівникам правоохоронних органів, а не насильство щодо них у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків, що може бути пояснене метою, обстановкою та часом заподіяння ним тілесних ушкоджень. Винний, вчиняючи насильницькі дії, прагнув негайно припинити законні дії працівників правоохоронного органу. За часом і суспільно небезпечні дії, і виконання працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків співпадали та були, таким чином, в антагоністичних відносинах протидорства, чим, власне, й обґрунтовується категорія «опір».

Як можна пересвідчитись з наведеного вище прикладу, винний (а також інші невстановлені особи) діяв з метою перешкодити виконання працівниками правоохоронного органу своїх службових обов'язків, на що вказується у самому вирокі. При цьому дії, спрямовані на перешкоджання, за своїм характером мали на меті негайне припинення дій правоохоронців і саме з цією метою застосовувалось насильство. Таким чином, в даному випадку був вчинений злочин, передбачений ст. 342 КК України, тобто опір працівникові правоохоронного органу.

Таким чином, відмежування злочину, передбаченого ст. 345 КК України від суміжного правопорушення має ґрунтуватися на врахуванні специфіки правил кваліфікації при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правової норми, а також об'єктів злочинів. Крім того, конструктивні особливості погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу обумовлюють щільний зв'язок суспільно небезпечних дій винного із законною службовою діяльністю зазначеного працівника.

Список використаних джерел:

1. Вирок у кримінальній справі № 2610/26728/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28602834>

Ващук О. В.

*аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України*

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АУДИТОРА ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Становлення в сучасному розумінні аудиторської діяльності в Україні бере свій початок 22 квітня 1993 року з прийняттям Закону України «Про аудиторську діяльність».

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про аудиторську діяльність», аудитом визнавалася перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Нормативне забезпечення аудиторської діяльності покладалося на Аудиторську палату України, яка здійснювала сертифікацію аудиторів, надавала дозволи на зайняття аудиторською діяльністю, затверджувала програми підготовки аудиторів, норми і стандарти аудиту, а також вела Реєстр аудиторських фірм та аудиторів [1].

Таким чином, законодавче визначення аудиту після проголошення незалежності в Україні дозволило на більш високому рівні здійснювати

контроль якості аудиторської діяльності, що сприяло формуванню та розвитку аудиторської спільноти.

27 січня 1999 року Україна підписала Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 173), також пізніше 31 жовтня 2003 року була підписана Конвенція ООН проти корупції та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) від 15 травня 2003 року.

18 жовтня 2006 року зазначені міжнародно-правові акти були ратифіковані Верховною Радою України шляхом прийняття законів України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» та «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією».

О. М. Броневицька вважає, що міжнародно-правові акти щодо протидії та запобігання корупції, безумовно, мають кримінально-правовий характер і являють собою міжнародну домовленість, що виражається в єдиному формальному акті, який укладено між сторонами, двоє чи усі з яких є суб'єктами міжнародного права та володіють міжнародною правосуб'єктністю і правоздатністю укладати міжнародні договори, метою якої є боротьба з певними злочинними діяннями та запобігання таким злочинним проявам [2, с. 15].

Конституція України зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9) [3].

Закон України «Про міжнародні договори України» також вказує на те, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства (ст. 19) [4].

В зв'язку з цим були прийняті наступні закони, якими була встановлена кримінальна відповідальність аудитора: «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом»» від 18 травня 2010 року [5], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07 квітня 2011 року [6]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації» від 22 квітня 2011 року [7] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року [8].

21 березня 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), цілями якої є, зокрема, сприяння поступовому зближенню України з ЄС та його державами-членами [9].

21 грудня 2017 року з метою гармонізації національного законодавства у сфері аудиту з положеннями Директиви Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності [10] та Регламенту Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 537/2014 від 16 квітня 2014 року про конкретні вимоги стосовно обов'язкового аудиту суспільно значимих суб'єктів господарювання [11] було прийнято Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», який визначив правові засади аудиту фінансової звітності та закріпив основні принципи аудиторської діяльності [12].

22 листопада 2018 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» було введено в закон про кримінальну відповідальність поняття «кримінальне правопорушення», який набрав чинності з 01 липня 2020 року [13].

КК визначає аудитора спеціальним суб'єктом наступних кримінальних правопорушень: умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення (ст. 209¹); умисне розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках (ст. 232); незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 232¹); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ч. 2, ч. 3 ст. 358); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365²); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ч. 3, ч. 4 ст. 368⁴) [14].

Таким чином, генезис кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність аудитора як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, обумовлено підписанням та ратифікацією Кримінальної конвенції, Конвенції ООН та Додаткового протоколу. Вказівка в законі про кримінальну відповідальність на спеціального суб'єкта – аудитора, означає визнання законодавцем суспільної небезпечності вчинюваних аудитором діянь і можливості останнього завдати шкоди відповідним об'єктам кримінально-правової охорони.

Список використаних джерел:

1. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3125-12/ed19930422> (дата звернення: 28.05.2022).

2. Броневицька О. М. Відповідність норм кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 389 с.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 28.05.2022).

4. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 28.05.2022).

5. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» : Закон

України від 18.05.2010 р. № 2258-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-17/ed20100518#Text> (дата звернення: 28.05.2022).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17/ed20110407> (дата звернення: 28.05.2022).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо інсайдерської інформації : Закон України від 22.04.2011 р. № 3306-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3306-17> (дата звернення: 28.05.2022).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18/ed20130418#Text> (дата звернення: 28.05.2022).

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 21.03.2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20140321#Text. (дата звернення: 28.05.2022).

10. Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності : Директива Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 17.05.2006 р. № 2006/43/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_844#Text (дата звернення: 28.05.2022).

11. Про конкретні вимоги стосовно обов'язкового аудиту суспільно значимих суб'єктів господарювання : Регламент Європейського парламенту та Ради (ЄС) від 16.04.2014 р. № 537/2014. URL: https://www.apob.org.ua/?page_id=259 (дата звернення: 28.05.2022).

12. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19/ed20171221> (дата звернення: 28.05.2022).

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 28.05.2022).

14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.05.2022).

*Морозовська О. А.
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ВВЕДЕННЯ В ОБІГ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Законодавство ЄС містить прямі вимоги до держав-членів щодо здійснення ринкового нагляду. В країнах ЄС ринковий нагляд є важливим інструментом забезпечення виконання директив, зокрема, за допомогою заходів перевірки відповідності продукції чинним директивам здійснюється приведення продукції у відповідність вимогам щодо безпечності продукції. Застосовують принцип пріоритетності нижчої ланки в прийнятті рішень. Саме тому країни ЄС мають самостійно визначати адміністративні структури, що будуть використані для виконання їх зобов'язань у цій сфері. Цей принцип також стосується і кримінально-правових засобів реагування у разі умисного введення в обіг небезпечної продукції.

В Німеччині кримінальна відповідальність за виготовлення, введення в обіг та обробку небезпечної продукції передбачена в Кодексі про продовольчі товари та корми (далі – Кодекс ФРН) (в редакції від 10 березня 2017 року) [1].

Кодекс ФРН у § 58 містить наступні положення про покарання.

(1) Покарання, пов'язане з позбавленням волі до трьох років, або грошовий штраф застосовується до того, хто:

1. виготовляє або обробляє харчові продукти, які завдають шкоди здоров'ю, відповідно до п. а ч. 2 ст. 14 Регламенту (ЄС) № 178/2002;

2. вводить в обіг як харчові продукти речовини, які не є харчовими продуктами, та споживання яких завдає шкоди здоров'ю відповідно до п. а ч. 2 ст. 14 Регламенту (ЄС) № 178/2002;

3. порушуючи п. б ч. 2 ст. 14 Регламенту (ЄС) № 178/2002, виготовляє, обробляє або вводить в обіг продукти, ідентичні харчовим продуктам, які непридатні до споживання людиною;

4. вводить в обіг харчові продукти, вироблені твариною, якщо в них є фармакологічно активні речовини або їх метаболіти, які перевищують встановлені максимальні кількості на підставі ст. 14 Регламенту (ЄС) № 470/2009 Європейського парламенту та Ради від 6 травня 2009 року про створення процедури Співтовариства щодо визначення максимальної кількості залишків фармакологічно активних речовин у харчових продуктах тваринного походження. Якщо фармакологічно активні речовини, які дозволені або зареєстровані як лікарські засоби або дозволені як кормові добавки, використовувалися у годівлі живої тварини, то дозволяється вводити в обіг харчові продукти, отримані від тварини лише у тому випадку, якщо дотримано встановлених термінів очікування [2];

5. виготовляє або обробляє предмети першої необхідності таким чином, щоб вони могли за належного або передбачуваного застосування заподіяти шкоду здоров'ю через їх склад речовин, особливо через токсикологічні діючі речовини або через забруднення;

6. вводить в обіг як предмети першої необхідності предмети або засоби, які можуть при належному або передбачуваному застосуванні завдати шкоди здоров'ю через їх склад речовин, особливо через токсикологічні діючі речовини або через забруднення;

7. використовує предмети першої необхідності при виготовленні або обробці харчових продуктів таким чином, що предмети першої необхідності можуть завдати шкоди здоров'ю при споживанні харчових продуктів.

Предметами першої необхідності є: матеріали та вироби, що контактують з харчовими продуктами, відповідно до ч. 2 ст. 1 Регламенту (ЄС) № 1935/2004 Європейського парламенту та Ради від 27 жовтня 2004 року про матеріали та вироби, призначені для контакту з харчовими продуктами; упаковки, ємності або інші обгорткові матеріали, призначені для контакту з косметичними засобами; предмети, які призначені для контакту зі слизовою оболонкою рота; предмети, призначені для особистої гігієни; іграшки та карнавальні приладдя; предмети, які призначені для контакту з тілом людини не тільки тимчасово, як, наприклад, предмети одягу, постільна білизна, маски, перуки, штучні вії, браслети тощо; засоби для очищення та догляду, призначені для господарської потреби або для предметів першої необхідності; засоби та предмети для покращення запаху в приміщеннях, де перебувають люди [3].

(2) Покарання також застосовується у разі порушення Регламенту (ЄС) № 178/2002 Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2002 роки про встановлення загальних принципів та вимог харчового законодавства, про заснування Європейського органу для безпеки харчової продукції та визначення процедури щодо безпеки харчової продукції, до якого внесено останні зміни Регламентом (ЄС) № 652/2014.

(2a) Несе покарання і той, хто:

1. порушує Регламент (ЄС) № 1334/2008 Європейського парламенту та Ради від 16 грудня 2008 року про ароматизатори та певні харчові добавки з властивостями ароматизаторів з метою застосування в та на харчових продуктах, а також про зміну Регламенту (ЄЕС) № 1601/91 Ради, Регламентів (ЄС) № 2232/96 та (ЄС) № 110/2008 та Директиви 2000/13/ЄС, в який внесені останні зміни Регламентом (ЄС) 2016/1244;

2. вводить в обіг харчовий продукт порушуючи п. 1 ч. 1 ст. 1 Регламенту (ЄС) № 124/2009 Комісії від 10 лютого 2009 року про встановлення

максимального вмісту кокціодіостатика, гістомоноостатика, які є у харчових продуктах на підставі неминучого занесення в корми для видів тварин нецільового призначення, до якого внесено зміни Регламенту (ЄС) № 6 /2012;

3. порушує Регламент (ЄС) № 10/2011 Комісії від 14 січня 2011 року про матеріали та предмети з пластмаси, призначених для контакту з продуктами харчування, до якого внесено останні зміни Регламентом (ЄС) 2016/1416.

Покарання зазнає так само той, хто порушує безпосередньо чинне положення підзаконного акта Європейського співтовариства або Європейського союзу, яке відповідає за змістом, зазначеним ч. 1, якщо постанова Уряду посиляється на кримінально-правову норму для певного складу злочину або порушує інше, ніж зазначене у ч. 2, безпосередньо діюче положення у підзаконних актах Європейського співтовариства або Європейського союзу, що відповідає за змістом регулювання, якщо постанова Уряду посиляється на кримінально-правову норму певного складу злочину (ч. 3).

Замах на вчинення правопорушення підлягає покаранню (ч. 4). В особливо тяжких випадках покарання тягне за собою позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років. Особливо тяжкий випадок, як правило, має місце, якщо винна особа зазначена у частинах 1, 2 або 3 своїми діями:

1. наражає на небезпеку здоров'я великої кількості людей,
2. наражає іншу особу на небезпеку смерті або завдає серйозної шкоди тілу чи здоров'ю або
3. досягає великого масштабу заради грубої власної вигоди чи інших майнових вигод (ч. 5).

Хто вчиняє з необережності одне із зазначених у частинах 1, 2, 2а або 3 діяння, той підлягає покаранню у виді позбавлення волі строком до одного року або покаранню у виді грошового штрафу (ч. 6).

Відповідно до ч. 3 § 3 Кодексу ФРН, обробкою є зважування, вимірювання, переливання, наповнення, етикетування, нанесення друку, упаковка, охолодження, заморожування, глибоке заморожування,

розморожування, складування, зберігання, транспортування, а також будь-яка інша діяльність, яка не повинна розглядатися як виготовлення або збут [1].

В Україні кримінально караними є умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах. Під введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, вважається введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує п'ятсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – нмдг) (ст. 227 КК України). Санкція статті передбачає покарання у виді штрафу від трьох тисяч до восьми тисяч нмдг з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [4].

Таким чином, у Німеччині передбачена кримінальна відповідальність за виготовлення, введення в обіг та обробку небезпечних харчових продуктів, речовин та предметів першої необхідності. Замах на вчинення заборонених дій або їх вчинення з необережності підлягають кримінальній відповідальності. Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення є небезпека для здоров'я великої кількості людей, небезпека смерті іншої особи, завдання серйозної шкоди тілу чи здоров'ю іншої особи, а також великий масштаб правопорушення заради власної вигоди чи інших майнових вигод. В Україні підлягають кримінальній відповідальності лише за введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, якщо загальна вартість цієї продукції перевищує п'ятсот нмдг.

Список використаних джерел:

1. Кодекс о продовольственных товарах и кормах от 03.06.2013 г. URL: https://agrardialog.ru/files/prints/kodeks_o_prodovolstvennih_tovarah_predmetah_pervoy_neobhodimosti_i_kormah.pdf (дата звернення: 29.05.2022).

2. Про створення процедури Співтовариства щодо визначення максимальної кількості залишків фармакологічно активних речовин у харчових продуктах тваринного походження : Регламент Європейського Парламенту і

Ради (ЄС) від 06.05.2009 р. № 470/2009. URL: http://portal.fsvps.ru/sites/fsvps/documents/1485966674462_470-2009.pdf (дата звернення: 29.05.2022).

3. Про матеріали та вироби, призначені для контакту з харчовими продуктами: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 24.10.2004 р. № 1935/2004. URL: <https://www.fsvps.gov.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/1935-2004.pdf> (дата звернення: 29.05.2022).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20211125#Text> (дата звернення: 29.05.2022).

Нежурбіда С.І.

доктор юридичних наук, доцент

Скулиш Є.Д.

доктор юридичних наук, професор,

*керівник наукового центру національної безпеки і права
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук*

ГАНС ГРОСС: НОВІ ФАКТИ З ЖИТТЯ ВЧЕНОГО У ЧЕРНІВЦЯХ

Постать фундатора криміналістики Ганса Гросса та його науковий спадок й надалі залишаються об'єктом уваги істориків, криміналістів, кримінологів в світі, зокрема й в Україні. Одним з прикладів такої уваги на теренах Буковини в останнє десятиріччя є публікація серії матеріалів про Ганса Гросса в загальнонаціональному правовому виданні «Юридичний вісник України» (Є. Скулиш та С. Нежурбіда) [8, 9]. Оpubлікований в Україні двомовний (німецька та українські мови) бібліографічний покажчик «Ганс Гросс» (С. Нежурбіда, М. Дячук, Р. Сабадаш, Є. Скулиш) був високо оцінений українськими та зарубіжними вченими [2]. Особливо слід відмітити популяризацію ідей та постаті Ганса Гросса на сторінках фахового видання Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, міжнародного науково-практичного юридичного журналу «Криміналіст першодрукований». Так, в цьому журналі, починаючи з 2015 року і по сьогодні, опублікований великий

масив статей і перекладів матеріалів про Ганса Гросса (М. Шепітько та С. Нежурбіда) [1, 3, 4, 5, 6, 7, 10]. А останній матеріал про Ганса Гросса, який підготували М. Шепітько та С. Нежурбіда у співавторстві, знайшов гідне місце в Енциклопедії з кримінального права, криміналістики та судових наук, виданої у 2021 році за підтримки Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, Міжнародного конгресу криміналістів, Української групи Міжнародної асоціації кримінального права та Всеукраїнської асоціації кримінального права [11]. З кожною публікацією інформація про Ганса Гросса стає доступнішою, що дозволяє, в свою чергу, постійно її систематизувати, бачити неточності в публікаціях (з подальшим їх усуненням), а також знаходити нові відомості, зокрема нові факти з життя Ганса Гросса в Чернівцях.

В травні 1896 року Гансу Гроссу відмовлено у присвоєнні звання приватдоцента за результатами проведеного ним наукового дослідження карного права, обмеженого наукою судового слідства (криміналістикою) («*Strafrecht mit der Beschränkung auf gerichtliche Untersuchungswissenschaft (Kriminalistik)*»), захист якого відбувався на юридичному факультеті університету Граца. Через два роки - 16 грудня 1898 року Гросс був призначений на посаду професора в університет у місті Чернівці, до якого він переїжджає у 1899 році. У Чернівцях Ганс Гросс, сповнений ідеями, не полишає, а активно здійснює наукову діяльність, спрямовану на їх відстоювання і просування. Так, він продовжує редагувати заснований ним у 1898 році журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики» (*Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*). Також, Гросс як професор Чернівецького університету, будучи членом Міжнародного криміналістичного товариства (*Internationale kriminalistische Vereinigung*) [23, S.21; 24, S.22; 25, S. 195], активно приймав участь у конгресі Міжнародного криміналістичного товариства 1899 року у Будапешті. Крім того, під час роботи в Чернівецькому університеті він опублікував статті «Криміналістичний Інститут» (*Kriminalistische Institute*) [13], «До питання про криміналістику» (*Zur Frage der Kriminalistik*) [14], «Задачі кримінальної психології» (*Kriminalpsychologische*

Aufgaben) [15], «Криміналістика» (Kriminalistik) [16]. Також Гросс в «Чернівецький період» став автором монографії «Підробка раритету» (Der Raritätenbetrug) [17] та автором «Енциклопедії криміналістики» (Encyklopädie der Kriminalistik) [18]. Що ще міг зробити/реалізувати Ганс Гросс у Чернівцях?

Ми звернули увагу на публікацію в Чернівецькій газеті «Bukowiner Post» за 1899 рік, в якій писалося про бажання у Чернівцях як столиці краю, державних органах та університеті існування Юридіко-державознавчого товариства, яке стало би центром для всіх, хто цікавиться юридичною та державознавчою сферами. Задля цього президент Земельного суду Клар, професор д-р права Клянвейтер та радник Земельного суду д-р права Грабшайд закликали до публічного обговорення цього питання. До закликів долучилися доктор Дорнбаум, статський радник Фекете, д-р права Генріх Кізлер, барон Ніколаус Мустяца, д-р права Мігліцький, земельний та статський радник Цахар [12, S. 2].

За результатами нашого дослідження було виявлено, що 24 січня 1900 року відбулись установчі збори, на яких було створено «Юридіко-державознавче товариство у Чернівцях» та обраний його керівний склад. Також повідомлялось, що у найближчий час розпочнуться лекції та дискусійні вечори. Очікувалось, що засноване Товариство стане місцем інтелектуального зібрання інтелігенції краю [19, S. 2-3]. Ми відшукали Статут «Юридіко-державознавчого товариства у Чернівцях». У ньому затверджені цілі Товариства: а) просування інтересу до юриспруденції та державознавства; б) обговорення правових та державознавчих питань; в) створення для своїх членів духовного та товариського центру (§ 2). Цих цілей, на думку його засновників, слід досягати: а) шляхом лекцій та дискусій з правових і державознавчих питань; б) шляхом представлення та, можливо, публікації звітів з правових та політичних питань; в) побудови читального залу і бібліотеки (§ 3) [26]. До співпраці й членства у Товаристві запрошувались усі, хто міг поділяти його цінності. Чи міг Ганс Гросс бути членом «Юридіко-державознавчого товариства у Чернівцях» та його активним функціонером?

Ми з'ясували що «Юридико-державознавче товариство у Чернівцях» активно функціонувало протягом 1900-1914 років – до початку Першої світової війни. Матеріалів, що підтверджують діяльність цього Товариства, у фондах Державного архіву Чернівецької області нам віднайти не вдалось. Однак аналіз місцевої преси за період 1900-1902 років (роки роботи Ганса Гросса в Чернівецькому університеті) дав позитивні результати, які дозволяють стверджувати, що Ганс Гросс був активним функціонером «Юридико-державознавчого товариства у Чернівцях».

Так, нам вдалось з'ясувати, що Ганс Гросс тричі виступав із доповідями на засіданнях Товариства. У перший раз доповідь «Задачі кримінальної психології» (*Kriminalpsychologische Aufgaben*) була здійснена ним 7 березня 1900 року в залі Чернівецької Ратуші [20, S. 3]. Вдруге – «Про сучасний стан криміналістики» (*Über die heutigen Stand der Kriminalistik*) – 26 жовтня 1900 року [21, S. 3]. Втретє – «Сучасний стан криміналістики» (*Der heutige Stand der Criminalistik*) – 9 листопада 1901 року [22, S. 4]. Актуальним залишається питання про зміст доповідей Ганса Гросса та реакція на них юридичної спільноти Буковини. Але, мабуть, це тема нашої нової доповіді.

Список використаних джерел:

1. Бахгизл, Кристиан. Грацская школа криминологии. Криминологический институт в Грацском университете Карла и Франца (1812-1978) пер. с англ. Сергей Нежурбида . Криминалистъ первопечатный. 2019. № 18. С. 24-42.

2. ГАНС ГРОСС : праці вченого та література про нього з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : до 100-річчя з дня смерті : бібліогр. покажч. уклад. : С.І. Нежурбіда, М.П. Дячук, Р.В. Сабадаш, Н.М. Загородна ; наук. ред. С.І. Нежурбіда, Є.Д. Скулиш ; авт. вступ. ст. : С.І. Нежурбіда, К. Пробст. Чернівці : Книги XXI, 2015. 222 с. (Серія «Вчені Чернівецького університету») Hans Gross : Werke des Wissenschaftlers und Arbeiten über ihn aus den Bücherbeständen der wissenschaftlichen Bibliothek der Nationalen Jurij Fedkowskytsch Universität

Czernowitz. Zum 100. Todestag. Bibliografisches Verzeichnis / Hrsg. von S. I. Neshurbida, M. P. Djatschuk, R. W. Sabadasch, N. M. Sahorodna. Wissenschaftliche Redaktion: S. I. Neshurbida, E. D. Skulysh. Einleitende Artikel: S. I. Neshurbida, K. Probst. Czernowitz, Knyhy - XXI, 2015. 222 S. Serie „Wissenschaftler der Universität Czernowitz“.

3. Грассбергер Р. Ганс Гросс (1847-1915) / пер. с англ. Сергей Нежурбида . Криминалисть первопечатный. 2017. № 14. С. 75-87.

4. Грассбергер, Роланд. Ганс Гросс – засновник криміналістики, його діяльність, опоненти та послідовники / пер. с фр. Наталя Сопилук; наукове редагування Сергій Нежурбіда // Криминалисть первопечатный. 2017. № 15. С. 69-75.

5. Каэмпферт В. Обмен информацией в преступном мире / пер. с англ. Сергей Нежурбида .Криминалисть первопечатный. 2016. № 13. С. 104-118.

6. Каэмпферт В. Властелин преступления и как он действует / пер. с англ. Сергей Нежурбида . Криминалисть первопечатный. 2016. № 12. С. 138-157.

7. Мюльбахер, Томас. Элементарно, мой дорогой Холмс! Ганс Гросс, отец криминалистики, и Артур Конан Дойль / пер. с англ. Сергей Нежурбида . Криминалисть первопечатный. 2019. № 18. С. 11-23.

8. Нежурбіда С.І., Скулиш Є.Д. Кримінологи університету Франца Йозефа у Чернівцях . Юридичний вісник України. 7-13 квітня 2017 року. № 14(1134). С. 14-15.

9. Нежурбіда, Сергій; Скулиш Євген. Ганс Гросс й університет Франца Йозефа в Чернівцях .Юридичний Вісник України. 25-31 липня 2015 року. № 29(1046). С. 14-15.

10. Шепітько М.В. Ганс Гросс . Криминалисть первопечатный. 2015. № 11. С. 122-127.

11. Шепітько М.В., Нежурбіда С.І. Gross, Hans Gustav Adolf. Кримінальне право, криміналістика та судові науки: енциклопедія / Валерій Шепітько, Михайло Шепітько. Харків: Право, 2021. С. 203- 207.

12. Eine juristisch-staatswissenschaftliche Gesellschaft in Czernowitz. Bukowiner Post. 17. Oktober 1899. Nr. 906. S. 2.
13. Gross H. Kriminalistische Institute // Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik. 1902. I Band.
14. Gross, Hans. Zur Frage der Kriminalistik // Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht. 1900. T. 13. S. 14-19.
15. Gross H. Kriminalpsychologische Aufgaben // Wiener Zeitung. 30. Mai 1900.
16. Gross, Hans. Kriminalistik // Deutsche Juristen Zeitung. 15. Februar 1901. No. 4. S. 77-80.
17. Gross, Hanns. Der Raritätenbetrug. – Berlin: Guttentag, 1901, VIII u. 288 S.
18. Gross, Hans. Encyklopädie der Kriminalistik. Leipzig, 1901.
19. Juristisch-staatswissenschaftliche Gesellschaft in Czernowitz. Bukowiner Rundschau. 28. Jänner 1900. XIX(3231). S. 2-3.
20. Juristisch-staatswissenschaftliche Gesellschaft in Czernowitz. Bukowiner Nachrichten. 9. März 1900 XIII(3429). S. 3.
21. Juristisch-staatswissenschaftliche Gesellschaft in Czernowitz. Bukowiner Rundschau. 26. October 1900. XIX(3452). S. 3.
22. Juristisch-staatswissenschaftliche Gesellschaft in Czernowitz. Bukowiner Rundschau. 7. November 1901. XX(3760). S. 4.
23. Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. Siebenter Band. Berlin: I. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, 1899. 288 S. – S. 21.
24. Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. Achter Band. Berlin: I. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, 1900. –421 S. S. 22.
25. Mitteilungen der Internationalen kriminalistischen Vereinigung. Neunter Band. Berlin: I. Guttentag, Verlagsbuchhandlung, 1902. –408 S. S. 195.
26. Statuten der juristisch-staatswissenschaftlichen Gesellschaft in Czernowitz. Czernowitz, 1900. 7 S.

Червінський В.В.
юрисконсульт   *ПрАТ*   «Вінницький
олійножировий комбінат»

ТРУДОВИЙ КОЛЕКТИВ ФОП ЯК СУБ'ЄКТ ПОРУЧИТЕЛЬСТВА ЗА ОСОБУ, ЯКА ЗВІЛЬНЯЄТЬСЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Наявність у законі про кримінальну відповідальність норм, які передбачають можливість звільнення від такої відповідальності є одним з показників цивілізованості суспільства [1, с. 321]. Одною з підстав звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України є його передача на поруки трудовому колективу. Дослідженню практики застосування даної підстави присвячено обмежену кількість наукових праць [2, с. 133-141; 3, с. 134–156; 4, с. 354–358; 5, с. 8–18]

Періодично у судовій практиці виникає питання можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності на поруки трудового колективу такого суб'єкта господарювання як ФОП. Адже саме формулювання (лексична конструкція), яке суміщає воедино поняття колективу та однієї особи відразу (інтуїтивно) сприймається, як така, що порушує логіку. З цих позицій, природно, що сторона обвинувачення, у разі подання клопотання зазначеного змісту, відкидає можливість його задоволення засновуючись на тому, що ФОП, не є підприємством, установою чи організацією, а тому (відповідно до положень ст. 47 КК України) не є суб'єктом, що може брати на поруки обвинуваченого [5, с. 9].

Ґрунтуючись на такій аргументації можна стверджувати, що працівника суб'єктів господарювання, які прямо підпадають під законодавче визначення підприємства, установи чи організації можна звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку передачею на поруки трудовому колективу, а працівника суб'єктів господарювання, які не підпадають під таке визначення (у т.ч., ФОП) – ні.

Такий підхід суперечить Конституції України. Так, ст. 24 Основного закону визначає: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Таким чином у випадку відмови у звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки (на підставі того, що колектив ФОП не є належним суб'єктом передання на поруки) має місце дискримінація обвинуваченого за ознакою місця роботи через позбавлення його права бути звільненим від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки трудовому колективу [5, с. 9].

Визначення підприємства міститься у ч. 1 ст. 62 Господарського Кодексу (ГК) України, де зазначається, що підприємство – це «самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами».

Наведене визначення цілком узгоджується з нормами законодавчої регламентації ФОП, які містить глава 5 Цивільного кодексу (ЦК) України. Крім того, визначення підприємства повністю відповідає і визначенню суб'єктів малого підприємництва, яке подається у ч. 3 ст. 55 ГК України, де зазначено: «Суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України»

У ч. 4 ст. 62 ГК України наведено перелік притаманних підприємству атрибутів: «Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки».

Щодо таких атрибутів підприємства як відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатки, то більшість ФОП, як суб'єкти малого підприємництва, мають усі ці атрибути, оскільки не можуть без цього функціонувати. Отже єдина ознака, що розмежовує підприємство та ФОП – це статус юридичної особи, яким останній суто формально не наділений. Але у ст. 51. ЦК України законодавець встановлює: «До підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин».

У роз'ясненнях Міністерства юстиції України від 14.01.2011 зауважено, що статус фізичної особи-підприємця – це юридичний статус, який засвідчує право особи на заняття підприємницькою діяльністю, а саме: самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. При цьому, юридичний статус «фізична особа-підприємець» сам по собі не впливає і ніяким чином не обмежує будь-які правомочності особи, які випливають з її цивільної право-, та дієздатності. До того ж в господарському законодавстві «юридична особа» та «фізична особа-підприємець» охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання». Крім того ФОП та підприємство, як суб'єкти господарювання, входять до змісту категорії «суб'єкти підприємництва»(ч. 2 ст. 3 ГК України).

Також Мінюст України роз'яснює, що ФОП в цивільно-господарських відносинах є різностороннім учасником. Принципи здійснення ним підприємницької діяльності роблять його подібним до юридичних осіб, тоді як в приватних відносинах, незважаючи на будь-які зміни в його статусі, він

залишається бути громадянином – фізичною особою. А тому, слід чітко розмежовувати ці різні сфери відносин.

Вбачається, що на підставі правила, встановленого у статті 51 ЦК, до фізичних осіб-підприємців слід застосовувати норми спеціального (господарського) законодавства, якщо предметом регулювання безпосередньо є їх підприємницька діяльність. Натомість, слід брати до уваги норми цивільного законодавства, якщо предмет регулювання виходить за межі підприємницької діяльності, зачіпаючи приватні інтереси суб'єкта, та в повній мірі врегульовується нормами ЦК. Врешті ФОП і фізична особа мають різний податковий та правовий статус [5, с.12].

Отже ФОП наділений усіма властивостями юридичної особи. Зазначимо і те, що відповідно положень ст. 47 КК України обвинувачений може бути взятий на поруки не підприємством, не установою чи організацією, а їх колективом.

Можливість існування трудового колективу ФОП виплаває з норм законодавства. Адже визначення трудового колективу сформульоване у частині першій статті 252-1 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП), згідно з яким трудовий колектив підприємства утворюють усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством.

ФОП відповідно до положень законодавства є, по-перше, суб'єктом малого підприємництва (ч. 3 ст. 55 ГК України до таких суб'єктів належать фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України); по-друге, роботодавцем (Згідно ч. 3 ст. 1 Закону України «Про охорону праці», роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно

від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю).

Сукупний аналіз зазначених норм дозволяє стверджувати, що ФОП уповноважений наймати працівників на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Такі працівники наймаються для здійснення ними спільної трудової діяльності в межах реалізації мети господарської діяльності, здійснюваної ФОП. Відтак сукупність працівників найнятих ФОП утворюють трудовий колектив [5, с.12].

Таким чином, за наявності фактичних підстав, звільнення особи від кримінальної відповідальності на поруки трудового колективу ФОП є цілком законним.

Список використаних джерел:

1. Романюк В. М. Розуміння звільнення від кримінальної відповідальності через призму соціальної справедливості. Університетські наукові записки. 2020. № 3-4 (75-76), С. 320-328

2. Муха С. О. Правова природа звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки. Вісник Південного регіонального центру Нац. акад. наук України. 2019. № 18. С. 133–141.

3. Муха С.А. Передумова звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Питання боротьби зі злочинністю. 2019. № 37. с. 134–150

4. Ющик О. І. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки: теорія та практика. Часопис Київського ун-ту права. 2019 № 4, 354–358.

5. Грібов М. Л., Венедіктов А. А., Венедіктова Ю. Є. Проблеми звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки. Наук. Вісн. Нац. акад. внутрішніх справ. 2021. № 2 (119). С. 8–18.

Бойко М.М.
аспірантка Академії адвокатури України

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

В умовах розвитку правової держави та формування громадянського суспільства провідна роль із захисту прав та свобод людини і громадянина належить адвокатурі. Органи адвокатського самоврядування України були утворені 2012 року. Діяльність адвокатського самоврядування базується на засадах верховенства права, гласності, виборності, підзвітності та забороні втручання у діяльність адвокатів [1, с.10].

Для визначення інституційної спроможності органів адвокатського самоврядування України необхідно проаналізувати зміст поняття «інституційна спроможність».

О. Г. Рось розкриває інституційну спроможність як об'єднання структурних, організаційних та технічних систем, які створюють політику, що відповідає потребам громадськості [2, с.99].

Розвиток інституційної спроможності охоплює три основні види діяльності: підвищення кваліфікації (хто), процедурні вдосконалення (як), вирішення організаційних питань (яка система) [3, с.3]. З точки зору Європейської Комісії інституційна спроможність пов'язана з двома елементами: окремими індивідами, де вдосконалюють їх навички й компетенції та з інституціями, які включають в себе відповідні процеси (правила, процедури), організацію діяльності, ресурси [4, с.4]. Отже, інституційна спроможність це – здатність інституцій та їх посадових осіб виконувати покладені на них функції та обов'язки через наявність належних процесів, організації роботи, ресурсів і можливостей вдосконалювати свої знання.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних

прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування» [5]. Відтак, зміст інституційної спроможності органів адвокатського самоврядування розкривається через їх організаційні форми та повноваження.

Адвокатське самоврядування реалізується через організаційні форми. До національних органів адвокатського самоврядування належать: 1) З'їзд адвокатів України; 2) Рада адвокатів України (РАУ); 3) Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (ВКДКА); 4) Вища ревізійна комісія адвокатури. Регіональні органи адвокатського самоврядування діють на підставі положення, що затверджується РАУ, та представлені наступними формами: 1) Конференція адвокатів регіону; 2) Рада адвокатів регіону; 3) Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; 4) Ревізійна комісія адвокатів регіону. З метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування створено Національну асоціацію адвокатів України (НААУ).

Отже, вищим органом адвокатського самоврядування є З'їзд адвокатів України. З'їзд вирішує такі питання: 1) обрання голови і заступників голови РАУ, ВКДКА, Вищої ревізійної комісії адвокатури та дострокове відкликання їх з посад; 2) затвердження статуту НААУ та внесення до нього змін; 3) затвердження положення РАУ, ВКДКА, Вищої ревізійної комісії адвокатури; 4) затвердження правил адвокатської етики; 5) розгляд та затвердження звітів РАУ, ВКДКА, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури; 6) обрання членів Вищої ради правосуддя; 7) затвердження кошторису та звіту про його виконання РАУ, ВКДКА [1, с.12]. На момент 2020 року відбулося 5 з'їздів адвокатів України та було ухвалено понад 163 рішення [6]. Ті ж самі функції, що й з'їзд адвокатів України виконує конференція адвокатів регіонів, але питання вже вирішуються на регіональному рівні [7, с.119].

Не менш важливим органом адвокатського самоврядування є Рада адвокатів України (РАУ). РАУ забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України, веде Єдиний реєстр адвокатів України, збирає щорічні

адвокатські внески та розподіляє ці кошти відповідно до потреб адвокатського самоврядування [1, с.13]. За статистичною звітністю за перший квартал 2022 року РАУ було проведено 7 засідань, ухвалено 42 рішення [8].

Значну частину повноважень органів адвокатського самоврядування виконує рада адвокатів регіону. Серед основних слід виокремити наступні: забезпечення проведення конференції адвокатів регіону; контроль за виконанням рішень конференцій адвокатів регіону; здійснення інформаційно-методичного забезпечення адвокатів регіону, сприяння підвищенню їх кваліфікації; прийом присяги адвоката України; захист професійних і соціальних прав адвокатів, забезпечення гарантій адвокатської діяльності; розподіл коштів та майна відповідно до затвердженого кошторису тощо [5].

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (КДКА) перевіряє професіоналізм адвокатів та розглядає справи щодо дисциплінарних проступків [5]. За звітністю КДКА в 2022 році було проведено 28 засідань та ухвалено 238 рішень [8].

За необхідності оскаржити рішення КДКА, існує Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. Її компетенція це розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність КДКА [1, с.14]. У 2022 року КДКА провела 2 засідання та розглянула більше 383 звернень [8].

Контролює фінансово-господарську діяльність ради адвокатів регіону ревізійна комісія адвокатів регіону [5]. Вища ревізійна комісія адвокатури (ВРКА) здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю [1, с.15].

Також важливою формою адвокатського самоврядування є Національна асоціація адвокатів України (НААУ). НААУ готує звітність про результати своєї діяльності, проводить нагляд за роботою інших органів адвокатського самоврядування. При НААУ утворено 43 комітети, які здійснюють експертну, аналітичну роботу, співпрацюють з органами влади, професійними громадськими об'єднаннями та взаємодіють з молодим поколінням адвокатів, а

для покращення професійних знань і навичок створена Вища школа адвокатури [6].

Таким чином, інституційна спроможність органів адвокатського самоврядування визначає їх здатність виконувати публічно-правові функції та завдання, зокрема: питання вдосконалення певних правил, процедур вирішуються на з'їзді адвокатів України та конференції адвокатів регіону; організаційними питаннями займається РАУ або рада адвокатів регіонів (питаннями місцевого значення); органи адвокатського самоврядування мають власні ресурси, які надходять зі щорічних адвокатських внесків і відрахувань; для підвищення кваліфікації адвокатів, отримання нових знань й практичних навичок існує Вища школа адвокатури; рівень фахової підготовки адвокатів встановлює КДКА.

Зважаючи на вищевказані положення, слід зазначити, що органи адвокатського самоврядування є інституційно спроможними та структурно організовані для виконання покладених на них функцій та завдань публічно-правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. 5 років успіху. Національна асоціація адвокатів України. 2017. С.1-51. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/UNBA_5YOS_A4_UKR_WEB.pdf (дата звернення 16.05.2022).
2. Рось О. Г. Поняття та сутність нормативно-правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №18. С.97-100.
3. Odeck J. Position Paper: Institutional Capacity Building. World Road Organisation (PIARC). 2005 : веб-сайт. URL: <https://www.piarc.org/ressources/documents/559,3.3-Odeck-Due-Langaas-1005C13.pdf> (дата звернення 16.05.2022).
4. European Commission. Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building. Monitoring and Evaluation of European Cohesion Policy European Social Fund. June 2014: веб-сайт. URL:

<https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14144&langId=en> (дата звернення 16.05.2022).

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. №5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 21.05.2022).

6. Новітня історія незалежності адвокатури. Національна асоціація адвокатури України : веб-сайт. URL: <https://unba.org.ua/news/6025-za-8-rokiv-advokats-ke-samovryaduvannya-uspishno-sklalo-test-na-nezalezhnist--lidiya-izovitova.html> (дата звернення 21.05.2022).

7. Бек У.П. Органи адвокатського самоврядування в системі органів публічного управління: поняття та функції. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. №68. С. 118-123. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/253937/251197> (дата звернення 16.05.2022).

8. Статистична інформація про діяльність органів адвокатського самоврядування. Національна асоціація адвокатури України : веб-сайт. URL: <https://unba.org.ua/news/7403-statistichna-informaciya-pro-diyal-nist-organiv-advokats-kogo-samovryaduvannya.html> (дата звернення 24.05.2022).

СЕКЦІЯ 4.

Міжнародне публічне право; міжнародне гуманітарне право; міжнародне кримінальне право; міжнародне приватне право

Жукорська Я.М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ще у 1928 році Постійна палата міжнародного правосуддя визначила принцип відповідальності як один з принципів міжнародного права.

Сьогодні принцип відповідальності відображає юридичну природу міжнародного права, передбачаючи, що порушення міжнародного права тягне за собою юридичну відповідальність. Принцип відповідальності тісно пов'язаний з *pacta sunt servanda*. Статут ООН у п.2 ст.2 зобов'язує всіх членів ООН добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання. Можна навіть стверджувати, що принцип добросовісного виконання зобов'язань в певній мірі включає в себе і принцип відповідальності [1, с.85].

Відмова від несення міжнародної відповідальності може кваліфікуватися як відмова від дотримання норм міжнародного права.

За часом своєї появи інститут відповідальності в міжнародному праві співпадає з появою самого МП. Так, в заключній частині першого письмового двостороннього міжнародного договору, який дійшов до наших часів, між єгипетським фараоном Рамзесом II і хетським царем Хаттушілем III 1296 р. до н.е. вже передбачалися своєрідні санкції за його порушення [2, с.6]. Хоча пряма відповідальність чітко зафіксована не була, але малася на увазі, а саме: «Хай згине дім, земля і раби того, хто порушить ці слова» [3, с.16]. На цьому етапі розвитку міжнародного права нематеріальна чи моральна відповідальність вважалися значно серйознішими формами, ніж матеріальна [4, с.7; 5, с. 37].

Формально формування інституту відповідальності в міжнародному праві пов'язують з Вестфальським миром 1648 року. Так, Оснабрюкський та Мюнстерський договори присвячені реституції – одній з форм матеріальної відповідальності, а саме – окремим реституціям представникам імперських станів, яким було завдано шкоди в ході Тридцятилітньої війни [6, с. 37].

Фактично, міжнародна відповідальність розвивалася разом з міжнародним правом.

Точкою відліку саме для міжнародної відповідальності міжнародних організацій є консультативне рішення Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 року «Відшкодування шкоди, завданої на службі ООН». МС ООН зазначив, що «ООН має право пред'являти претензії в міжнародному порядку, незалежно від того, є держава членом ООН чи ні». З цього випливає, що держава також може пред'являти претензії до ООН щодо відшкодування шкоди, тобто ООН визнається суб'єктом міжнародної відповідальності.

МС ООН зазначає, що висуваючи вимогу щодо відшкодування шкоди, ООН може ґрунтувати свою претензію на порушенні зобов'язань щодо неї самої. Це має допомагати уникнути конфлікту між діями ООН і правами держави. Узгодження таких інтересів повинно виходити з кожної окремо взятої ситуації та на угодах між ООН та державами.

Суд також визначив поняття «правоздатність пред'являти претензію», обґрунтовуючи, що таке право ООН випливає з її міжнародної правосуб'єктності [7].

Наступною точкою можна вважати 1963 рік, коли спецдоповідач Комісії міжнародного права А. Ель-Еріана з питання відносин між державами і міжурядовими організаціями зазначив, що «постійне розширення сфери охоплення діяльності міжнародних організацій швидше за все додасть нові виміри проблемі відповідальності міжнародних організацій» [8, с.159-186]. У тому ж році Підкомітет з відповідальності держав, який обговорив сферу охоплення майбутнього дослідження, дійшов висновку про те, що «питання про відповідальність інших суб'єктів міжнародного права, таких як міжнародні

організації, слід відкласти вбік» [9, с.227-256; 10, с. 356]. У 2001 році КМП ООН прийняла Статті про відповідальність (responsibility) держав за міжнародні протиправні діяння. Питання відповідальності міжнародних організацій вони не зачіпали. В основу статей про міжнародну відповідальність держав було покладено концепцію об'єктивної відповідальності. Згідно з нею міжнародна відповідальність настає незалежно від наявності завданої шкоди чи вини, внаслідок порушення норми. Саме ця концепція максимально розкриває юридичну природу сучасної міжнародної відповідальності як держав, так і міжнародних організацій.

9 грудня 2011 року на 66-ій сесії ГА ООН було схвалено резолюцію 66/100 «Відповідальність міжнародних організацій» [11].

Тут варто зазначити, що зміст Статей про відповідальність держав та Статей про відповідальність максимально наблизений – суб'єкт держава лише змінено на «міжнародна організація», окрім положень, які прямо пов'язані з особливою природою міжнародних організацій та їх відмінностями від держав.

Сфера дослідження практики відповідальності міжнародних організацій має свої проблемні питання та особливості.

1. Недостатність практики з цього питання.

Це і зрозуміло, адже практика міжнародної відповідальності міжнародних організацій почала складатися лише з II половини ХХ століття. Формально, можна навіть зафіксувати дату - 11 квітня 1949, про яку ми вже згадували вище. Фактично, з ООН.

2. Установчі акти міжнародних організацій не містять норм щодо їхньої відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань.

3. Конфлікти за участю міжнародних організацій, вирішуються на міжурядовому рівні без застосування судової процедури. Це не свідчить про уникнення відповідальності, а лише зайвий раз підкреслює її реалізацію в особливій формі.

4. При кваліфікації діяння, вчиненого міжнародною організацією не відбувається поділу на «внутрішнє право» організації

та загальне міжнародне право. Згідно позиції КМП при розробці статей щодо відповідальності міжнародних організацій такий розподіл є недоцільним, адже «внутрішнє право» міжнародної організації має бути інкорпоровано в загальне міжнародне право. Проте досить важливим тут є встановити чіткі критерії для визначення зобов'язання, що випливає з правил міжнародної організації, в якості міжнародно-правового.

5. Обмежене використання судових процедур та третейського врегулювання спорів за участю міжнародних організацій. Дипломатичну практику ж не завжди легко виявити, окрім того міжнародні організації не схильні її оприлюднювати [12, с.347].

Незважаючи на те, що зміст обох Статей максимально наближений у випадку зі Статтями про відповідальність держав можемо говорити й про їх обов'язковість в якості норм звичаєвого права, а самі Статті як кодифікаційний акт, а от Статті про відповідальність міжнародних організацій швидше варто відносити до прогресивного розвитку міжнародного права [13, с.347].

У міжнародному праві здебільшого міжнародно-правові норми закріплюють звичаєві, тобто вже діючі норми міжнародного права. Статті про відповідальність держав – це виняток та чіткий вектор напрямку руху міжнародного права.

Враховуючи все вищезгадане, у 2014 році ГА ООН прийняла резолюцію 69/126, у якій просила Генсека підготувати компіляцію судових рішень, трибуналів та інших органів, які в своїх документах посилаються на Статті про відповідальність міжнародних організацій, запропонувати урядам та міжнародним організаціям надати інформацію про свою практику з цього питання, а також письмові коментарі щодо будь-яких майбутніх дій. Це все з метою вивчення питання, якої форми можна надати Статтям [14]. У 2017 була прийнята аналогічна резолюція, згідно з якою ці дії мали б продовжуватися. Так чи інакше бачимо, що робота над підкріпленням Статей продовжується

шляхом збору практики на постійній уже з 2014 року основі та співпраці ООН, держав та міжнародних організацій [15].

Проте тут також є ряд проблема. Міжнародні організацій дуже відрізняються між собою за розмірами, функціями та повноваженнями, тоді як держави є рівними. Це значно ускладнює прийняття міжнародно-правового акту, який б містив норми та принципи загального застосування для усіх міжнародних організацій. Так, Європейська Комісія, наприклад, зауважила, що немає місця принципу, який би зрівняв усі міжнародні організації, зважаючи на істотні відмінності між ними – такими класичними міжнародними організаціями як ООН та регіональними економічними інтеграційними об'єднаннями як ЄС [16, с. 349].

Проблематика міжнародної відповідальності міжнародних організацій є досить широкою, а в майбутньому, враховуючи глобалізацію та тенденції розвитку міжнародних організацій, це питання ставатиме все актуальнішим.

Список використаних джерел:

1. Лукашук И.И. Право международной ответственности. М., Волтерс Клувер. 2004. 432 с.
2. Колосов Ю.М. Ответственность в международном праве. Москва: Статут, 2014. 224 с.
3. История дипломатии. Москва: Госполитиздат. Т.1., 1959.
4. Колосов Ю.М. Ответственность в международном праве. Москва: Статут, 2014.
5. Жукорська Я.М. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 3 (19). 2019. С. 36-41.
6. Там само.
7. Возмещение за ущерб за увечья, понесенные на службе Организации Объединённых Наций. Консультативное заключение от 11 апреля 1949 года. URL:

http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf (дата звернення 13.06.2022 р.).

8. First report on Relations between States and Inter-governmental Organizations/ By Mr. Abdullah El-Erian, Special Rapporteur: UN Doc. A/CN.4/161 and Add. 1 // Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 1963.

9. Там само.

10. Жукорська Я.М. Відповідальність міжнародних організацій за порушення міжнародно-правових зобов'язань: сучасний стан. Часопис Київського університету права. 2013. №2. С. 356-360.

11. Responsibility of international organizations A/CN.4/L.778 URL: <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/L.778> (дата звернення 13.06.2022 р.).

12. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. За ред. В.В. Мицика. Т.1.: Основи теорії. Харків: Право. 2019. 416 с.

13. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. За ред. В.В. Мицика. Т.1.: Основи теорії. Харків: Право. 2019. 416 с.

14. Responsibility of international organizations A/RES/69/126 URL: <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/RES/69/126> (дата звернення 13.06.2022 р.).

15. Responsibility of international organizations A/RES/72/122 URL: <https://legal.un.org/docs/?symbol=A/RES/72/122> (дата звернення 13.06.2022 р.).

16. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. За ред. В.В. Мицика. Т.1.: Основи теорії. Харків: Право. 2019. 416 с.

Подорожна Т. С.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Як відомо, 24 лютого було оголошено про початок вторгнення до України. Російська армія обстрілює та знищує ключові об'єкти інфраструктури, здійснює масовані обстріли житлових районів українських міст та селищ. Станом на початок травня, за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, внаслідок російської агресії в Україні постраждали понад двадцять тисяч мирних жителів.

Сучасна зброя не залишає жодній державі надії забезпечити свою безпеку лише військово-технічними засобами, нарощуванням озброєнь і збройних сил, оскільки не тільки саму ядерну війну, а й гонку озброєння виграти не можна. Стало очевидним, що безпека держав може бути забезпечена за допомогою не військових, а політичних і міжнародно-правових засобів. Шлях до гарантій безпеки кожної держави лежить через всесвітнє зміцнення загальної безпеки. Всеосяжна система міжнародної безпеки становить новий підхід до проблеми забезпечення миру і безпеки на планеті. У створенні такої безпеки особливу роль відіграє право міжнародної військової безпеки. Загалом, міжнародно-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки – це сукупність правових та інших способів і методів, що відповідають основним принципам міжнародного права, спрямованим на забезпечення миру й запобігання війні, а за потреби – вжиття державами колективних заходів проти актів агресії та військових ситуацій. Тож забезпечення міжнародної безпеки є головною проблемою сьогодення.

Саме Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) є міжнародною організацією, яка покликана розв'язувати нагальні проблеми та відповідати за

стабільність у глобальній системі стримувань і противаг. Як стверджує німецька дослідниця міжнародного права Марія Владімірова, «ООН залишається важливим майданчиком впровадження правил для світу» [1].

По суті, ООН, що впродовж уже шести десятиліть є основою й гарантом міжнародного правопорядку, була і досі є опорною конструкцією міжнародних відносин та рівноправного багатостороннього співробітництва в інтересах усіх держав. Таке нове бачення ролі й повноважень одного з головних і найвпливовіших органів всієї міжнародної системи пов'язано зі значним розширенням в останні десятиліття повноважень Ради Безпеки ООН при збереженні її головної відповідальності за підтримання міжнародного миру й безпеки відповідно до Статуту ООН.

Для сучасних міжнародних відносин характерно багато суперечностей і конфліктів, насамперед внутрішньодержавного характеру, які створюють велику загрозу міжнародному миру і безпеці. Це зумовлює виникнення такої форми світового співробітництва як миротворча діяльність. Провідна роль у цій галузі, безсумнівно, належить ООН. Одним з інструментів для врегулювання конфліктів є застосування військової сили у формі міжнародних миротворчих операцій (або операцій з підтримання миру), які перебувають на стадії активного розвитку і є порівняно новим явищем у світовому суспільстві.

Організація Об'єднаних Націй досі є важливою інституцією для врегулювання міжнародних конфліктів. Причому вона виконує різні функції, залежно від регіону та завдань, які перед нею стоять. Для України після початку збройної агресії у 2014-му ООН стала одним із ключових майданчиків обговорення прав людини на тимчасово окупованих територіях та визнання нелегітимними дій Кремля у Криму.

Для України миротворча діяльність ООН має особливе значення, оскільки вона розглядається, з одного боку, як засіб зміцнення її національної безпеки через створення стабільного зовнішньополітичного середовища, а з іншого – як її внесок у зміцнення міжнародної безпеки. Завдяки участі підрозділів Збройних Сил у миротворчих операціях під егідою ООН, Україна стверджує себе як

повноправний суб'єкт міжнародних відносин, підвищує свій міжнародний авторитет, має змогу ознайомитися з досвідом інших держав у галузі оборонного планування та реформування збройних сил, демонструє миролюбну політику. Міжнародно-правовим основам миротворчої діяльності, а також питанням історії й теорії міжнародних конфліктів присвячено багато праць, у яких проаналізовано низку миротворчих операцій.

Як відомо, метою створення Організації Об'єднаних Націй було забезпечити наступні покоління від негативних наслідків війни. Події останніх десяти років свідчать, що ООН не завжди в змозі виконати це завдання, і нині її можливості в цьому напрямку не зростають. Усвідомлюючи необхідність змін у миротворчій діяльності, ООН переглядає свій підхід до механізму та принципів проведення миротворчих операцій. Операції ООН з підтримання миру набули поширення в роки «холодної війни». Для операцій з підтримання миру першого покоління характерні були такі риси: миротворці залучалися тоді, коли Рада Безпеки ставила перед ООН завдання забезпечити спостереження за припиненням вогню або роз'єднанням сил для підтримання міжнародного миру і безпеки, як це передбачено у Статуті ООН; вони не повинні були відповідати вогнем на вогонь або роз'єднанням сил для підтримання міжнародного миру і безпеки, як це передбачено у Статуті ООН; війська ООН вели спостереження на місцях і давали неупереджену оцінку дотримання угод про припинення вогню, виведення сил або інших елементів мирних угод, що давало час і створювало умови для дипломатичних зусиль, спрямованих на усунення корінних причин конфліктів. Закінчення «холодної війни» стало сигналом до радикальної зміни характеру операції ООН з підтримання миру.

Проте неготовність міжнародного співтовариства вживати заходи щодо контролю за конфліктами і їхнього мирного врегулювання може стати причиною появи масштабніших конфліктів, здатних дестабілізувати сусідні країни і поширюватися на цілі регіони. Лише небагато сучасних конфліктів можна вважати достовірно «локальними». Нерідко вони породжують низку таких проблем, як незаконний обіг зброї, наркотиків або людей; тероризм;

потоки біженців; завдання шкоди довкіллю. Наслідки цих явищ відчуваються далеко за межами безпосередньої зони конфлікту.

Операція з підтримання миру може вважатись успішною, якщо вона ефективно виконала мандат, доручений їй Радою Безпеки. Водночас критерієм ефективності зусиль ООН у постконфліктних ситуаціях варто вважати здатність країни зберегти тривалий мир і стабільність, а також стати на шлях реконструкції і розвитку. Здобуття Україною незалежності викликало необхідність формування та проведення власної зовнішньої політики, що сконцентрувалась на забезпеченні безпеки країни, активній двосторонній співпраці з більшістю інших держав, а також із провідними міжнародними та регіональними організаціями. Із цього моменту розпочався процес законодавчого оформлення місця нашої держави на міжнародній арені й виокремлення пріоритетних напрямів, серед яких значне місце посідає миротворча діяльність. Із 1992 року наша країна є учасником миротворчих операцій під егідою ООН, що стало важливим компонентом нашої зовнішньої політики, засвідчує її спрямування на запобігання війнам та збройним конфліктам, а також на збереження миру.

Участь України в миротворчій діяльності разом з ООН підвищує авторитет нашої держави на міжнародній арені, дає змогу взяти участь у створенні колективної безпеки у світі, зробити свій внесок у підтримання міжнародного миру і стабільності. Миротворча діяльність є пріоритетною для української зовнішньої політики, яка веде до зміцнення зовнішніх гарантій національної безпеки. Захист національних інтересів України у військовій сфері покладається на її головну складову – Збройні Сили України, що мають гарантувати запобігання виникнення та врегулювання воєнних конфліктів. За міждержавними домовленостями, Україна як член Організації Об'єднаних Націй використовує свою армію для надання допомоги іншим країнам.

Чотири мільйони людей залишили Україну в пошуках безпеки внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії. Про це заявив Філіппо Гранді,

Верховний комісар ООН з питань біженців: «Біженці з України зараз складають 4 мільйони, через 5 тижнів від початку російської атаки» [2].

У такому випадку надійний шлях до забезпечення миру – запобігання небезпечним кризам і збройним діям конфліктуючих сторін. «Війна в Україні не лише має драматичний вплив на життя мирного населення, а й має глобальні наслідки. Країни, що розвиваються, і без того перебувають у тяжкому становищі й просто не можуть дозволити собі стрімкого зростання цін на продукти харчування, паливо та інші товари першої необхідності», – зазначив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш. Надзвичайно важливу роль тут має відігравати превентивна дипломатія, спрямована на своєчасне послаблення напруженості, поки справа не дійшла до відкритого збройного конфлікту. Запобігання конфліктам має сприяти система заходів раннього попередження. ООН повинна скеровувати своїх спостерігачів, спеціальні місії для своєчасного виявлення фактів зростання напруженості в певних регіонах і країнах. Превентивні заходи можуть передбачати превентивне розгортання сил ООН, утворення демілітаризованих зон на прохання або за згодою зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. ООН залишається важливим майданчиком впровадження правил для світу – німецька дослідниця міжнародного права Марія Владімірова. *АрміяInform*. 2021. 9 листоп. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/09/oon-zalyshayetsya-vazhlyvym-majdanchykom-vprovadzheniya-pravy-dlya-svitu-nimeczka-doslidnyczya-mizhnarodnogo-prava-mariya-vladimirova/> (дата звернення: 03.06.2022).

2. ООН: через війну з України виїхало понад 4 мільйони біженців, половина з них – діти. *Радіо Свобода*. 2022. 31 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-oon-bizhentsi-dity/31778496.html> (дата звернення: 03.06.2022).

Рудницька О.П.
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Міжнародне правосуддя є одним із способів мирного вирішення міжнародних проблем. Цей інститут міжнародного права набуває особливого значення у зв'язку з заборонаю агресивної війни, що стало після Другої світової війни обов'язковою нормою міжнародного права. Використання міжнародного правосуддя разом з іншими методами мирного врегулювання конфліктів покликане служити справі мирного співіснування і розвитку міжнародного співробітництва.

Перший етап – почався ще в Стародавньому світі і закінчився в наприкінці ХІХ століття. В середні віки звернення держав і, перш за все, їх правителів до третейських судів і арбітражу стало практикуватися більш широко. Так, 1235 р постійний арбітраж спробували створити міста-держави Генуя і Венеція. У 1317 року в суперечці між королем Франції і герцогом Фламандським суддею виступив Папа Римський Іоанн ХХІІ. У 1343 році між Вольдемаром Датським і Магнусом Шведським був укладений договір про арбітраж, згідно з яким кожна із сторін як арбітрів повинна була виставити по 24 єпископа та 12 рицарів [1, с. 57].

У ХІХ столітті також можна відзначити кілька найважливіших третейських рішень. Зокрема, Л.А. Камаровський відзначав чотири таких рішення:

1) справа капітана Вайта 1964 р. англійського підданого, який був затриманий за підозрою у вбивстві Президента Перу;

2) вимога в 1873 р англійця Дундональда до Уряду Бразилії відшкодувати понесені ним збитки;

3) визнання в 1851 р Португалії відповідальною за відкриття вогню англійськими матросами на одному з Азорських островів, що належать Португалії, по американському каперу;

4) спір про Алабамі між Англією і США під час війни 1861-1865 рр., що розглядався міжнародним третейським судом в Женеві у 1871-1872 рр. [2, с.197-221].

Причому останнім посередництво вважалася серйозним проривом. В результаті в 1873 р член палати громад Великобританії Генріх Річард вніс пропозицію, яка була прийнята, щоб уряд уклав в угоду з іншими державами про поліпшення чинного міжнародного права і про улаштування постійного міжнародного посередництва. До цього процесу підключилися і вчені. Так, на нараді 1874 р. Інститут міжнародного права, що був незалежним науковим співтовариством юристів-міжнародників, розробляв питання компетенції судів, форм процедури, винесення вироків на міжнародних засіданнях.[3, с.100]. Ці принципи лягли в основу угоди про міжнародні процеси, прийнятого на Гаазькій конференції 1894 р.

Другий етап в історії міжнародного правосуддя почався на рубежі ХІХ-ХХ ст. і тривав до закінчення Другої світової війни. Він характеризувався створенням перших постійних міжнародних судів, практика яких не була дуже вдалою, проте накопичений досвід виявився необхідним для створення більш досконалої післявоєнної системи міжнародних судових установ.

9 жовтня 1944 року після закінчення Думбартон-Окської конференції були прийняті «Пропозиції щодо створення загальної міжнародної організації», що містили в тому числі положення про заснування в рамках такої організації міжнародного судового органу [4, с.7]. Для підготовки проекту статуту майбутнього судового органу Сполучені Штати Америки від імені чотирьох держав, представлених в Думбартон-Оксі, в квітні 1945 року скликали у Вашингтоні Комітет юристів Об'єднаних Націй, що складався з представників 44 держав. Проект, розроблений Комітетом на основі Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя, був представлений Конференції Об'єднаних Націй зі

створення міжнародної організації, яка відкрилася 25 квітня 1945 року в Сан-Франциско.

Палата правосуддя асоціювалася зі старим порядком, в якому домінувала Європа, і вважалося, що створення нового суду дозволить зробити коло його учасників більш універсальним. Разом з тим значною мірою була збережена спадкоємність між Палатою і Міжнародним Судом. Статут Міжнародного Суду є практично ідентичним статуту Палати, як і регламенти обох установ; правда, в 1978 році Суд прийняв переглянутий Регламент з метою спрощення і прискорення розглядів справ.

8 серпня 1945 був прийнятий Статут Міжнародного військового трибуналу [5], який увійшов в історію як Нюрнберзький трибунал. Трибунал складався з чотирьох членів та їхніх заступників. Один з членів трибуналу обирався головою. У Статуті вперше в історії міжнародного права була встановлена індивідуальна міжнародна кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти миру, військових злочинів, злочинів проти людства.

Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу з місцеперебуванням в Токіо (Токійський трибунал) працював вже в абсолютно інших умовах. Обвинувальний висновок було складено від імені США, Китаю, СРСР, Австралії, Великобританії, Канади, Франції, Нідерландів, Нової Зеландії, Індії та Філіппін.

Нюрнберзький і Токійський трибунали створили своїми вироками фундаментальну міжнародно-правову базу для суду над військовими злочинцями, незалежно від їх рангу і службового становища. Відразу після Трибуналів стала йти мова про необхідність створення Міжнародного кримінального суду, правда, цей процес зайняв кілька десятиліть.

Міжнародний суд ООН розглянув понад сто справ. Перша справа в Міжнародному суді ООН розглядалася в 1946 році. Вона була пов'язана з підривом військових кораблів Великобританії при проході через албанські територіальні води (затока Корфу) [6, с. 28]. Рішення було винесено на користь

Великобританії. Цікаво, що остаточно це питання було врегульовано лише в 1992 році.

Щорічно на розгляд суду передається більше 10 справ. Найбільша кількість справ було розглянуто в 1999 році (25) [7]. Справи, що розглядаються Міжнародним судом ООН, можна розбити на 5 основних категорій:

1. Найбільш численну категорію складають справи, що стосуються порушення державами своїх міжнародних зобов'язань і загально визнаних норм і принципів міжнародного права. Сюди відносяться справи:

- про рибні промисли (Великобританія проти Ісландії, ФРН проти Ісландії);
- про ядерні випробування (Австралія проти Франції, Нова Зеландія проти Франції);
- про дипломатичний та консульський персонал (США проти Ірану);
- про дії військового і напіввійськового характеру (Нікарагуа проти США).

2. Справи, пов'язані з ліквідацією залишків колоніальної системи і реалізацією права націй і народів на самовизначення. Однією з найцікавіших справ в цій групі була справа «Науру проти Австралії». Позов розглядався в Міжнародному суді ООН більше двох років. Паралельно велися переговори між Австралією і Науру [8, с. 87].

3. Справи про розмежування континентального шельфу, делімітації морських і сухопутних кордонів (Греція проти Туреччини, Туніс проти Лівії).

4. Справи по апеляції квазіапеляції на рішення міжнародних органів. У 1971-1985 рр. Міжнародний суд ООН виніс рішення по апеляції щодо компетенції Ради ІКАО (Індія проти Пакистану) [6, с. 138].

5. Справи, що уточнюють позицію міжнародного суду щодо окремих питань. Наприклад, тлумачення угоди від 25 травня 1951 року, між Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Єгиптом [6, с. 63].

Проти СРСР подавалося два позови з боку США в 50-і рр. ХХ століття. Обидві справи стосувалися повітряних інцидентів з американськими літаками.

Ці позови був відхилені Міжнародним Судом ООН, тому що Радянський Союз не визнавав автоматичної юрисдикції Суду.

Протягом всього часу свого існування Міжнародний Суд ООН, окреслюючи свою роль в судовому вирішенні міжнародних суперечок, визначав себе в якості судового органу, який встановлює правопорядок в міжнародному співтоваристві в цілому, а не тільки у відносинах між сторонами спору, що знаходиться на розгляді Суду. В останні роки Міжнародний Суд притягувався для винесення рішень з найрізноманітніших питань міжнародного права, в суперечках, що виникали у всіх регіонах світу. Дані суперечки передавалися на його розгляд або за допомогою заяв про порушення справ (на підставі факультативної клаузули або застереження про арбітраж), або за допомогою особливих угод / арбітражних угод (по відношенню до вже виниклого конфлікту). Міжнародний Суд самостійно вирішує питання про підсудність справ Суду: відповідно до пункту 6 статті 36 при вирішенні питання щодо підсудності справи Суду питання вирішується ухвалою Суду [9, с. 340]. Юрисдикція Суду визначається на підставі заяв про визнання юрисдикції Суду обов'язковою (факультативна клаузула).

Безумовно, в Статуті і практиці Міжнародного Суду ООН були подолані багато помилок і негативний досвід Постійної палати міжнародного правосуддя при Лізі Націй. А в Статуті Міжнародного Військового Трибуналу (Нюрнберзького трибуналу) 1945 року уперше в історії міжнародного права була встановлена міжнародна індивідуальна кримінальна відповідальність за злочини проти миру, злочини проти людства та військові злочини [10, с.165-172.]. Однак треба було пройти через досвід міжнародних трибуналів кінця ХХ-початку ХХІ ст. для того, щоб почав повноцінну роботу Міжнародний кримінальний суд.

Отже, становлення основних ідей і принципів міжнародного правосуддя доводиться на перші два етапи в розвитку міжнародного процесуального права. Перший – з давнини до кінця ХІХ століття – характеризувався наявністю тимчасових міжнародних третейських судів та арбітражу. Другий – з кінця ХІХ

століття до закінчення Другої світової війни в 1945 р – недосконаліми спробами створити постійні міжнародні суди при міжнародних організаціях і міжнародний кримінальний суд. Міжнародний Суд ООН є головним судовим органом ООН, який діє відповідно до Статуту. Словосполучення, «головний судовий орган» вказує на можливість створення в рамках ООН інших судових органів, при цьому Міжнародний Суд ООН не має переваги над ними.

Список використаних джерел:

1. Армин фон Богданди, Инго Венцке К вопросу о власти международных судов: Исследование международной публичной власти и ее демократического обоснования// Дайджест Публичного Права. Выпуск 2. 2013, С. 55-119.
2. Камаровский Л. А. О международном суде. М. : тип. Т. Малинского, 1881, 542 с.
3. Дмитрієв А.І. Україна у цивілізаційному вимірі міжнародного права: історико-правовий аспект // Международное право после 11 сентября 2001 года. Одесса: Фенікс, 2004. С. 24-29.
4. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика. Київ-Одеса : Фенікс, 2018. 438 с
5. Статут Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии/ URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/icty/icty_r.pdf. (Дата звернення: 15.05.2021).
6. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1948-1991гг. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 1993 295 с.
7. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда (1997-2002). Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2006. 300 с.

8. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда (1992-1996). Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 1998. 133 с.

9. Савчук К. О. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві. Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 341-347.

10. Устав Международного Военного Трибунала в Нюрнберге от 8 августа 1945 г. Сборник действующих договоров и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. М., 1955, Вып.77. С.165-172.

Бобров Ю.О.

*кандидат юридичних наук,
начальник Управління правового забезпечення
Генерального штабу Збройних Сил України –
начальник юридичної служби Збройних Сил України,
полковник юстиції,
Заслужений юрист України*

Боброва Ю.Ю.

*докторка юридичних наук,
старший викладач кафедри правового забезпечення
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,*

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНИ

Міжнародний Кримінальний Суд (МКС) – орган міжнародного кримінального правосуддя, створений для притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності конкретних осіб за вчинення міжнародних злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів. При цьому, МКС зосереджує свою діяльність не на всіх особах, які вчинили зазначені злочини, а саме військовому та політичному керівництві (зокрема і чинному) сторін конфлікту.

МКС заснований Римським статутом, який набрав чинності 1 липня 2002 року. Римський статут є міжнародним договором, який встановлює функції,

юрисдикцію, повноваження і структуру МКС. Його ратифікували 123 держави світу, серед яких провідні держави-партнери: Німеччина, Канада, Франція, Швеція, Іспанія, Швейцарія та інші. А серед тих держав, які не ратифікували Римський статут, варто виділити Турецьку Республіку, США, Ізраїль та Російську Федерацію (РФ).

РФ підписала Римський статут у 2000 році та не ратифікувала його, а у 2016 році розпорядженням президента РФ № 361-рп відкликала свій підпис.

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, проте досі він не був ратифікований Верховною Радою України.

Водночас, у 2014–2015 роках Україна скористалася можливістю одноразового визнання юрисдикції МКС (стаття 12 Римського статуту) і подала дві заяви щодо:

1) можливого вчинення злочинів проти людяності під час Революції гідності (з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року);

2) можливого вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів на всій території України (з 20 лютого 2014 року).

Варто зауважити, що друга заява не має кінцевої дати, а тому включає у себе всі злочини, вчинені на території АР Крим та Донецької і Луганської областей з 20 лютого 2014 року і по теперішній час.

Також, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII статтю 124 Конституції України доповнено частиною шостою, відповідно до якої Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [1].

Слід зазначити, що ратифікація Статуту є прямим міжнародним зобов'язанням України, оскільки 16 вересня 2014 року підписана Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ст. 8) [2].

Більшість держав, які не стали учасниками Римського статуту є країнами, які беруть участь у воєнних конфліктах по всьому світу, що є однією із причин неучасті в Римському статуті, оскільки держави-учасники обтяжуються додатковими обов'язками, у тому числі, в частині визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду в розслідування ймовірно вчинених злочинах стосовно власних громадян та на своїй території.

Загалом, розгляд справи у МКС складається з 6 (шести) процесуальних фаз МКС:

- попереднє вивчення (Preliminary investigation);

- розслідування (Investigation);
- попередній розгляд (Pre-Trial); • судовий розгляд (Trial);
- апеляційний розгляд (Appeals);
- примусове виконання рішення суду (Enforcement of sentence).

Наразі у справі МКС «Ситуація в Україні» завершилася перша процесуальна фаза «Попереднє вивчення» та Суд перейшов до наступної фази – розслідування (Investigation). Попереднє вивчення тривало більше ніж 6,5 років (із 24 квітня 2014 року). Таке рішення Прокурор МКС виклала у своїй Заяві від 11 грудня 2020 року та Щорічному звіті про дії щодо попереднього вивчення ситуації у 2020 році від 14 грудня 2020.

Основні результати попереднього вивчення ситуації в Україні:

– під час Революції Гідності на Майдані були вчинені серйозні порушення прав людини, але вони не є злочинами проти людяності, тому Офіс Прокурора залишається в межах визначення свого Звіту за 2015 рік;

– щодо ситуації в Криму, Офіс Прокурора МКС наразі розглядає можливе вчинення як воєнних злочинів, так і злочинів проти людяності; щодо ситуації на Сході України – можливе вчинення воєнних злочинів (пп. 277–281 Звіту);

– вчинювані на території України міжнародні злочини підпадають під юрисдикцію МКС, є прийнятними, а їх розслідування МКС відповідає інтересам правосуддя, тому варто розпочати повноцінне розслідування.

Під час здійснення попереднього вивчення ситуації в Україні Офіс прокурора МКС неодноразово звертався до сторін збройного конфлікту на

території України з запитами щодо надання інформації про розслідування, які здійснюються національними правоохоронними органами. Україна не тільки передала інформацію щодо запитуваних кримінальних проваджень, а й систематично надавала відомості про конкретні факти вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності представниками збройних формувань РФ та її найманцями. Активну участь щодо збору, аналізу та передачі уповноваженим органам таких відомостей, що перебувають у розпорядженні Збройних Сил України, брав Генеральний штаб через Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України. Створені за участі структурних підрозділів Генштабу робочі групи ефективно працювали з метою фіксації фактів порушень норм міжнародного гуманітарного права збройними силами РФ на території України та скерування їх до уповноважених правоохоронних органів.

Враховуючи те, що РФ не є учасником Римського статуту, ратифікація його Україною може призвести до негативних правових наслідків для громадян України, які захищають (захищали) незалежність України та брали участь у заходах стримування й відсічі збройної агресії РФ проти України. Маніпулювання міжнародним правом з метою дискредитації тих чи інших осіб вже застосовувалось РФ.

Так, наприклад, Римський статут був ратифікований Грузією у 2003 році. Після воєнного конфлікту між РФ та Грузією у 2008 році, в результаті якого РФ фактично захопила грузинські території Абхазії та Південної Осетії, Міжнародний кримінальний суд перейшов до попереднього вивчення справи. З боку РФ надійшли заяви щодо вчинення військових злочинів представникам Грузії.

Щодо розслідування ситуації в Україні після 24 лютого 2022 року. Відповідно до повідомлення прокурора Міжнародного кримінального суду, оприлюдненого на офіційній веб-сторінці Суду 2 березня 2022 року, на основі попередніх висновків Офісу МКС, що впливають із його попереднього розгляду та охоплюють будь-які нові ймовірні злочини, що підпадають під

юрисдикцію Суду та на підставі звернень щодо ситуації в Україні від 39 держав-учасниць МКС розпочато активне розслідування та робота по збору доказів.

З огляду на викладене, на наше переконання, видається недоцільною ратифікація Римського статуту та подальша імплементація прийнятого Верховною Радою України 20 травня 2021 року та досі не підписаного Президентом України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (законопроект від 27 грудня 2019 року № 2689 [3]), який містить низку суттєвих недоліків. Зокрема, його нормами передбачається зворотна дія закону про кримінальну відповідальність в часі, що суперечить нормам статті 58 Конституції України та статті 5 КК України. Також, у супереч статті 18 КК України передбачена колективна кримінальна відповідальність за окремі види воєнних злочинів.

З метою усунення вказаних вище недоліків Кабінетом Міністрів України розроблений та перебуває на розгляді у Верховній Раді України проєкт Закону України № 7290 від 15 квітня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» [4], однак, запропонована ним редакція пункту 1 розділу III Прикінцевих та перехідних положень КК України не є прийнятною у контексті положень статті 58 Конституції України та статті 5 КК України, про які нами зазначено вище.

З огляду на викладене, на наше переконання, видається недоцільною ратифікація Римського статуту МКС, оскільки у кримінально-процесуальному законодавстві України наразі є достатньо юридичних механізмів для ефективного розслідування воєнних злочинів, вчинених збройними силами РФ на території України у ході широкомасштабної збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 21.05.2022).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 21.05.2022).

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakikh-zakonodavchikh-aktiv-ukraini-shchodo-implementatsii-norm-mizhnarodnogo-kriminalnogo-ta-gumanitarnogo-prava> (дата звернення: 21.05.2022).

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України № 7290 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1271913> (дата звернення: 21.05.2022).

Дракохруст Т.В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

ЗАХИСТ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В РФ

Через війну в Україні тисячі людей змушені залишити свої будинки. Жителі Донбасу масово їдуть до Росії. Коли люди зможуть повернутися додому, невідомо. Поки що їм доводиться облаштовувати життя в новій країні, за новими для себе правилами та законами. У Росії права біженців регулює Федеральний закон від 19.02.1993 № 4528-1 «Про біженців». Згідно з ним, біженець може користуватися тими самими правами, як і громадянин РФ.

Біженцем визнається особа, яка не є громадянином Російської Федерації і яка в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, національності, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває поза межами країни своєї громадянської приналежності і не може користуватися захистом

цієї країни або не бажає користуватися таким захистом через такі побоювання; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи поза країною свого колишнього звичайного місця проживання в наслідок подібних подій, не може або не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань (ст.1 Закону №4528-1) [1].

1. Щоб отримати статус біженця, потрібно звернутися до міграційної служби на прикордонному пункті, щоб отримати перепустку на територію Росії. Отриманий перепустку далі потрібно пред'явити на вході до пункту тимчасового розміщення (ПТР).

Якщо там є місця, вас можуть розмістити, якщо місць немає, перенаправлять до іншого ПТР. Розміщення у ПТР безкоштовно, розміщеним у ПТР безкоштовно надається триразове харчування та перша медична допомога. Громадяни, які розміщені в ПТР, можуть також подати заяву про прикріплення дитини до школи (дитині буде надано місце у найближчій до ПТР школі). На цьому етапі всім в'їжджаючим видають сім-карти стільникових операторів Росії.

2) Написати заяву на отримання статусу біженця у регіональному відділенні МВС. В ній необхідно зазначити причини від'їзду з рідної країни. До заяви треба додати два фото 35x45 мм та паспорт з перекладом (або інший документ, що засвідчує особу). Заява на набуття статусу біженця розглядають до трьох місяців.

На цей час людині надається довідка, яка дає змогу перебувати на території держави. В подальшому, після отримання посвідчення біженця, за окремою заявою повертаються паспорт чи інший документ, що засвідчує особу.

3) Здати відбитки пальців та пройти перевірку по базах даних ФМС, СБУ, МВС.

4) Пройти співбесіду, заповнити анкету та опитувальний лист.

5) Отримати посвідчення біженця.

Для якнайшвидшого вивезення дітей із території ДНР і ЛНР у республіках тимчасово спрощено порядок.

Нотаріальні довіреності на вивезення дитини від батьків при організованій евакуації не потрібні, достатньо рукописної довіреності одного з батьків.

Також для вивезення дитини потрібні ксерокопії паспортів батьків (тим, у кого два паспорти – місцевий та російський, потрібні ксерокопії обох документів) [2].

Біженцям необов'язково залишатися в тій області, в яку вони спочатку в'їхали. Крім прикордонного Ростова та Белгорода, понад 40 регіонів готові прийняти евакуйованих. В тому числі - Санкт-Петербург, Москва, Московська область, Воронеж, Курськ, Челябінськ та інші.

Біженці можуть повернутися до рідної країни будь-якої миті. Зазвичай це відбувається, коли причина, якою вони бігли, усунуто. При цьому людина втрачає статус біженця.

Список використаних джерел:

1. О беженцах: Федеральный закон от 19.02.1993 N 4528-1 (ред. от 01.07.2021). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4340/ .
2. О миграционном учете иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации: Федеральный закон от 18.07.2006 N 109-ФЗ URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61569/.

Кортукова Т.О.

*доктор філософії у галузі міжнародного права,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Вперше поняття «геноцид» було розроблене Рафалем Лемкіним, студентом українського університету, у 1944 році [6, с. 117]. На сьогодні,

поняття геноциду закріплено, зокрема, у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року [6], учасниками якої є 152 держави світу. У ній зазначається, що геноцид - це «навмисне намагання повністю або частково знищити групу на основі її національності, етнічної приналежності, раси чи релігії» [6]. Таке ж визначення закріплено і в Статуті Міжнародного кримінального суду.

Разом з тим, слід зазначити, що поняття «геноцид» потребує певної конкретизації. Наприклад, як зауважує К.А. Важна, для уможливлення реалізації справедливого й ефективного міжнародного судочинства і міжнародно-правової відповідальності необхідно чітко встановити, як вчиняється геноцид (способи вчинення геноциду), які інструменти і механізми є необхідними для вчинення геноциду в сучасних реаліях державної організації життя суспільства, хто є суб'єктом злочину геноциду [2, с. 197]. М.М. Антонович зазначає, що попри те що існує погоджене на міжнародному рівні визначення геноциду і держави не зробили застережень до нього, у визначенні геноциду є низка проблемних питань. Зокрема, визначення *mens rea* (вини), визначення чотирьох груп, проти яких вчинено геноцид, та ідентифікація дій, що становлять геноцид [1, с. 65].

Немає сумнівів, що геноцид є найтяжчим міжнародним злочином, вчинення якого є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав та (або) кримінальної відповідальності індивідів [3, с. 137].

Наразі в Україні, внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та вчинення представниками Російської Федерації чисельних злочинів, починаючи з 2 березня 2022 року проводиться розслідування, зокрема, щодо вчинення злочину геноциду Міжнародним кримінальним судом. При цьому, незважаючи на те, що Україна не ратифікувала Статут Міжнародного кримінального суду, проте Верховна Рада України ще у 2014 і 2015 роках зробила дві заяви про визнання *ad hoc* юрисдикції (для конкретних ситуацій).

26 лютого 2022 року Україна звернулася до Міжнародного суду ООН з позовом про порушення Російською Федерацією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, а вже 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН зобов'язав Російську Федерацію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії.

Важливим є те, що у травні 2022 року був розроблений і виданий перший Звіт щодо порушень Російською Федерацією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року (далі – Звіт) [4].

Зокрема, у Звіті [4] зазначається, що Російська Федерація здійснює систематичне організоване підбурювання до геноциду, шляхом: 1) заперечення існування української ідентичності; 2) здійснення так званих «дзеркальних звинувачень», що є технікою розпалювання мови ворожнечі та відноситься до фальшивого приписування жертві намірів, які здійснює держава агресор; 3) використання риторики щодо так званої «денацифікації», щоб зобразити значну частину чи ціле покоління українців як нацистів і смертельних ворогів, роблячи їх легітимними або необхідними цілями для знищення; 4) позиціонування українців як екзистенційної загрози; 5) створення умов для вчинення і потурання звірствам, шляхом нагородження солдатів, які скоїли масові вбивства в Україні, що дало можливість солдатам і надалі вчиняти, а російській громадськості виправдовувати подальші звірства.

У Звіті [4] також зазначається, що намір вчинення геноциду української національної групи полягає у підбурюванні до геноциду, що стимулює нинішнє вторгнення, а також вражаючі моделі і методи звірств, які наводять на думку про сплановану військову політику.

При цьому, геноцидна модель знищення українців полягає у 1) масових вбивствах; 2) умисних нападах на укриття, евакуаційні та гуманітарні коридори; 3) невибіркових бомбардуваннях житлових районів 4) російських військових облогах, що включають руйнування життєво важливої інфраструктури, напади на працівників і заклади охорони здоров'я України; знищення та вилучення предметів першої необхідності, гуманітарної допомоги

та зерна; утримання українців в небезпечних для життя місцях; 5) згвалтуваннях та сексуальному насильстві, а також б) примусових переселеннях українців [4].

Слід наголосити, що держави мають юридичне зобов'язання запобігати геноциду за межами своїх кордонів, як тільки вони усвідомлюють серйозну загрозу геноциду. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року накладає мінімальне юридичне зобов'язання на держави вживати розумних дій, щоб сприяти запобіганню геноциду та захисту вразливих громадян України від неминучої загрози геноциду.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що починаючи з 24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснює геноцид українського народу. Наразі, справу щодо міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації за геноцид українського народу розглядає Міжнародний суд ООН. Разом з тим, притягнення до кримінально-правової відповідальності найвищих керівників Російської Федерації може здійснити Міжнародний кримінальний суд за результатами розпочатих розслідувань. При цьому, міжнародне право накладає на держави світу обов'язок не лише покарати, але і попередити вчинення геноциду українського народу Російською Федерацією.

Список використаних джерел:

1. Антонович М.М. Проблема визначення злочину геноциду в міжнародному праві та його застосування до голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Наукові записки. 2008. №77. С. 61-65.
2. Важна К.А. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. Науковий журнал «Підприємництво, господарство і право». Міжнародне право. 2017. № 8. С. 193–197.
3. Горбатюк А.В. Питання відповідальності держави за злочин геноциду у практиці Міжнародного суду справедливості. Наукові записки НаУКМА. № 129. 2012. С.137-140.
4. An independent legal analysis of the Russian Federation's breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the duty to prevent. New lines institute for

strategy and policy. 2022. URL: <https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/An-Independent-Legal-Analysis-of-the-Russian-Federations-Breaches-of-the-Genocide-Convention-in-Ukraine-and-the-Duty-to-Prevent-1-1.pdf>.

5. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948 URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>.

6. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress. The American Historical Review. № 51. 1945. P. 117–120.

Марценко Н. С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

На сьогодні технології Штучного Інтелекту (далі - ШІ) проникли практично у всі сфери нашого повсякденного життя. ШІ активно використовують у медицині, науці, управлінні, виробництві, транспорті, юриспруденції тощо. Сфери застосування ШІ з кожним роком активно розширюються з огляду на очевидний потенціал даних технологій та підвищення ефективності процесів, у яких людина використовує ШІ.

Іноземні держави все більше використовують ШІ, цифрові дані та алгоритми у державному управлінні. З використанням ШІ державне управління зміцнюється, хоч і часто викликає занепокоєння та критику, головним чином з приводу так званого «стану загального спостереження» [1]. Багатьма вченими відмічено, що на сьогодні такі побоювання є обґрунтованими та демонструють обмежене бачення взаємодії держави і суспільства за допомогою сучасних технологій. Тому, звісно, міжнародне та вітчизняне право повинне розвиватися в напрямку безпечного використання ШІ у всіх сферах життя.

Попри це, свою високу ефективність ІІІ демонструє також і при здійсненні митних процедур. Позитивний досвід багатьох країн Європи свідчить, що ІІІ сприяє ефективному, безпечному та надійному здійсненні митного контролю.

Автоматизація управління митницею хоча і має давню історію, та протягом довгого часу стосувалася у більшій мірі розвинених країн. Сьогодні, незважаючи на технологічні відмінності, усі митні адміністрації автоматизували деякі, якщо не всі, свої процедури [2].

При вирішенні багатьох митних питань ІІІ є незамінним та більше того, досить розвиненим (наприклад, при розпізнаванні зображень, скануванні товарів, звірки документів, поданих митниці тощо). Всесвітня митна організація (WCO, платформа BACUDA (BAnd of CUstoms Data Analysts)) розробила серію досліджень щодо використання ІІІ для виявлення митного шахрайства, онлайн-збору даних про ціни, прогнозування митних доходів та візуалізацію даних [3]. Крім того, нові можливості відкриваються з використанням митницею також і геолокаційних даних.

Як показує світова практика, сучасні системи, які використовують ІІІ, є досить ефективними та в першу чергу допомагають вчасно виявляти схеми шахрайства, а також ефективно обирати методи митного контролю. При цьому, з врахуванням витратності даних технологій, різні країни по різному підходять до впровадження у діяльність митниці ІІІ. Як правило, у менш багатих країнах дані технології впроваджуються відповідно до їх потреб, не слідуючи лінійним темпам впровадження технологій у багатих країнах. Однак, немає жодної митниці, яка б не мала хоча б мінімальних технологій для обробки даних.

Слід відмітити, що безпека та виявлення шахрайства є найбільш використовуваними технологіями на митниці. Крім того, наприклад, у ЄС активно використовують проект IBorderCtrl для виявлення нелегальних мігрантів на прикордонному контролі з використанням розпізнавання обличчя людини. В Австралії та Великобританії, наприклад, активно використовують чат-бот, який відповідає на питання платників мита, консультуючи їх, чим

сприяє дотриманню норм права. Допомога при використанні ШІ при перетині митного кордону також розглядається і в контексті «юридичної технології», яка, як передбачається, допомагатиме платникам мита у судових процедурах (наприклад, ШІ допомагає передбачити ймовірний результат судового розгляду у справах про митне правопорушення).

Заслуговує окремої уваги також і проект, що реалізовується з 2019 року Міністерством торгівлі Туреччини щодо розгортання мережі спостереження (tr. Tarama Ağı Projesi). Даний проект передбачав створення технічної структури, яка за допомогою ШІ буде виявляти ризики злочинності та загрози, пов'язані з транспортними засобами та товарами, що проходять через митницю. За даним проектом, усі транспортні засоби та контейнери, що в'їжджають та виїжджають через митницю, будуть перевірятися за допомогою системи рентгенівського спостереження за транспортними засобами та контейнерами, що усуває необхідність фізичного огляду. Системи ШІ автоматично визначають певні ризики злочинів або загрози, пов'язані з транспортними засобами та товарами. Така технічна структура дозволяє швидко та ефективно проводити митний контроль та здійснювати його централізовано через контрольний центр. Таким чином Міністерство торгівлі Туреччини буде виявляти незареєстрований в'їзд і вивезення товарів в Туреччину та з Туреччини, а також запобігатиме тому, щоб товари, мито за транзит яких не було сплачено, залишалися в Туреччині. Крім того, дані, зібрані за допомогою систем спостереження, також будуть передані митним органам сусідніх країн, щоб запобігти повторному огляду тих самих транспортних засобів. Відповідно, міністерство прагне створити швидкий логістичний транзитний коридор між сусідніми країнами [4].

Попри позитивні аспекти використання ШІ у митній справі, серед країн, які активно використовують ШІ на митниці, неодноразово зверталася увага на можливу упередженість ШІ з огляду на те, що дані, які аналізуватимуться, не завжди можуть бути зібрані правильно. Крім того, через корупційні схеми може бути здійснено вплив на внесення даних, які використовуватиме та опрацьовуватиме ШІ при виборі методів та особливостей митного контролю.

Тому, зрозуміло, що певний простір для прийняття рішення та виявлення ініціативи все таки повинен належати працівникам митниці. Звісно, вирішення таких технічних питань як упередженість та помилка ШІ значно підвищить нашу довіру до даних технологій у всіх сферах, де використовують ШІ, включаючи митну.

Недолік прийняття рішень на основі аналізу ШІ полягає також і у тому, що ШІ не може передбачити ступінь тяжкості наслідків своїх помилок. Це, у свою чергу, підніме питання про відповідальність людини за помилку ШІ [5]. Тому, часто працівники митниці багатьох країн неохоче покладаються на системи аналізу ризиків, запропонованих ШІ, так як вони бояться бути покараними, якщо невиявлене шахрайство призведе до фінансових втрат. Попри це, алгоритм вважається «хорошим», якщо він виявляє високий рівень шахрайських декларацій порівняно із людиною. Це говорить про те, що вдосконалення розробок ШІ тільки сприятиме його активному використанню на митниці.

У наукових джерелах також неодноразово звертається увага на доцільність створення єдиної інформаційної системи, що беззаперечно, сприяло б пришвидшенню митних процедур. При співробітництві держав звісно важливим є обмін митними даними не тільки через запити та збір оприлюднених даних, але і можливість отримати дані про імпортера, наприклад, із єдиної інформаційної системи [2]. Однак створення такої бази даних є надзвичайно складним з огляду на необхідність забезпечення високого ступеня безпеки. Тому таке завдання знаходиться на стадії доопрацювання та пошуку шляхів покращення безпекової складової збереження даних.

Загалом, використання ШІ у сфері державного управління та особливо державного нагляду, є достатньо чутливим питанням та викликає дедалі більше занепокоєння громадян [6]. Часто це пов'язано із тим, що державні органи можуть використовувати інформацію про особу через моніторинг соціальних мереж та комерційних онлайн-сайтів, які не менш активно (порівняно із державними органами) збирають якомога більше даних про своїх клієнтів. І хоч

держави не просять громадян безпосередньо співпрацювати у наданні інформації, з огляду на існуючу інтеграцію приватних і публічних систем цифрових даних для цілей безпеки та спостереження, ризику неправомірного використання даних залишаються високими.

Тому надзвичайно важливим є баланс між наглядом і рівністю, особливо рівність перед митним законодавством [7]. Показовою у цьому плані є ситуація, коли закон про фінанси 2020 року дозволив французьким митним і податковим адміністраціям автоматично стягувати кошти за наслідком аналізу даних в соціальних мережах, орган, відповідальний за забезпечення дотримання Конституції Франції визнав, що це було не тільки порушенням права на приватність, але й права на рівність перед митним і податковим законодавством. Тому митниця має зберігати баланс між конфіденційністю та митним законодавством навіть тоді, коли окремі активи надзвичайно складно оцінити.

Не менш важливим завданням при використанні ШІ в роботі митниці є якісна підготовка працівників митниці при використанні сучасних технологій. Тому перейняття позитивного міжнародного досвіду у сфері застосування ШІ на митниці та постійне вдосконалення технічних навичок її працівників сприятиме не тільки ефективній роботі митниці, але і неухильному дотриманню вітчизняного законодавства. Дані питання є особливо важливими з огляду на функції, що покладаються на митницю, особливо її охоронний аспект. У сучасному світі, де товарообіг надзвичайно динамічний, важливо швидко і якісно приймати рішення та уникати можливих загроз. Саме ШІ здатний допомогти ефективно вирішити ті сучасні виклики, перед якими стоїть вітчизняна митниця [7].

Таким чином, ШІ створює ряд переваг при використанні його в роботі митниці, сприяючи розвитку інноваційного підходу до формування та реалізації митної політики. Використання ШІ у діяльності митниці покликане покращити якість державного управління у даній сфері та знизити досить високий ступінь корупції. Тому, активне залучення ШІ у роботу митниці в

нашій державі допоможе мобілізувати сили для боротьби з контрабандою, свавільними рішеннями та нерівністю. При цьому, надзвичайно важливо використовувати дані технології з огляду на ряд законодавчих приписів щодо прав людини та міжнародних етичних стандартів використання ШІ. Активне впровадження технологій ШІ в роботу митниці однозначно дасть можливість зробити митні процедури більш прозорими та сприятиме неухильній реалізації принципів законності та рівності усіх перед законом.

Список використаних джерел:

1. Dawes, S., Vidiasova, L., & Parkhimovich, O. (2016). Planning and designing open government data programs: An ecosystem approach. *Government Information Quarterly*, 33(1), 15–27. https://www.researchgate.net/publication/292345284_Planning_and_designing_open_government_data_programs_An_ecosystem_approach.
2. Mikuriya, K. & Cantens, T. (2020) If algorithms dream of Customs, do customs officials dream of algorithms? A manifesto for data mobilisation in Customs. *World Customs Journal* 14(2) pp. 3-22. http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/48_manifesto_for_data_mobilization_for_customs.pdf?la=fr.
3. World Customs Organization (WCO). (2020, February 19). BACUDA: Supporting Customs with data analytics. WCO News. <https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-91-february-2020/bacuda/>
4. Artificial Intelligence Used in Customs Controls. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dbb5b5f9-ad7d-408d-b19d-d30427e67333>.
5. Malinowski, P. (2019). Application of modern technology for migration management. *European Law Enforcement Research Bulletin* (4 SCE), 29–33. https://law.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2020/04/016_2019_Simon.pdf.
6. Martsenko, N. (2020). Determining the place of artificial intelligence in civil law. *Studia Prawnoustrojowe*, (47). <https://doi.org/10.31648/sp.5279>.

7. Марценко Н.С. Правовий режим штучного інтелекту в цивільному праві. Актуальні проблеми правознавства 4 (20)/2019. 2019. 91-98с. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/apl/article/viewFile/797/785>.

Пилипенко Т.І.

*ст. викладач кафедри фундаментальних
і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,*

Очеретний І.О.

*студент університету Павла Йозефа
Шафарика, м. Кошице, Словаччина*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ(TRANSITIONAL JUSTICE) ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ, СПРИЧИНЕНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Перехідний період від конфлікту до миру потребує спеціальних заходів щодо відновлення та розвитку суспільного життя. Комплекс даних заходів у документах ООН та в наукових теоріях отримав назву «правосуддя перехідного періоду». Україна внаслідок збройного конфлікту на Донбасі, анексії Криму та повномасштабної війни з Російською Федерацією потребує механізмів постконфліктного врегулювання, адаптованих до національного контексту. Актуальним питанням є використання практичних та теоретичних напрацювань правосуддя перехідного періоду у суспільстві, що відновлюються після збройних конфліктів та репресій, які робитимуть істотний внесок в удосконалення національного законодавства і державної політики з метою відновлення миру, подолання безкарності та інклюзії постраждалих осіб до процесів перехідного правосуддя та визначення необхідних функцій держави в реалізації постконфліктних заходів.

Правосуддя перехідного періоду – сукупність процесів, пов'язаних зі спробами суспільства знайти спільну мову щодо спадщини минулих масштабних зловживань для забезпечення відповідальності, служіння

справедливості та досягнення примирення. До функцій правосуддя перехідного періоду відносяться: сприяння демократизації; зменшення кількості випадків порушення прав людини; законодавче закріплення офіційних подій конфліктного минулого в офіційній версії; надання репарацій і насамперед матеріальних виплат жертвам; сприяння примиренню [1].

Термін *Transitional Justice* («транзитивна юстиція» або «перехідне правосуддя») запропонував Нейл Крітц з Американського інституту миру в науковому дослідженні «Перехідне правосуддя: як демократіям, що зароджуються, розквітатися з колишніми режимами» («*Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*») [2]. Ця тритомна збірка є першокласним ресурсом для юристів практиків і політиків, які борються з цими складними проблемами в багатьох країнах, охоплює юридичні, політичні та філософські точки зору та спирається на досвід більш ніж 20 переходів від Другої світової війни до кінця століття. Складні геополітичні зміни призвели до міжнародної консолідації в питаннях правового регулювання міжнародного правосуддя з метою уникнення порушення прав людей у майбутньому. Прикладами такої консолідації можуть слугувати міжнародні кримінальні трибунали створені *ad hoc* у Югославії та Руанді, які, однак, зазнали критики через, зокрема, географічну віддаленість від місць, де було здійснено злочини, і необхідність значних фінансових затрат на їхнє утримання [3].

Згодом, на початку 2000-х років, звід з 42 «принципів захисту та заохочення прав людини за допомогою боротьби з безкарністю» було скориговано до 38 принципів. Загалом таке поняття як «перехідне правосуддя» (або «правосуддя перехідного періоду») є рамковою назвою для різних процесів, форматів, механізмів, застосованих у понад 40 постконфліктних країнах і регіонах [4]. Хоча постконфліктне врегулювання безпосередньо не входить до міжнародного гуманітарного права, воно тісно пов'язане з ним, адже його природа має яскраво виражену гуманітарну сутність. Міжнародно-правову основу правосуддя перехідного періоду створюють міжнародні договори і норми звичаєвого міжнародного права прав людини, міжнародного

гуманітарного і міжнародного кримінального права.

Міжнародні стандарти правосуддя перехідного періоду включені до низки актів міжнародних організацій рекомендаційного характеру: Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 40/34, 1985 р.); Основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди жертвам грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 60/147, 2005 р.); Прав людини та перехідного правосуддя (Резолюція Ради з прав людини ООН 12/11, 2009 р.); Права на встановлення істини (Резолюція Ради з прав людини ООН 12/12, 2009 р. 2013 р.); Основ політики ЄС щодо підтримки перехідного правосуддя (16 листопада 2015 року) тощо [5].

Починаючи ще з агресії Російської Федерації 2014 року українська влада відповіла на ці дії Кремля політикою правовійни (lawfare). Київ передавав різні правові питання, що стосуються конфлікту, на розгляд міжнародних та регіональних судових і арбітражних майданчиків, включаючи Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Європейський суд з прав людини та Міжнародний трибунал ООН з морського права. Україна також прагнула покращити підготовку своїх військових з питань міжнародного гуманітарного права (МГП), щоби посилити дотримання законів і звичаїв ведення війни на полі бою; розвивати потенціал національних слідчих і прокурорів (зрештою, створивши спеціалізований департамент з воєнних злочинів у 2019 році) та суддів, оскільки всі вони були неготові до лавини нових справ, пов'язаних із конфліктом. Україна також працювала над реформою національного кримінального законодавства та створенням законодавчої бази для співпраці з МКС [6].

Громадянське суспільство України відігравало важливу роль у всіх цих зусиллях у сфері правосуддя. Правозахисні неурядові організації у співпраці з прокуратурою України, надсилали інформаційні повідомлення до МКС та

вимагали від держави завершення реформи Кримінального кодексу для забезпечення повної внутрішньої криміналізації воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Правозахисники також виступали за ратифікацію та імплементацію Римського статуту, який створив МКС, як частину зобов'язань України за ст. 8 Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. На жаль, стратегії та координація таких розглядів часто були недостатніми або неузгодженими, українське законодавство було надмірно зосереджено на кримінальному правосудді, менше уваги приділялось встановленню правди, інституційним реформам, репарації індивідуальним потерпілим, превенції.

Починаючи з 2019 року Президент доповнив Комісію з питань правової реформи Робочою групою з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій і доручив їй розробити дорожню карту перехідного правосуддя України. Однак, це, радше, стало інструментом для встановлення напрямків державної політики, а не повноцінною концепцією перехідного правосуддя. Паралельно з обговоренням дорожньої карти, наприкінці 2020 року Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій представило законопроект “Про засади державної політики перехідного періоду” (законопроект “Про перехідний період”). Проте навіть оновлений законопроект, зареєстрований у Парламенті у серпні 2021 року, зазнав суттєвої критики з боку правозахисної спільноти України, а також міжнародних суб'єктів як-то ООН та Венеціанська комісія. Підхід до перехідного правосуддя у законопроекті був досить обмеженим та одностороннім, слушно вказано на відсутність повноцінної участі потерпілих у розробці політики перехідного правосуддя, відтак, у січні 2022 року законопроект було зрештою вилучено з Парламенту, а після повномасштабного вторгнення Росії Робоча група заявила, що вона продовжує вдосконалювати запропоновану перехідну стратегію для України [7].

Міжнародні партнери України цілком слушно пропонують низку рекомендацій заснованих, передусім, на інтересах потерпілих від тяжких порушень прав людини та міжнародних злочинів. З лютого 2022 року було

розпочато надзвичайну кількість ініціатив з документування злочинів агресії. В Україні також працюють слідчі Міжнародного кримінального суду (МКС), слідчі групи іноземних держав та Комісія ООН з розслідування. У своїй політиці перехідного правосуддя Україна має також врахувати роль релігійних лідерів та установ як каталізаторів та/або порушень міжнародного права. Розробка та надання репарацій індивідуальним потерпілим має стати стратегічним пріоритетом як для України, так і для її міжнародних партнерів. Така політика повинна включати негайні проміжні репарації, а також доступ до певних репарацій за допомогою спрощених адміністративних, а не судових процедур. Спеціалізовані програми відшкодування збитків можуть знадобитися для певних груп населення як-то потерпілі від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, діти та літні люди [8].

Зараз, як ніколи раніше, Україні необхідно продовжувати свою системну та культурну трансформацію шляхом зміцнення співробітництва між державою та громадянським суспільством, викорінення корупції в державному секторі, впровадження тимчасових і комплексних програм репарацій для потерпілих, пропонування стійких та інклюзивних ініціатив з встановлення правди та розробки превентивних політик у всіх секторах і рівнях держуправління.

Основними засадами національної концепції перехідного правосуддя в Україні є чотири елементи: реалізація права знати правду про перебіг подій конфлікту; інституційні реформи як гарантія не повторення збройного конфлікту; заходи з відшкодування шкоди потерпілим від збройного конфлікту; притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні найтяжчих злочинів. Для ефективної реалізації концепції перехідного правосуддя всі ці елементи повинні працювати в комплексі. Концепція перехідного правосуддя – майже єдиний спосіб, який дозволить не лише подолати тяжкі наслідки збройного конфлікту, а й забезпечити відновлення порушених прав і притягнути до відповідальності винних у скоєнні злочинів.

Список використаних джерел:

1. Багінський А.В. Правосуддя перехідного періоду Вісник НТУУ

"КПІ" Політологія. Соціологія. Право. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199361](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199361)

2. Kritz, Neil J., and Nelson. Mandela. Transitional Justice : How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes. Vol. 1, General Considerations Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1995.

3. Reiter, Andrew G “The development of transitional justice” in Simić, Olivera. An Introduction to Transitional Justice Abingdon, Oxon: Routledge, 2017: 29–46.

4. Більше ніж суто правові механізми. В Україні активізується робота над перехідним правосуддям. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/bilshe-nizh-suto-pravovi-mehanizmi-v-ukrayini-aktivizuetsya-robota-nad-perehidnim-pravosuddyam-.html>)

5. Там само.

6. Катерина Бусол. Маріуполь і зародження та перспективи перехідного правосуддя в Україні. URL: <https://www.justsecurity.org/81864/mariupol-and-the-origins-and-avenues-of-ukraines-transitional-justice-process-ua/>

7. Там само.

8. Kateryna Busol and Rebecca Hamilton Перехідне правосуддя в Україні: рекомендації для полісімейкерів. URL: <https://www.justsecurity.org/81740/transitional-justice-in-ukraine-guidance-to-policymakers>

Кобернюк В.М.

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ МІЖНАРОДНИМ ТА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Необхідність у спеціальному захисті дітей виникла у світовій спільноті давно. Вперше це питання знайшло своє відображення в Женевській декларації

прав дитини у 1924 р., потім – у Загальній декларації прав людини в 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. і закріплена в Міжнародному пакті про громадські та політичні права, в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, у Конвенції про права дитини в 1989 р.

У сучасному міжнародному праві загальне визнання дістало положення про те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Саме про визнання цього положення свідчить і той факт, що на 1 травня 1996 р. 187 держав ратифікували Конвенцію про права дитини чи приєдналися до неї. Це положення визнано і в доктрині міжнародного права [1, с. 14].

Конвенція про права дитини (ч. 1 ст. 3) визначає, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [2, с. 1]. Держави-сторони зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права і обов'язки батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом і з цією метою вживають усіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

В обов'язках Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту розвитку дітей прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 30 вересня 1990 р. записано: «Віддавати першочергову увагу правам дітей, їх виживанню, захисту, розвитку». Декларація закінчується словами: «Не може бути більш шляхетного завдання, ніж забезпечення кращого майбутнього для кожної дитини». Наступною важливою віхою в галузі захисту прав дитини було створення в 1991 р. Комітету ООН про правах дитини. Секретаріат даного комітету знаходиться в Женеві і включає 10 членів Комітету і працівників групи. У силу ст. 44 Конвенції про права дитини Комітет регулярно заслуховує звіти держав-членів ООН (перший звіт – через 2 роки, в подальшому – через кожні 5 років).

З розвитком процесу становлення стандартів захисту прав дитини в рамках ООН і Конвенції про права дитини, розгляд стану і розвитку засобів захисту прав дітей відбувається в рамках ОБСЄ [3, с. 39 – 41].

Міжнародний захист прав дитини є системою взаємоузгоджених дій держави та неурядових міжнародних організацій, спрямованих на повноцінне та гармонійне формування дитячої особистості, надання міжнародної допомоги дітям, особливо з тих країн, що розвиваються.

Розглядаючи усиновлення як можливість допомогти дитині у скрутній ситуації, громадяни, зокрема Італії, усиновлюють дітей майже з двадцяти країн Африки, серед яких: Бенін, Буркіна Фасо, Бурунді, Камерун, Кенія, Кот д'Івуар, Ефіопія, Мадагаскар, Малі, Марокко, Мозамбік, Нігерія, Сенегал та Танзанія. Щодо африканських країн це пояснюється, ймовірно, великими технічними труднощами та різного роду ризиками (наприклад, епідеміологічним) для самих усиновлювачів. Проте не слід вважати, що всі громадяни європейських країн мають упередження щодо раси усиновлюваної дитини [4, с. 91 – 92].

У мусульманських країнах усиновлення заборонено Кораном. Як альтернатива для виховання дітей-сиріт використовуються прийомна родина та державні заклади для сиріт. Деякі з мусульманських країн запровадили інститут усиновлення до своїх правових систем (наприклад, Туніс з 1958 р.), проте вони залишаються винятками з правила [5, с. 95].

Осібним є питання критеріїв, за якими відбувався розподіл держав на групи відповідно до їхньої ролі у міжнародному усиновленні. Найчастіше в науковій літературі називаються два критерії: рівень добробуту населення та демографічна ситуація.

Оскільки ці фактори тісно пов'язані між собою, зазвичай в тих країнах, де добробут населення знаходиться на низькому рівні, а населення неконтрольовано зростає, спостерігається тенденція до виникнення великої кількості дітей-сиріт, надмірної інституціоналізації та готовності віддавати дітей, позбавлених батьківського піклування, на усиновлення за кордон.

Окремі держави (наприклад, Китай) за допомогою міжнародного усиновлення частково вирішують свої демографічні проблеми. В Китаї внаслідок запровадження «політики однієї дитини» великими темпами почала зростати кількість дітей, залишених без батьківського піклування. Переважна більшість з них були дівчатками. Віддаючи доньку до дитячого будинку, її батьки мали ще один шанс народити сина, що традиційно вважалося в Китаї більш почесним [6, с. 15 – 17].

Однією з найгостріших є проблема міждержавного усиновлення. Дитяча проблематика одержує увагу і прихильність з боку суспільства всюди в світі. Складна соціально-економічна ситуація в українському суспільстві безпосередньо впливає на один із найважливіших його елементів – українські сім'ї (їх норми, цінності), позначається на загальному соціальному контексті, формуючи середовище, в якому ці сім'ї існують. Як наслідок соціальних проблем суспільства почастишали випадки сурогатного материнства, усиновлення дітей громадянами іноземних держав. Проте, разом із цим, мають місце випадки торгівлі дітьми, усиновлення дітей в корисливих та злочинних цілях.

З огляду на інтернаціональний характер самої проблеми, в національному законодавстві кожної держави віддзеркалюються міжнародні стандарти вирішення питань усиновлення. Значна увага цій проблемі приділяється і в нашій державі. В Україні прийняті та діють багато законодавчих актів, які регулюють процес усиновлення. Проте, державне регулювання в даній сфері необхідно вивести в нашій державі на принципово новий рівень.

Майже у всіх розвинених країнах (Німеччині, Італії, Франції, Англії, Швеції, США та ін.) існують черги на усиновлення. Виникає питання, чому ж у нас таких черг (з числа громадян України) немає і чому збільшується кількість міжнародних усиновлень у нашій країні? На це є кілька причин як практичних, так і законних. По-перше, число громадян цих держав, охочих усиновити дітей, перевищує число самих дітей усередині країни, що залишилися без піклування батьків. Крім того, проблема безплідності примушує багато подружніх пар

звертатися до усиновлення дітей. По-друге, в деяких державах (наприклад в Іспанії) усиновлення дітей усередині країни юридично істотно ускладнене, обставлене великою кількістю умов і в результаті діти, що залишилися без піклування батьків, виховуються в прийомних сім'ях без права на їх усиновлення.

Останнім часом стала дуже популярною ідея захисту прав, зокрема прав дитини, шляхом звертання до міжнародних організацій: ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейського суду з прав людини. Проте практичні можливості захисту прав конкретної дитини на міжнародному рівні обмежені.

Важливими правовими актами, що регламентують міждержавне усиновлення дітей, є Гаазька конвенція про захист дітей про співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (далі – Гаазька конвенція; прийнята у 1993 р., але не ратифікована Україною), Директиви для практики національного і міждержавного усиновлення і піклування в прийомній сім'ї (підготовці Директив взяли участь понад 200 практичних працівників, експертів, співробітників державних служб з 30 країн світу) та Європейська конвенція про усиновлення (прийнята 24 квітня 1967 р.) [7, с. 91 – 93].

Особливе значення для питання усиновлення має Європейська конвенція про усиновлення дітей, підготовлена Радою Європи на заміну існуючої Конвенції з питань усиновлення 1967 р., яка не набула поширення впродовж більше сорока років з часу її ухвалення. Європейська конвенція про усиновлення дітей була відкрита для підписання 24 квітня 1967 р. у Страсбурзі (Франція). Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) і була прийнята 7 травня 2008 р. на засіданні комітету міністрів Ради Європи.

Не можна говорити про безумовне визнання рішень, винесених судами України, в інших державах. Так, у деяких штатах США – Айова, Вірджинія, Род-Айленд – усиновленій дитині видається особливий вид візи і лише після розгляду справи в суді відповідного штату усиновлення вважається закінченим. У Італії до останнього часу потрібне «переусиновлення», тобто винесення ухвали у відповідному суді Італії після закінчення року.

Протягом цього періоду дитина не може одержати громадянство Італії і у разі смерті усиновителів не буде їх законним спадкоємцем. З ратифікацією Гаазької конвенції ці проблеми повністю вирішуються. Рішення, винесене в одній державі, визнається іншими негайно.

Складною залишається ситуація із Швейцарією, яка також розглядає усиновлення в Україні як проміжний етап. Усиновлення, за законодавством Швейцарії, вважається закінченим тільки після ухвалення рішення швейцарським судом [8, с. 9].

Існує велике коло питань, які потребують термінового вирішення і пов'язані зі зміною соціально-економічного положення в нашій державі, зростанням числа дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків. Виходячи з цього, необхідно розглянути, зокрема, проблеми, пов'язані з усиновленням іноземними громадянами українських дітей.

Отже, обрання Україною стратегічного курсу на приєднання в перспективі до Європейського Союзу потребує гармонізації національного та міжнародного законодавства та, відповідно, вимагає поглибленого вивчення пов'язаних з цим наукових питань.

Список використаних джерел :

1. Деркаченко Ю.В. Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2010. 16 с.
2. Конвенція про права дитини: прийнята 20 листопада 1989 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2003. 32 с.
3. Лисенко Х. Сучасний стан та проблеми законодавчого регулювання захисту прав дитини при здійсненні міжнародного усиновлення в Україні. Х. Право України. Київ: Міністерство юстиції України, 2006. № 6. С. 39 – 42.
4. Деркаченко Ю.В. Співробітництво в процесі міждержавного усиновлення: міжнародно-правовий аспект. Юридична Україна. Київ: СП Юрінком Інтер, 2005. № 7. С. 91 – 96.

5. Зоря А. Зарубежная семья: Права иностранных граждан на усыновление украинских детей. Юридическая практика. 2001. 11 января. С. 10.

6. Конвенція про права дитини: прийнята 20 листопада 1989 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2003. 32 с.

7. Зілковська Л.М. Таємниця усиновлення і проблеми правового регулювання її дотримання. Актуальні проблеми цивільного та трудового права [відп. ред. Ю.С. Шемшученко]. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. С. 303-310.

8. Малишева О. Лікувати сироту можна тільки поверненням у сім'ю. Освіта Україні. 2000. 5 січня. С. 9.

Мельничук О. Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Війна спричинила нові виклики: біженцями стали понад 750 тисяч учнів, за кордон виїхало приблизно 26 тисяч педагогів [1], окупантами пошкоджено понад 1800 закладів освіти, з яких близько 200 зруйновано [2], депортовано до Російської Федерації (далі - РФ) 181 тис. дітей [3]. Перед державою постала низка проблем, які потребують вирішення у воєнний час: повернення незаконно депортованих, переміщення закладів освіти із зон, де ведуться активні воєнні дії, забезпечення доступу до освіти, особливо переміщеним особам, організація вступної кампанії, виплата стипендій студентам і заробітних плат в умовах скорочення бюджетних видатків на освіту. Наведені вище факти та проблеми, спричинені війною, дають можливість уявити масштаб завдань, які необхідно вирішувати державі з тим, щоб забезпечити право на освіту в умовах збройного конфлікту.

Важливість права на освіту не потребує доведення, адже воно є базовим для розвитку власне людини, інших її прав, цивілізованого суспільства загалом і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. На жаль, кожен день війни завдає не тільки важкі душевні страждання, значні людські та військові втрати, матеріальні збитки, які очевидні, але й шкідливі довгострокові наслідки, зокрема й у сфері освіти, які наразі важко оцінити. Тому не випадково право на освіту гарантується міжнародним правом прав людини, передусім, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, Конвенцією про права дитини, Конвенцією про права інвалідів, Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Норми міжнародно-правових актів зберігають чинність і в умовах війни, однак реалізувати їх значно складніше, ніж в мирний час. Тому в умовах збройних конфліктів застосовується, першочергово, міжнародне гуманітарне право (Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 р.). У цих міжнародних актах немає норми, яка б гарантувала право на освіту безпосередньо, однак вони захищають його шляхом встановлення зобов'язань сторін щодо вжиття необхідних заходів для здобуття освіти.

Однією із складових реалізації права на освіту є доступність освіти, яка гарантується через наявність освітніх закладів і реальну можливість здійснювати навчання. Якраз міжнародне гуманітарне право забороняє здійснювати напади на заклади освіти, за умови, що вони не є військовими цілями, а також зобов'язує сторони вживати заходів для забезпечення освіти дітям, особливо сиротам і тим, які розлучені із сім'ями. Аналіз Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни дає можливість зробити висновки про те, що ці зобов'язання покладаються на обидві сторони

конфлікту, які «вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями» [4, ст. 24]. Норма імперативно покладає на окупаційну державу завдання «в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії [4, ст. 50]. Однак можна навести безліч фактів, які підтверджують порушення російською стороною, взятих міжнародних зобов'язань для провадження безпечного освітнього процесу за стандартами України та дотримання норм про заборону нападу на заклади освіти. Тому Україні необхідно докласти зусиль, щоб притягнути до відповідальності російських окупантів за скоєні злочини.

Обов'язок забезпечити здобуття освіти покладається також на державу, яка здійснює інтернування, вона «повинна сприяти інтелектуальній, освітній та спортивній діяльності... Інтернованим будуть забезпечені можливості продовжувати навчання чи розпочати нове. Повинно бути забезпечено можливість навчання дітей та підлітків. Вони будуть відвідувати школи в місцях інтернувань чи за їхніми межами» [4, ст. 94].

Під час проведення збройних конфліктів неміжнародного характеру право на освіту дітям також має забезпечуватися. Зокрема вони «отримують освіту, включаючи релігійне й моральне виховання, згідно з побажаннями їх

батьків або, в разі відсутності батьків, тих осіб, які опікуються ними» [5, ст. 4 (3)].

Міжнародне гуманітарне право захищає цивільні об'єкти, якими є заклади освіти, та цивільних осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Відтак, це стосується і учасників освітнього процесу. На це спрямовані статті 52, 57, 58 Протоколу I. Так, у ст. 57 вказано запобіжні заходи при нападі: «при проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти» [6, ст. 57].

Доречно вказати й на міжнародне кримінальне право, яке також захищає майно закладів освіти. У цьому аспекті цікавою є практика Міжнародного кримінального суду, який визнав зруйновану школу репрезентованою жертвою у справі проти Томаса Лубанги. Також можна навести до прикладу обвинувальний акт проти підозрюваних у нападах на освітні установи Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії. У ньому визнано Паско Любичича винним у знищенні або навмисному заподіянні шкоди релігійним або освітнім установам [7, с. 32-33]. Практика Міжнародного кримінального суду вселяє надію на притягнення до відповідальності й російських громадян, причетних до злочинів на території України під час збройного конфлікту.

Через зухвале ігнорування норм міжнародного гуманітарного права та неефективну діяльність системи колективної безпеки в сучасних умовах Україна та її громадяни не покладаються лише на міжнародні судові інстанції. Тому наразі розробляється механізм відшкодування збитків, завданих російськими окупантами, шляхом укладання міжнародного договору з державами-партнерами.

У контексті забезпечення права на освіту в умовах збройного конфлікту необхідно системно реалізовувати план заходів щодо Декларації про безпеку шкіл, затверджений Кабінетом Міністрів України ще 4 серпня 2021 р. Цей документ у нинішніх умовах набув неабиякої актуальності та практичної значимості. План включає шість блоків, які передбачають конкретні заходи

держави: ефективна система моніторингу нападів на заклади освіти; захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження; забезпечення безперервності навчання; упровадження в освітню політику чутливих до конфлікту інструментів; забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту; інформаційна підтримка впровадження положень Декларації [8]. Наразі ефективне впровадження цього плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл гарантуватиме учасникам освітнього процесу безпечні умови для навчання та викладання.

Міністерство освіти і науки України, місцева державна адміністрація, органи місцевого самоврядування, керівники закладів освіти, попри важкі умови воєнного стану, вживають можливих заходів для того, щоб право на освіту було реалізоване. Хоча попереду що потрібно подолати чимало проблем, які наразі існують і тих, які будуть виникати в умовах спаду економіки.

Отже, забезпечення права на освіту в умовах збройного конфлікту покладається на сторони конфлікту. Як Україна, так і держава-окупант повинні створювати умови для доступності освіти, особливо дітям. Держава, яка здійснює інтернування, також має вживати заходи для здобуття освіти затриманими. Через порушення російською стороною міжнародних зобов'язань у сфері освіти, Україні необхідно докласти зусиль, щоб примусити РФ відшкодувати завдану шкоду українським освітнім закладам та учасникам освітнього процесу з тим, щоб забезпечити право на освіту. Для гарантування учасникам освітнього процесу безпечних умов навчання та викладання в умовах збройного конфлікту ключовим зобов'язанням Міністерства освіти і науки України є ефективне впровадження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл.

Список використаних джерел:

1. За період війни біженцями стали понад 750 тисяч учнів. URL: <http://osvita.ua/school/86528/?fbclid=IwAR2DDgfvdZnL7tQ3xAuiM-j-KhCubHUoFy3UwZXavoCj7Rzb-uwsrHQPNEk>

2. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3487626-v-ukraini-poskodzeni-majze-18-tisaca-zakladiv-osviti-z-nih-blizko-200-zrujnovani.html>

3. Понад 500 тисяч українців депортовано до віддалених регіонів Російської Федерації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3476681-do-viddalenih-regioniv-rosii-deportovali-bils-ak-500-tisac-ukrainciv-zelenskij.html>

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

7. Декларація про безпеку шкіл: програма дій. URL: http://protectingeducation.org/wpcontent/uploads/framework_for_action_ukr.pdf

8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

Тарасевич Т. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
публічно-правових дисциплін*

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАХИСТ ПРАВ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРАВО НА ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Одним із проблемних питань, яке стоїть перед Європейською комісією та ЄСПЛ, є те, чи захищає ст. 2 Конвенції 1950 р. життя ще ненародженої дитини.

Вважається, що термін «кожен», вжитий у тексті ст. 2 Конвенції, не стосується новонароджених людей. У зв'язку з абортами існують різні позиції щодо того, чи порушує дозвіл на аборт рівновагу між законними інтересами вагітної жінки та законною необхідністю захищати плід.

У цьому контексті Європейська комісія з прав людини виявляє стриманість, залишаючи там досить широку свободу вибору законодавцям. Тому на сьогодні під час розгляду справ, пов'язаних з абортами, ЄСПЛ утримується від будь-яких заяв щодо тлумачення слова «життя» у зв'язку з абортами, а також щодо того, як і наскільки ненароджена дитина може користуватися захистом відповідно до ст. 2 Конвенції.

Як відомо, польський законодавець, як і законодавці практично всіх країн, які входять до ЄС, не взяв на себе сміливості заборонити проведення абортів, але водночас встановив кримінальну охорону безпеки життя та здоров'я ненародженої дитини. Далі таким шляхом пішов законодавець Німеччини (ФРН). У Кримінальному кодексі ФРН (далі – КК ФРН) найбільше статей – 7, у яких встановлено відповідальність за дії, пов'язані з перериванням вагітності. Переривання вагітності (§ 218 (1)) карається позбавленням волі терміном до трьох років чи грошовим штрафом. Водночас не вважаються перериванням вагітності події, результат яких настає до завершення процесу приживання заплідненої яйцеклітини в матці. Обтяжувальними обставинами переривання вагітності є дії, що здійснюються проти волі вагітної жінки і якщо особа через грубу необережність створює небезпеку завдання тяжкої шкоди здоров'ю вагітної жінки. Це називається «особливо тяжкий випадок» і покаранням за нього є позбавлення волі на строк до шести місяців або грошовий штраф (§ 218 (2)). Дещо несподіваною є норма, передбачена § 218 (3) – якщо діяння здійснює вагітна жінка, то покаранням є позбавлення волі на строк до року або грошовий штраф.

У ФРН діє Федеральний закон про запобігання та вирішення конфліктів, пов'язаних з вагітністю, від 27 липня 1992 р. із змінами від 21 серпня 1995 р.. Відповідно до цього Закону та § 219 КК ФРН, консультація має бути захистом

ненародженого життя. Вона покликана спонукати жінку до збереження вагітності та розкрити їй перспективи життя з дитиною; допомогти жінці прийняти відповідальне й усвідомлене рішення. При цьому жінка має усвідомлювати, що дитина на будь-якій стадії розвитку має своє право на життя, тому, відповідно до правопорядку, переривання вагітності припустимо тільки у виняткових ситуаціях, коли виношування дитини створює для жінки важке й небезпечне навантаження, яке перевищує допустимі межі. Консультація порадою та допомогою має сприяти подоланню конфліктних ситуацій та виходу з тяжкої ситуації, пов'язаної з вагітністю.

Крім того, у КК ФРН встановлено кримінальну відповідальність за рекламу переривання вагітності (в іншому перекладі – «Агітація переривання вагітності») (§ 219а), за введення в обіг засобів переривання вагітності (§ 219в), за порушення лікарських обов'язків при перериванні вагітності тощо.

Ще більш прогресивним щодо захисту ненародженого життя є Кримінальний кодекс Франції. Так, у розділі першому «Про злочинні діяння в галузі охорони здоров'я», у підрозділі, що стосується захисту людського плоду, міститься ст. 511-1 «Практична реалізація евгеніки, спрямована на організацію селекції людей», яка карається двадцятьма роками кримінального ув'язнення. Водночас низка статей (ст. 511-2–511-4) передбачає кримінальну відповідальність за збирання або вилучення гамет (статевих клітин) живої людини без її письмової згоди.

На території Франції дозволено аборти «за бажанням» на ранніх стадіях вагітності. Франція належить до найбільш ліберальної групи країн, у яких законодавець виходить із визнання права жінки самостійно вирішувати питання щодо вагітності. Кримінальна політика спрямована тут на охорону здоров'я жінки, тобто караними є лише позалікарняні та пізні аборти.

Проблема переривання людського життя лікарями не обмежена лише проведенням абортів, це стосується й питання евтаназії. Відповідно до Закону Австрійської Республіки «Про заповіт про життя» (Acton Living Wills) від 8 травня 2006 р. [1], пацієнти можуть відмовитися від лікування наприкінці

життя заздальгідь. Це ідеальна умова, щоб уникнути вимог про евтаназію на законодавчому рівні, а також це полегшує становище медичного персоналу, якому часто доводиться мати справу зі суперечливими думками членів сім'ї. Цей Закон створює також найкращі умови для людей, які хочуть мати можливість померти з гідністю.

Свідома відмова поширюється на працівників охорони здоров'я, які безпосередньо виконують функцію медичного лікування чи процедур. Це означає, що якщо лікар робить аборт, то медичні сестри, адміністрація лікарні не можуть відмовити пацієнтці в післяопераційній допомозі.

А втім, Європейський суд з прав людини встановив, що право медиків на відмову не безмежне. Так, у справі «Pichon and Sajous v France» [2] Суд ухвалив, що це право не поширюється на фармацевтів, які продають контрацептиви. Вони не мають права нав'язувати свої релігійні переконання іншим особам. Суд вказав, що право на свободу релігії, а також питання особистого сумління не завжди означає, що людина має право поводитися у громадських місцях так, як вважає за можливе особисто для себе. Суд заявив, що «доки продаж протизаплідних засобів є законним та відбувається за рецептом лікаря і ніде, крім як в аптеці, фармацевти не мають права нав'язувати свої релігійні переконання іншим як виправдання за відмову продавати таку медичну продукцію».

Отже, лікарі, які зобов'язані робити штучне переривання вагітності (або евтаназію), можуть з релігійних або моральних міркувань сприймати ці події негативно. Це може призвести до конфлікту інтересів лікаря та пацієнта. Враховуючи це, Рада Європи зробила, на нашу думку, досить вдалу спробу вирішити можливу конфліктну ситуацію. 10 жовтня 2010 р. було прийнято Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1763 (2010) «Право на заперечення з міркувань сумління при наданні легальної медичної допомоги» [3]. У цій Резолюції йдеться, що жодна особа, лікарня чи установа не повинні бути примушені, притягнуті до відповідальності або дискриміновані у будь-якій формі за відмову від виконання, надання допомоги у здійсненні або

проведенні аборту, здійсненні викидня у людини, або евтаназії, або будь-якої дії, яка може призвести до смерті людського плода чи ембріона, з будь-якої причини.

Отже, відповідно до ст. 2 Конвенції 1950 р. життя є невід'ємним правом кожної людини та охороняється законом. При цьому в основі цього права лежить принцип неприпустимості його довільного позбавлення.

Список використаних джерел:

1. Серета С. В. Евтаназія: досвід правового регулювання в іноземних країнах та доцільність дозволу в Україні. Медичне право України: проблеми паліативної допомоги та медико-соціального обслуговування населення: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2010. С. 196–200.

2. Case of Pichon and Sajous v France, ECHR 02.10.2001. URL: <https://www.strasbourgconsortium.org/common/document.view.php?DocumentID=4942>

3. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1763 (2010) «Право на заперечення з міркувань сумління при наданні легальної медичної допомоги». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a19#Text

Тихонюк О.В.

*завідуюча учбовою частиною
гімназії (Mustjoe Gimnaasium),
м. Таллінн, Естонія*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В ЕСТОНІЇ З ДОСВІДУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Мільйони українців виїхали за кордон у пошуках захисту від війни. Першими громадян України зустріли країни, які мають спільний сухопутний

кордон, а далі українці розселилися країнами Європи. Наразі зупинимось на особливостях та проблемах прав біженців у Естонії.

Загалом на територію Естонії українці та інші громадяни, які тікають від війни в Україні, можуть в'їхати у трьох статусах: «мандрівники», шукачі притулку та біженці. Залежно від цього вони мають різні правила в'їзду, права та обов'язки, а також можливість отримати фінансову допомогу та притулок для проживання. В умовах війни громадяни, які виїхали до країн ЄС, мають вибір: перебувати там на умовах безвізового режиму до 90 днів, отримати тимчасовий захист або статус біженця. Якщо з можливістю перебування в країні ЄС на умовах безвізового режиму до 90 днів все зрозуміло, то такі поняття, як “тимчасовий захист” та “біженець”, для багатьох громадян залишаються незрозумілими.

Стосовно в'їзду до Естонії громадян України, які не звертаються за отриманням притулку - вони можуть в'їжджати до Естонії без візи, у тому числі ті, хто не має біометричного паспорту або Шенгенської візи. Родичі громадян України, які є громадянами інших держав, також можуть в'їжджати до Естонії без візи. Уряд Естонії з огляду на важкість ситуації для громадян України, які поспіхом покидали батьківщину і не мали змоги, в силу різних причин, зібрати необхідні документи, лібералізував правила перетину естонського кордону- якщо особа не має при собі жодних документів, її громадянство буде встановлено на естонському кордоні на підставі свідчень такої особи. Однак, після прибуття до Естонії громадянин України повинен звернутися до Посольства України в Естонії де йому буде видане посвідчення з його персональними даними.

Надзвичайна увага приділяється дітям- Естонія приймає всіх дітей, які прибувають з України. Так само, якщо дитина не має документу, вона та дорослий, який її супроводжує, повинні якнайшвидше звернутися до Посольства України в Естонії де дитині видадуть посвідчення з її персональними даними. Дитину приймають навіть без супроводу дорослих і, волонтери, які працюють на кордоні, опікуються такими дітьми. Однак, варто пам'ятати, що з метою пришвидшення проходження кордону дітям та підліткам рекомендується мати письмовий дозвіл з контактними даними батьків.

В Естонії достатньо суворі карантинні обмеження в зв'язку з епідемією COVID-19, однак, громадяни України, члени їх сімей (другий з подружжя, діти, батьки) та громадяни третіх країн, які тікають з України, не повинні пред'являти дійсний COVID сертифікат під час прибуття до Естонії. З гуманітарною метою для збереження сім'ї цей виняток застосовується і до інших осіб, які прибувають з України (наприклад, до партнерів).

Особи, які прибувають з України та не звертаються за отриманням притулку, можуть в'їжджати незалежно від наявності документів на транспортний засіб. Як винятковий захід, тим, хто прибуває до Естонії на автомобілі, оформлюється строковий поліс автомобільного страхування. Посадові особи Департаменту поліції та прикордонної охорони Естонії проведуть первинні процедури щодо автомобілю на пункті перетину кордону. Після прибуття до Естонії потрібно звернутися до Естонського бюро страхування автомобілів, для оформлення строкового полісу автомобільного страхування. Українцям варто пам'ятати, що послуга доступна лише за телефоном або електронною поштою, адже Естонія - повноцінно цифрова держава. Оскільки держави-члени Європейського Союзу (ЄС) як виняток спростили вимоги до ввезення переселенцями з України домашніх тварин до ЄС, особи, що прибувають з України до Естонії з домашніми тваринами мають якнайшвидше повідомити Департамент сільського господарства та продовольства. Для цього необхідно заповнити форму повідомлення та відправити її на відповідну електронну адресу.

З огляду на війну в Україні, право на перебування в Естонії гарантується тимчасово до прийняття подальших рішень.

Відсутні також візові вимоги для осіб з України, які шукають притулку. Правовою підставою для перебування в Естонії осіб, які подають заяву на міжнародний захист, є статус заявника про надання міжнародного захисту, при цьому відсутні вимоги до документів, які повинні мати особи, які просять притулку. На запит Департаменту поліції та прикордонної охорони особа, яка просить притулку, повинна здати на зберігання документ, що посвідчує особу, до закінчення процедури розгляду заяви про надання міжнародного захисту Всіх

осіб, які просять притулку, приймають та надають їм відповідну допомогу незалежно від віку.

Правовою підставою перебування в Естонії осіб, які просять притулку, є статус заявника про надання міжнародного захисту. Якщо особа, яка просить притулку, отримує статус біженця, їй надається дозвіл на проживання строком на 3 роки. Строк дії цього дозволу на проживання поновлюється кожні три роки.

Якщо особі, яка просить притулку, надано додатковий захист, їй надається дозвіл на проживання строком на 1 рік. Строк дії цього дозволу на проживання поновлюється на два роки. Департамент поліції та прикордонної охорони Естонії може подовжити строк дії дозволу на проживання, виданого біженцю, на три роки, якщо обставини, які стали підставою для видачі такого дозволу на проживання, не зникли і відсутні підстави для його відкликання.

Департамент поліції та прикордонної охорони Естонії може подовжити строк дії дозволу на проживання, виданого особі, якій було надано додатковий захист, на два роки, якщо обставини, які стали підставою для видачі такого дозволу на проживання, не зникли і відсутні підстави для його відкликання.

Варто пам'ятати, що отримати тимчасовий захист можуть громадяни України та члени їх сімей, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року та залишили Україну у зв'язку з воєнним конфліктом, починаючи з 24 лютого 2022 року. Також це стосується громадян інших держав, які отримали міжнародний захист в Україні, та членів їх сімей, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року та залишили Україну у зв'язку з воєнним конфліктом, починаючи з 24 лютого 2022 року.

До осіб, які залишили Україну до 24 лютого 2022 року, застосовуються процедури біженства.

Для подання заяви про надання тимчасового захисту можна попередньо записатися на зустріч або скористатися допомогою служби клієнтської підтримки Департаменту поліції та прикордонної охорони чи волонтерів. Однак варто зауважити, що громадяни України не зобов'язані подавати заяву про надання тимчасового захисту, вони мають право перебувати в Естонії навіть без

тимчасового захисту. Тимчасовий захист дійсний протягом одного року.

Громадянам України варто звернути також увагу на деякі відмінності у статусах. Статус біженця — це індивідуальне право, що надається після спеціального адміністративного та юридичного процесу, який визначає, чи є у вас обґрунтована небезпека бути переслідуваними через расу, релігію, національність, належність до певної соціальної групи чи політичні переконання. У кожного біженця є зобов'язання перед країною, в якій він перебуває, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку (стаття 2 Конвенції про статус біженця) [1].

Статус біженця гарантує право безстрокового проживання на території відповідної держави, а строк, на який видається посвідчення біженця, відрізняється в різних країнах, хоча передбачає право поновлення на аналогічний строк. Статус біженця може бути відкликаний одразу, коли з'являються докази, які вказують на те, що є підстави для його перегляду.

Головним документом, який регулює питання надання тимчасового захисту, є Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка була прийнята в ЄС ще 20.07.2001 для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб [2]. Проте вперше Директиву було активовано рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03, 2022 саме для українців [3]. І таке рішення, беззаперечно, можна назвати безпрецедентним в історії ЄС.

Згідно з Директивою 2001/55/ЄС строк тимчасового захисту становить один рік (до 04.03.2023) та двічі може бути автоматично подовжений на шість місяців, якщо не зникнуть причини надання такого захисту, але максимум до одного року (до 04.03.2024). Водночас Єврокомісія може запропонувати або подовження строку ще на рік (до 04.03.2025), або ж припинення тимчасового захисту у разі покращення ситуації в Україні, що означатиме можливість безпечного повернення її громадян. Водночас строк, на який надається статус біженця, є більш тривалим, а припинення війни в Україні не буде автоматичною

підставою для його позбавлення.

Згідно з Директивою 2001/55/ЕС в рамках тимчасового захисту особа отримує: право на проживання в країні, в якій вона звернулася за тимчасовим захистом; доступ до праці, який можна отримати одразу з моменту звернення за отриманням захисту; доступ до житла; медичну допомогу; соціальну допомогу; доступ до освіти дітям та підліткам. Статус біженця передбачає досить схоже коло прав, але головна різниця в тому, що не всі права стають доступними особі, яка перетнула кордон, з моменту звернення з заявою про отримання статусу біженця. Головною особливістю в разі звернення за отриманням статусу біженця є те, що протягом 6 місяців особа не може працевлаштовуватись, поки йде розгляд її заяви про надання статусу біженця, навіть якщо до цього часу особа жила та працювала в цій державі. Тому ми рекомендуємо громадянам України з метою отримання доступу до всіх соціальних прав, які пропонує держава Естонія, краще звертатись за отриманням тимчасового захисту тим паче, що уряд Естонії з 8 березня 2022р. схвалив постанову, яка спрощує отримання тимчасового захисту для українців, що залишили свої домівки через війну. Починаючи з 9 березня українці, що виїхали до Естонії, зможуть оформити посвідку на проживання за один день. "Для нас важливо максимально спростити процедури для тих, хто втік від війни Путіна і хоче тимчасово налагодити своє життя тут. Більшість біженців, яких ми приймаємо - це жінки і діти, тож важливо, щоб дорослі могли працювати, а діти - ходити в дитсадки і школи", - зазначила прем'єрка Кая Каллас [4].

Нові правила поширюються на людей, які проживали в Україні до початку війни 24 лютого - громадян України, осіб без громадянства, які мали в Україні постійну посвідку на проживання, та громадян третіх країн, які через загрозливі для життя обставини не можуть повернутися у рідну країну.

Захист поширюється на всю родину і початково надається на рік з можливістю подальшого продовження. Таким людям запропонують розміщення та іншу підтримку спільними зусиллями друзів, родичів, соцслужб і благодійних організацій, безкоштовну можливість вивчати естонську мову і відвідувати курси адаптації для іноземців. Також їм буде надане медичне страхування і право

працювати, для дітей - можливість отримувати базову освіту. Крім того, ці українці зможуть подати заявку на додаткову підтримку до органів місцевої влади. Також уряд затвердив пропозиції для законодавчих змін, щоб створити чіткіші законодавчі підстави для працевлаштування українських біженців.

З 24 лютого в країну прибули понад 30000 українців з наміром принаймні тимчасово проживати в країні. До початку війни кризовий план Естонії передбачав прийом 10 тис. біженців, і ніхто не очікував, що їх буде набагато більше і що вони так швидко прибудуть. Однак, на всіх рівнях Естонія робить і зробить все можливе щоб жодний громадянин України не залишився напризволяще, щоб всі відчували турботу і піклування як органів держави, так і естонського суспільства в цей непростий для героїчної України час.

Список використаних джерел:

1 Aasta pagulasseisundi konventsioon 28. juuli 1951. URL: <https://www.refworld.org/cgiin/tehis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=586245c44>.

2. Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ ajutise kaitse pakumise miinimumnõuete kohta ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta, millega edendatakse liikmesriikide tasakaalustatud jõupingutusi selliste isikute vastuvõtmiseks ja tagajärgede eest vastutamiseks 20. juuli 2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX%3A32001L0055>.

3. Імплементційне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 04.03.2022 р. що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. URL: <https://document.vobu.ua/doc/11076>.

4. Eesti on lihtsustanud Ukrainast pärit pagulaste vastuvõtmise korda. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/03/8/7135527>.

Корж Т.І.
аспірантка Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

«ПРАВО НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА»

Забезпечення прав і основоположних свобод людини завжди було одним із основних обов'язків будь-якої незалежної та демократичної держави, а особливо сьогодні, в умовах війни в Україні, це питання набуває ще більшої значимості та актуальності.

Статут Організації Об'єднаних Націй, утворення якого було ключовим на перемовинах між союзниками у лютому 1945-го року на Ялтинській конференції, „знову підтвердив віру в основні права людини, гідність та цінність людської особи“ і мав на меті забезпечити „додержання прав людини й основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови чи релігії“ [1]. На підставі зазначеного та відповідно до Хартії 26 червня 1945 року Об'єднаних Націй було створено Організацію Об'єднаних Націй (далі – ООН) – міжнародну глобальну організацію, до складу якої входять 193 країни, і головною метою якої є, зокрема, підтримка миру та безпеки (пункт 1 статті 1 Статуту ООН) [2].

Коли ж за результатами Другої світової війни злочини нацистської Німеччини стали відомими світовій громадськості, між країнами склався консенсус щодо того, що Статут ООН недостатньо чітко визначає права, про які йдеться. Унаслідок цього 1946 року запроваджена Загальна декларація прав людини (далі – Декларація) від комітету під головуванням Елеонори Рузвельт [3]. Відповідно до приписів Декларації всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах; вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (стаття 1); кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість (стаття 3). Таким чином Декларація була прийнята з метою впровадження в життя сенсу слів

„основних свобод“ і „прав людини“, що містяться в Статуті ООН, які є обов'язковими для всіх держав-членів. З цієї причини, Декларація є основним установчим документом ООН.

У 1949 році була заснована Рада Європи, яка забезпечує високі стандарти захисту прав людини в державах-членах насамперед завдяки дії Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [4]. Дана Конвенція прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Конвенція являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб. Стаття 2 Конвенції – „Право на життя“, за змістом якої право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

Разом з тим позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Європейський суд з прав людини у рішенні по справі Варнава та інші проти Туреччини, зазначає, що „Статтю 2 необхідно тлумачити, наскільки це можливо, у світлі загальних принципів міжнародного права, включаючи норми міжнародного гуманітарного права, які відіграють невід'ємну і загальновизнану роль у пом'якшенні жорстокості та нелюдства збройного конфлікту ... в зоні міжнародного конфлікту Договірні держави зобов'язані захищати життя тих, хто не бере або більше не бере участь у бойових діях“ [5]. Це вказує на те, що права людини і Конвенція продовжують діяти під час війни і збройного конфлікту, тому права людини зберігають своє значення.

Кожна людина має можливість наполягати на тому, щоб її права дотримувалися і має можливість звертатися до Європейського суду з прав людини із заявою про можливе порушення державою її зобов'язань у контексті війни [6].

Зазначені міжнародні приписи знайшли своє відображення у приписах статей 3, 21, 22, 27, 55 Конституції України [7]. Конституційний Суд України у рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 наголошував, що „невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини)“ [8].

Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави став вступ нашої країни 9 листопада 1995 року до Ради Європи та ратифікація Верховною Радою Конвенції та Протоколів до неї.

Саме завдяки ефективному забезпеченню прав особи, що зокрема передбачає право на індивідуальне звернення за захистом порушених прав, Конвенція стала першим міжнародним правовим документом, спрямованим на захист широкого спектра громадянських та політичних прав.

На практиці в умовах війни і масового насильства рівень порушень прав людини є вкрай високим. Дуже багато людей втрачають життя, здоров'я, майно, зазнають жахливого поводження із собою, і вони потребують дуже серйозного захисту і механізмів, які б реагували на ці порушення.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у лютому 2014 року з анексії Автономної Республіки Крим, продовжилася у квітні 2014 року організацією та підтримкою незаконних збройних груп, що проголосили так звані „народні республіки“ у Донецькій та Луганській областях, набула нових обертів 24 лютого 2022 року. Саме в цей день почалося повномасштабне вторгнення зі сторони Російської Федерації та Республіки Білорусь, яке спричинило смерті та каліцтва цивільних та військовополонених, катування та жорстоке поводження з військовополоненими та заручниками,

незаконне позбавлення свободи, незаконне утримання під вартою, руйнування житла та об'єктів інфраструктури.

У таких умовах ефективні юридичні механізми захисту прав людини абсолютно необхідні. Насамперед ці механізми повинна забезпечити держава відповідно до своїх зобов'язань за Європейською Конвенцією з прав людини. З боку держави зобов'язання захисту прав і свобод громадян передбачають на нормативному рівні відповідальність за злочини, пов'язані із порушенням цих основоположних прав та інших основоположних прав, які передбачені Конвенцією. У цьому сенсі розслідування воєнних злочинів і притягнення винних до відповідальності є не лише зобов'язанням держави за міжнародним гуманітарним правом, тобто за правом, яке регулює збройний конфлікт, але є і зобов'язанням також і за Європейською Конвенцією з прав людини.

Конституційний Суд України вважає, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поведіння [9]. Саме з метою ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини Російською Федерацією в Україні було створено веб-платформу humanrights.gov.ua, на якій представники правозахисних організацій, експерти у сфері прав людини, представники наукової спільноти та всі, хто володіють інформацією про факти порушень прав людини або ж став жертвою чи свідком таких подій зможуть подати відповідну інформацію за чіткою формою. Зібрані факти будуть використані як докази для захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН.

Отже, право на життя людини становить першооснову щодо всіх інших особистих немайнових прав. Зміст права на життя має такі основні аспекти: обов'язок держави захищати життя людини, можливість людини захищати своє життя законним способом, а також заборона свавільного позбавлення життя. Збройні конфлікти є загрозою і перешкодою для реалізації права на життя. На державу та на її органи покладається обов'язок впровадження дієвих механізмів

захисту згаданого фундаментального права людини, зокрема розслідування випадків порушення права на життя у період збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Квітка В. Права людини утверджені війною. Друга світова війна змусила людство уважніше подивитися на права людини. Український інтерес. 2021. 10 жовтня. URL: <https://uain.press/articles/vijna-utverdyla-prava-1127594>
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Варнава и другие против Турции. [Varnava and Others v. Turkey] (№ 16064/90 и 8 других дел). Постановление от 10 января 2008 г. [вынесено III Секцией]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
6. „Кожна людина може наполягати на своїх правах під час війни“: суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатівський // UA: Українське радіо. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98669> (29.04.2022 р.)
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/407>
9. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності)

частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument>

Глуган В.С.

*студентка факультету міжнародно-правових відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ В СИСТЕМІ СТАНДАРТІВ ПРАЦІ МОРЯКІВ: КОНВЕНЦІЯ МОП ТА ЦИРКУЛЯРНИЙ ЛИСТ (РЕКОМЕНДАЦІЇ) ДЛЯ МОРЯКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день більше 80 відсотків світової товарної торгівлі здійснюється морським шляхом, експерти з Ради Конференції ООН з торгівлі та розвитку, прогнозують підвищення попиту на здійснення вантажних перевезень майже в три рази до 2050 року. Але слід зазначити, що даний вид торгівлі здійснюється відносно невеликою кількістю робочої сили, яка налічує близько півтора мільйони моряків, тому звертаючись до офіційної статистики Міжнародної організації праці (далі – МОП), відносно кількості світового населення, яке має оплачувану роботу, моряки, як окрема група працівників, являють собою невелику частину світової робочої сили. На основі цього, важливим є створення систематизованого міжнародно-правового документу, який поєднує основні аспекти відносно стандартів праці моряків, які містились у ряді вже створених конвенцій та рекомендацій МОП [3, с. 29].

МОП, яка була створена в 1919 році являє собою спеціалізоване агентство системи ООН, основною метою функціонування якої є сприяння захисту трудових прав, розширення та збільшення можливостей гідної зайнятості та просування принципів соціальної справедливості. У процесі роботи МОП використовує такі форми як: розробка і ухвалення міжнародних трудових норм, конвенцій та рекомендацій і основних форм контролю за їх виконанням, надання країнам допомоги відносно соціально-трудова проблем. Повертаючись до того, що морський транспорт є одним з базових елементів в системі світової господарської діяльності, який щоденно підвищує свою

важливість в глобальному товарообороті, та, як наслідок, необхідність залучення більшої кількості моряків до роботи на суднах, які здійснюють міжнародні рейси. 23 лютого 2006 року, на 94 сесії Генеральної конференції МОП в Женеві, була прийнята Конвенція Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплаванні [1].

Нова Конвенція стала узгодженим міжнародним документом, що охоплює новітні норми праці в морському судноплаванні та стала глобальним правовим базисом захисту прав моряків, який регулює трудові відносини в морському судноплаванні. За основу її створення була покладена мета об'єднання в одному міжнародному договорі всіх новітніх стандартів у сфері праці на морі, які містяться у ряді попередніх конвенцій та рекомендаціях МОП [4, с. 38]. Конвенція поєднує в собі три взаємопов'язаних елемента, а саме: статті, правила та Кодекс. Статті та правила встановлюють основоположні права та принципи, а також базові зобов'язання держав-членів, які ратифікували Конвенцію. Редагування та зміни в них можуть здійснювати лише Генеральна конференція МОП. Кодекс містить деталізовану інформацію відносно порядку та виконання правил. Він складається з двох частин, частина А (обов'язкові до виконання стандарти), та частину В (факультативні, необов'язкові керівні принципи). До Кодексу також можуть вноситися правки, але вони не можуть виходити за загальну сферу дії статей та правил які містяться в Конвенції.

Аналізуючи об'єднані за спільними темами положення правил та Кодексу (в рамках 5-ти розділів), які закріплені в Конвенції 2006 року, можна виділити такі основні та найголовніші стандарти праці моряків.

Перший розділ встановлює мінімальні вимоги стосовно праці моряків на борту судна, а саме мінімальні норми, які обов'язково мають дотримуватися ще до того, як моряки приступлять до роботи на борту судна. Також встановлюються основні вимоги - досягнення моряком віку старшого, ніж мінімальний вік для працівника на борту судна, обов'язкова наявність медичного свідоцтва, в якому закріплюється придатність працівника за станом

здоров'я, для його подальшого виконання покладених на нього службових обов'язків, а також необхідність мати належний рівень підготовки та кваліфікації.

Другий розділ визначає умови зайнятості моряків, умови підписання трудового договору, Конвенція також закріплює питання заробітної плати, тривалість робочого часу і відпочинку, репатріації, надання щорічної відпустки та грошові компенсації морякам у разі втрати або затоплення судна. Конвенція встановила мінімальний розмір заробітної платні моряків, а саме 400 доларів в місяць.

Третій розділ закріплює основні вимоги відносно житлових приміщень моряків, харчування та столового обслуговування моряків, дії та заходи для попередження шуму у виробничих та житлових зонах. Важливо відзначити, що основним досягненням Конвенції стало обов'язкове обладнання санітарним вузлом, чотириразове харчування моряків, та спальний кубрик який повинен містити не більше 8 місць.

Четвертий розділ Конвенції стосується охорони здоров'я моряків, їх медичного (на борту судна та на березі), соціально-побутового обслуговування (розглядається доступ моряків до берегових об'єктів соціально - побутового призначення) та захист у сфері соціального забезпечення. Відповідальність за охорону здоров'я та методичного обслуговування моряків покладається на судновласників.

П'ятий розділ регламентує обов'язкове дотримання та забезпечення виконань положень Конвенції, а саме обов'язки держави прапора і держави порту, та обов'язки, пов'язані з забезпеченням робочою силою [6, с. 297].

Під час проведення онлайн засідання 109 сесії Юридичного комітету Міжнародної морської організації (ІМО), Профсоюзом робітників морського транспорту України (ПРТМУ) в співробітництві з Морською адміністрацією України, був запропонований та презентований документ, в якому міститься перелік пропозицій для забезпечення прав моряків, які через введення воєнного стану від 24 лютого 2022 в Україні, та, зокрема, активних бойових дій в

окремих областях, не мають можливості поновити свої кваліфікаційні данні. Також були зазначені рекомендації щодо продовження строку дії трудових контрактів моряків, які наразі перебувають на суднах. Важливим аспектом є ініціювання можливості забезпечення права моряків на репатріацію за рахунок судновласника, у разі направлення судна до порту держави, яке перебуває в стані війни з державою громадянства моряка [5].

Підводячи підсумки щодо такого міжнародно-правового акту, як Конвенція, можна визначити, що вона надає можливість гармонізувати положення національного трудового законодавства різних країн світу, її цінність полягає в об'єднанні всіх правових норм у сфері соціально-трудова відносин у морському судноплаванні. Але навіть зі встановленням воєнного стану, можливе створення акту виняткової дії, такий як циркулярний лист, в якому міститься ряд заходів для гарантування прав моряків.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплаванні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_519
2. Лендов В. «Суперконвенция» по защите прав моряков. Морской флот. 2006. № 5. С. 30-41.
3. Мельников Н. Правовое регулирование и рынок труда моряков. Судостроение. 2007. № 6. С. 29-35.
4. Позолотин Л. А. Международные конвенции, кодексы, рекомендации ИМО и МОТ: Нормативно-правовое обеспечение безопасности мореплавания, защиты окружающей среды и охраны труда на морском транспорте : учеб. пособие / Л. А. Позолотин, В. Г. Торский. О.: Порты Украины. 1997. С. 37-39.
5. Пропозиції ПРМТУ розглянуті Юридичним комітетом ІМО. URL: <https://mtwtu.org.ua/ru/news/propozicii-prmtu-rozglyanuti-uridicnim-komitetom-imo> (дата звернення: 20.05.2022).
6. Трудовое право: учебник / под ред. О. В. Смирнова. 996. 321 с.

УДК 34(100)(06)
НЗ5

Національне та міжнародне право: історія, сучасність, перспективи розвитку. Збірник тез доповідей І-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09-10 червня 2022 року). Вінниця, 2022. 279 с.

Технічні редактори - І. С. Одобецька, О. А. Білоус

Формат А4. Спосіб друку – цифровий.
Ум.друк. арк. 10,87
Тираж 100 прим.

Виготовлено з оригінал-макета в друкарні

01032, м. Київ, вул. Саксаганського 110-в
тел/факс (044) 234-94-56, 234-90-73

21001, м. Вінниця, вул. К.Острозького, 32,
тел. 26-71-33

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25
тел.: (0432) 46-51-17
E-mail: ua.druk2015@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1077 від 25.04.2007 р.

м. Вінниця